

Tadqiqot **UZ**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

№18
31 июль

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 18-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
2-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
18-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-2**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
18-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-2**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 18-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 июль 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 59 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Хусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6. Журналистика

Тошбоева Барноҳон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Меҳри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Раҳмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шаҳрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

1. Muysinova Moxichexra Usmonjonovna HOZIRGI TA'LIM JARAYONIDA MASOFAVIY TA'LIMNING O'RNI.....	8
2. Абдусаламова Махфуза ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВЕНЧУРНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ В США	10
3. Милтикбаева Сайёра Араловна ОИЛА ТАРБИЯНИНГ ИБТИДОСИ.....	13
4. Yandasheva Shohista Abduxasipovna TA'LIM SIFATI NATIJALARINI ZAMONAVIY TA'LIM TECHNOLOGIYALAR ASOSIDA VANOLASH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	15
5. Орипов Фахриддин Йўлдашевич АХЛОҚ ВА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ДАВРИ	18
6. Тўйчиев Бахтиёр ЭКОЛОГИК ОНГ ВА МАСЪУЛИЯТНИ ОШИРИШДА АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ РОЛИ.....	21
7. Тўйчиев Бахтиёр Маҳалла - юксак ахлоқий фазилатларни шакллантириш маскани	23
8. Qozoqova Mohira Isaqjanovna FARZANLARIMIZNI "YAXSHI KITOBXON " ETIB TARBIYALASH ASOSIY MASLAGIMIZDIR	25
9. Daminova Muxlisabonu Askarovna Qadimgi Markaziy Osiyo xalqlari ma'naviyatining shakllanish jarayonlari.....	27
10. Karomov Shavkat YOSHLAR EKALOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI	30
11. Shamsiyeva Dilnora "IT MUTAXASISLAR KORRUPSIYANI OLDINI Olishni ASOSIY QUROL"	32
12. Mingboyeva Mavjuda Jo'raxolovna, Shohida Bahrinova "BIR MILLION DASTURCHILAR" LOYIHASI, UNING MAQSAD VA VAZIFALARI	33
13. Tapilova Nafisaxon Maxammadyakubovna MILLIY VATANPARVARLIK TARBIYA - MILLIY MAFKURANING AJRALMAS BIR BO'LAGI.....	35
14. Abdualimova Shabnam Hasanovna, G'aybullayeva Elmira Shokirjonovna BOLALARNI KICHIK YOSHDAN MEHNATGA O'RGATISHNING USTUVOR PRINSIPLARI	37
15. Elmuratova Feruza TURLI YOSH BOSQICHLARIDA BOLALARDA TARBIYA XUSUSIYATLARI	41
16. Korabekova Sevara Djumananzarovna BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARNING AHAMIYATI.....	42
17. Qo'chqarova Iroda Ro'zimovna KITOBXONLIK HAQIDA O'YLAR.....	43
18. Rahmonova Muyassar Nabiyevna BIZ VIRUSGA QARSHI BIRGALIKDA KURASHAMIZ!.....	44
19. Ro'ziyeva Kamola Zaripovna MILLIY G'OYA-VATAN RAVNAQI	46
20. Ярашова Насиба Жумаевна, Бегманова Оразгул Ембергеневна АНТРОПОНИМЛАР МИЛЛИЙ-МАДАНИЙ БИРЛИК СИФАТИДА	47
21. Турсунова Шахноза Бекчановна ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИННОВАЦИОН ТАФАККУРНИ ЎРНИ ВА РОЛИ.....	48

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

22. Мусаев Умиджон Саидкамолович ИННОВАЦИОН ФИКРЛОВЧИ ЁШЛАРНИ ТАРБИЯЛАШ	50
23. Ҳиматов Қудрат Бутаевич ¹, Шукуров Ўткиржон Нурмаатович² БУГУНГИ КУНДА ЎҚУВЧИ - ЁШЛАРНИ ТУРЛИ ҒОЯВИЙ ТАЪСИРЛАРДАН ҲИМОЯЛАШ ВА АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ	52
24. Avazova Charos Alisher, Maylonova Sitorabonu АҲОЛГА Е’ТИБОР - МИЛЛАТГА Е’ТИБОР.....	55
25. Ялгашев Бунёд Махмудович САМАРҚАНД АҲОЛИСИНИНГ АНЪАНАВИЙ ҲАЛҚ КИЙИМЛАРИДАГИ ЭТНИК КЎРИНИШЛАР.....	57

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

HOZIRGI TA'LIM JARAYONIDA MASOFAVIY TA'LIMNING O'RNI

Muydinova Moxichexra Usmonjonovna
Farg'ona shahar 32-o'rta maktab tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi davrda ta'lim jarayoniga keng kirib kelayotgan masofaviy ta'lim tizimi, uning yutuq va afzalliklari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: kompyuter va axborot texnologiyalari, Internet, XXI asr ta'limi, texnik qurilmalar, masofaviy ta'lim.

Umumiy o'rta ta'lim tizimida ilg'or xalqaro tajriba va jamiyatning zamonaviy talablariga muvofiq sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish, xalq ta'limi muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va byudjetdan mablag' bilan ta'minlashning samaradorligini oshirish, yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Keyingi yillarda ta'lim sohasining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha farmon va qarorlar qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2018-yil 17-iyul kuni umumiy o'rta ta'lim tizimini isloh qilish va rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan matbuot yig'ilishida "Umumiy o'rta ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish kerak. Har bir sinfda bolalarning nimalarni bilishi zarurligidan kelib chiqib, davlat ta'lim standartlari va o'quv rejalarini qayta ko'rib chiqish lozim. Darsliklarni eng zamonaviy metodikalar asosida yaratish va chop etish, maktablarda texnologiya, muhandislik fanlari, matematika, san'at, chet tillari yo'nalishlarini kuchaytirish, bu boradagi laboratoriyalarni qayta jihozlash talab etiladi", - degan mulohazalarni aytib o'tgandi.

Ta'lim tizimida o'quv jarayonini yangidan isloh qilish, yangi informatsion texnologiyalarga asoslangan o'qitish usullarini ishlab chiqish, ularni keng joriy qilish bugunning talabidir. "Ilmiy texnika taraqqiyotining hozirgi bosqichida zamonaviy axborot vositalarining ko'payishi va ta'lim tizimlariga kirib borishi, ulardan amalda foydalanish dars samaradorligini oshirishi shuhasizdir"¹. Bunda masofaviy ta'lim tizimini joriy qilish maqsadga muvofiqdir. O'tgan asrning 90-yillarining boshlarida Internetning keng ommalashishi, ayniqsa, WWW (World Wide Web – Butun dunyo o'rgimchaklari to'ri) tizimining joriy etilishi ta'lim tizimiga yangi "masofaviy ta'lim" yo'nalishini olib kirdi. Masofaviy ta'lim (MT) – bu informatsion va kommunikatsion texnologiyalar – Elektron pochta, internet, video konferensiya, audio, video ma'lumotlar va multimedia o'quv qo'llanmalariga asoslangan uzoqdan turib o'qitish, o'rgatish usulidir. Masofaviy ta'lim berish uslubi asosida o'qitishda o'qituvchi va o'quvchining ma'lum bir masofada joylashganligi, o'qituvchidan dars jarayonida kompyuterlar, sputnik aloqasi, kabel televideniyesi kabi vositalar asosida o'quv ishlarini tashkil qilishini talab qiladi. Masofadan o'qitishning yana bir afzalligi shundaki, unda o'quvchi o'ziga qulay vaqt va hattoki ishdan ajralmagan holda o'qishi mumkin. Shuning uchun masofaviy ta'lim formasi "XXI asr ta'limi" deb hisoblanmoqda. Masofaviy ta'limning metodik, iqtisodiy, ijtimoiy yutuq va afzalliklari, hamda kamchilik va salbiy tomonlari mavjuddir. Metodik yutuq va afzalliklari: Dars jadvalining qulayligi. O'quvchi o'ziga ma'qul bo'lgan vaqtda o'quv jarayonida qatnashishi mumkin; Qulay foydalanish manzillari. O'quvchi uyda, ishxonada, mehmonxonada va boshqa joylardan turib o'quv jarayoniga qatnashishi mumkin; O'quv reja davlat ta'lim standartlari asosida va o'quvchining individual xususiyatiga mos holatda tashkil qilinishi mumkin; O'quvchilarda texnik qurilmalardan foydalanish ko'nikmalari rivojlanadi; Ma'lumotlar bazasining to'planishi. Bunda o'quvchilarning o'zlari ham kompyuterlar asosida axborotlar bankidan kerak bo'lgan ma'lumotlarni qidirib topishi va albatta o'zlarining tajribalarini boshqalar bilan elektron tarmoqlar asosida almashishi mumkin; Ta'lim jarayoniga malakali o'qituvchilarning jalb qilinishi, bu jarayonda o'qituvchidan yuqori tayyorgarlik, muntazam o'z ustida ishlash va kasb mahoratini oshirib borishning talab qilinishi.

Iqtisodiy yutuq va afzalliklari: Cheksiz masofaga ta'lim berilishi. Mashg'ulotlarni auditoriyada yoki sinf xonasida o'tish shart emas; Ta'limga ketadigan mablag'ning arzonligi. Masofaviy ta'lim kurslari 2-3 barobar oddiy kurslarga qaraganda arzon bo'lib, ayniqsa kam ta'minlangan oilalardagi iqtidorli yoshlarning bilim olishlari uchun yangi sharoit paydo bo'ladi; Ish jarayoniga xalaqit bermasligi. O'quvchi ishdan ajralmagan holda ta'lim olishi mumkin; O'quvchilar sonining oshirilishi. Masofaviy ta'lim texnologiyalarini to'liq qo'llagan o'quv muassasalarida o'quvchilar, talablar soni 2-3 barobar oshishi mumkin. Ijtimoiy yutuq va afzalliklari – ijtimoiy guruhlariga ajratishning yo'qligi, yosh xususiyatlari cheklanmasligidir. Masofaviy ta'lim olish kurslarida bevosita turli toifadagi shaxslar qatnashishi mumkin. Binobarin markazdan uzoqda, kam o'zlashtirilgan mintaqalarda istiqomat qiluvchi aholi, jismoniy nuqsonlari bo'lgan shaxslar, erkin ko'chib yurishi cheklangan shaxslar kabilar uchun bunday ta'lim olish yaxshi imkoniyat berishi mumkin.

Ammo masofaviy ta'limni hayotimizga bevosita joriy etishda bir qator muammolar kelib chiqishini inkor etib bo'lmaydi. Jumladan bu tizimni joriy qilishda quyidagi muammolar tug'iladi: Ta'lim jarayoni ishtirokchilarini kompyuter va axborot-kommunikatsiya qurilmalari bilan ta'minlash muammosi. Albatta masofaviy ta'lim olish uchun avvalo mana shu mummo bartaraf etilishi lozim. Ta'lim jarayonini olib borish uchun yuqori malakali mutaxassislar, o'qituvchilar, boshqaruvchilar bilan ta'minlash muammosi. Masalan, ta'lim tizimida ishlayotgan barcha o'qituvchilar o'qitishda zamonaviy axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanmoqda deb bo'lmaydi. Zamonaviy axborot texnologiyalari – bu ma'lumotlarni olish, saqlash, qidirish, qayta ishlash va axborot uzatishdir². Ya'ni audio-video, kompyuter, multimedia kabi zamonaviy axborot texnologiyalarini darslarda qo'llash yuzasidan barcha fan o'qituvchilari yetarli malakaga ega deb ayto olmaymiz. Metodik jihatdan to'liq ta'minlash. Barcha fan yo'nalishlari bo'yicha ko'rgazmali qurollar, multimedia, animatsiya, video mahsulotlar bilan o'qituvchilarni ta'minlash muammosi. Ta'lim jarayoni ishtirokchilarining kerakli texnologiyalardan foydalanishda yetarli ko'nikmaga ega bo'lishligi. Albatta ta'lim beruvchi ham ta'lim oluvchi ham o'z navbatida texnik qurilmalarni ishlatish va undan to'g'ri foydalanishni bilishi lozim.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bugungi kunda taraqqiyot juda tez rivojlanmoqda, juda tez o'zgarimoqda. Deyarli har daqiqada dunyoning turli burchaklarida yangilanishlar, o'zgarishlar va kutilmagan voqealar sodir bo'lmoqda. Har bir kunimiz kuchli axborot oqimi ostida kechmoqda. Barcha sohalarga jadal kirib borayotgan axborot texnologiyalarini umumta'lim maktablari ta'lim jarayoniga ham tadbiq etish dolzarb masalardan biridir. Axborot texnologiyalari ta'limni amalga oshirish jarayonida hayot bilan uyg'unlashtirishga imkon beradi. Jarayon mahorat bilan boshqarilsa, insonning o'zligini anglash uchun negiz yaratiladi, beriladigan bilimlar esa asosiy vositalar hisoblanadi.

“Zargarning o'z hunariga ishq, – deb yozgan edi Jaloliddin Rumiy, – moddaning haqiqiy sifatlarini anglashga, binobarin, unga ishlov berishning usul va vositalarini egallab olishga yetaklaydi. Bu jarayon zargar uchun o'z-o'zini anglab olish jarayoni hamdir”³. O'qituvchi kimni o'stirsa, tarbiyalasa o'zi ham o'sadi, ulg'ayadi, donishmandlik kasb etib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. // Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T. Sharq. 1997.
2. Qosimova A.X., Xoliqova F.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent.2004. 52-b.
3. Xodjayev M., Latipov B., Boynazarov F. Yangi pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent. 2007. 7-8 b.

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВЕНЧУРНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ В США

Абдусаламова Махфуза
Магистрант, УМЭД
94 6381674 iman.mahfuza@gmail.com

Аннотация: в данной статье анализируются особенности правового регулирования венчурного инвестирования в США.

Ключевые слова: венчурные инвестиции, инновационная деятельность, Закон Стивенса-Уайдлера, Centers for Industrial Technology.

Венчурные инвестиции (от англ. «venture», что означает «рискованное начинание») подразумевают вложение денег в перспективный инновационный бизнес, который еще не имеет доступа на фондовый рынок.

Венчурный бизнес - инвестирование, как правило, в виде акционерного капитала, в демонстрирующие потенциал быстрорастущие предприятия, одна из основных форм реализации технологических нововведений. Этот вид предпринимательства в большой степени характерен для коммерциализации результатов научных исследований в наукоемких и, в первую очередь, в высокотехнологических областях, где перспективы не гарантированы и имеется значительная доля риска.

Целью венчурного капитала является получение высокого дохода от инвестиций, который инвесторы получают в абсолютном большинстве случаев не в виде дивидендов, а в виде возврата на инвестиции при продаже после нескольких лет успешного развития своей доли компании партнерам по бизнесу, на открытом рынке или крупной компании, работающей в той же области, что и развивающаяся фирма.

Венчурное инвестирование в лучших своих проявлениях - это сочетание финансового, стратегического и производственного мастерства в погоне за тем, что в США и Западной Европе именуют добавленной стоимостью.

Механизм венчурного инвестирования можно объяснить так, с одной стороны имеется компания, имеющая перспективную инновационную идею, но не имеющая средств для ее финансирования и реализации, с другой стороны имеется либо отдельный состоятельный инвестор (его еще иногда называют «бизнес-ангелом») либо финансовый посредник (венчурный фонд), который в свою очередь финансирует молодой инновационный проект посредством покупки его доли в уставном капитале или пакета акций, а по прошествии времени продает свою долю. Зачастую к этому моменту стоимость бизнеса значительно увеличивается, и доля сильно прибавляет в цене. Из этой разницы и складывается прибыль венчурного инвестора. Такие компании как Microsoft, Intel, Google и др., превратились в гигантов рынка именно благодаря внешней финансовой поддержке венчурных фондов.

Особенностью венчурных инвестиций является то, что они обычно предназначаются для запуска, роста, развития той или иной компании, деятельность которой носит хотя бы небольшой оттенок оригинальности, уникальности, т.е., грубо говоря, при венчурном финансировании средства вкладываются в реализацию какой-либо новой идеи, работоспособность которой еще не была доказана рынком. В связи с этим, венчурные инвестиции предполагают достаточно высокий риск потери капитала инвестором; в то же время, в случае благоприятного развития событий – позволяют рассчитывать на внушительных размеров прибыль. Чаще всего венчурные инвестиции привлекаются с целью развития различных инновационных технологий, новых методов освоения рынка и т.п. Т.е. венчурные инвестиции обычно становятся актуальными там, где имеет место некий эксперимент, некая доля риска (связанная с возможностью неудачной реализации задуманной идеи). Соответственно, венчурные инвестиции, как правило, являются долгосрочными, ведь они привлекаются с целью – «изобрести», создать и раскрутить тот или иной проект, который впоследствии (как думают его создатели) может заполнить какую-либо новую нишу в рынке и принести солидную прибыль.

В разных странах в понятие «венчурное финансирование» вкладывается неодинаковое содержание. Так, в США термин «венчурный капитал» относится только к **инвестициям**,

осуществляемым на начальной стадии существования компании для обеспечения ее роста. В Европе в отличие от США этот термин используют в качестве синонима «вложения в непубличные компании».

Вложения в непубличные компании – это общее обозначение для инвестиций в частные непубличные компании (или финансирование так называемых преобразований публичных компаний в закрытые, когда компания приобретает с целью ее «схлопывания» и прекращения обращения ее акций на фондовой бирже). Незаменимым средством коллективного инвестирования в непубличные компании являются инвестиционные фонды.

Наиболее развитая модель правового регулирования инноваций и инновационной деятельности сформировалась в США. **Значительный массив законодательных актов** содержит в себе положения о первостепенной роли науки и инноваций, а также отводит им главенствующую роль в экономическом развитии страны.[1]

В середине XX в. в США был создан ряд федеральных ведомств, деятельность которых связана с научно-технологическим развитием и внедрением инноваций (НАСА, Национальный научный фонд, Администрация по делам малого бизнеса и др.). Фундаментом для создания и развития современной инновационной экономики США являлся **Федеральный закон 1976 г. «О государственной научно-технологической политике, организации и приоритетах».**

Данный документ предусматривал особую роль федерального правительства в определении инновационной стратегии развития государства как «главного организатора по содействию развитию фундаментальных наук, как особой сферы стратегических интересов США, определив федеральный бюджет в качестве источника покрытия этих расходов»

Также к **основополагающим нормативным правовым актам**, регулирующим инновационную деятельность в США, относится Закон Стивенсона-Уайдлера 1980 г. «О технологических инновациях». Закон интересен тем, что регламентирует кооперацию между частным и государственным секторами в сфере разработки и производства наукоемкой продукции. **Законом** было предусмотрено создание на базе университетов и некоммерческих бесприбыльных организаций промышленно-технологических центров (Centers for Industrial Technology). Данные организации осуществляли деятельность общегосударственного стратегического значения, от которой у частных компаний не было экономической выгоды. [2].

В некоторых западных странах крупнейшим источником и двигателем венчурного капитала являются пенсионные фонды. Длительное время жесткие правила инвестирования, законодательно установленные в США для пенсионных фондов, препятствовали осуществлению рискованных инвестиций. В 1978 г. в США были приняты существенные поправки к действующему инвестиционному законодательству, которые дали возможность пенсионным фондам задействовать до 5% своих активов на венчурное инвестирование, что в корне изменило ситуацию и позволило пенсионным фондам стать ключевыми игроками на рынке государственных инвестиций. Объем венчурных вложений пенсионных фондов стал увеличиваться быстрее темпов их активов. И уже к 1999 г. доля пенсионных фондов США в мобилизованном венчурном капитале составила более 50%. [3]

В большинстве развитых стран законодательные акты, так или иначе касающиеся формы и способов венчурного финансирования, принимаются с целью стимулирования данного вида деятельности через предоставления разного рода налоговых льгот, отсрочек инвесторам и инвестируемым компаниям. [4]

Основной целью при создании благоприятного налогового режима для венчурной индустрии является перенос налогового бремени с инвестируемых компаний на инвесторов, но при этом сами фонды и инвесторы также не должны быть объектами избыточного налогообложения.

Сегодня формирование инновационной политики происходит в условиях проведения налоговых реформ. Соответственно, можно сказать, что в системе правового регулирования налогообложения отсутствуют основополагающие положения, которые смогли бы дать необходимый импульс для развития инновационной деятельности путем формирования системы дополнительных налоговых льгот.

Список использованной литературы:

1. R. McConwey. American Science Policy Since World War II. The Postwar Consensus. Wash., 1990.
2. Stevenson-Wydler Technology Innovation Act of 1980 (Public Law 96-480).
3. Данные из сообщений National Venture Capital Association по состоянию на 1999 год.
<http://www.nvca.org/ffax.html>
4. Правовое регулирование инвестиций в инновационный сектор экономики (венчурных инвестиций) О. А. Акопян
5. <http://www.aetoshyips.com/venchur.html>
6. http://elementmag.kz/2010/09/03/role_direct_venture_invest/
7. <http://www.pifovik.ru/about/12/venchur-pifs/venchur-investment.html>
8. http://www.bishelp.ru/gde_dengi/vench/obshee/vi_v_voprosah.php

ОИЛА ТАРБИЯНИНГ ИБТИДОСИ

Милтикбаева Сайёра Араловна
Сирдарё вилояти, Оқолтин туманидаги
2-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси
Телефон: 97-248-82-23
sayyoramil@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада ёш авлод тарбиясида оила, таълим муассасалари ва ижтимоий институтларнинг ўрни ва аҳамияти кўрсатиб берилган. Ёш авлодни ҳар жиҳатдан етук қилиб вояга етказиш учун жамиятнинг ҳар бир бўғини, ҳар бир аъзоси ҳиссасини қўшиши лозимлиги қисқа, лўнда изоҳлаб берилган.

Калит сўзлар: оила, таълим ва тарбиянинг узвийлиги, баркамол авлод, комил инсон, жисмоний ва руҳий соғлом авлод, миллий кадрият, урф-одат, меҳр-мухаббат, шахс, ва ҳ.зо.

Оила жамиятнинг минг йиллар давомида шаклланиб, аҳолининг кўпайиши, ёш авлод тарбияси, таълими ва ижтимоий мослашувида муҳим бўғин ҳисобланади. Дарҳақиқат, оила жамиятнинг соғлом ва баркамол авлодини камолга етказувчи табаррук маскандир. Инсоннинг илк ҳаётий тушунча ва тасаввурлари дастлаб оила бағрида шаклланади.

Ёш авлодни эсли-хушли, онгли, ҳар жиҳатдан етук инсон қилиб тарбиялаш оила, қолаверса, жамиятдаги ижтимоий институтларнинг асосий вазифасидир. Сабаби, фарзанднинг комиллик даражаси оиладан бошланиб, таълим-тарбия масканларида давом этади.

“Бола ҳаёти - мисоли оқ қоғоз. Унга нима ёзиш ота-онанинг ўз ихтиёрида” - деган тушунчага эътибор берсак, келажакда боланинг қандай шахс бўлиб шаклланиши ота-онаси ва оила аъзоларига боғлиқ, деганидир. Чунки фарзанд оилада дунёга келади. Унинг комил инсон бўлиб шаклланишида аввало ота-онаси, оила аъзолари таъсир кўрсатади. Оилавий муносабатлар фарзандларнинг ақлий, руҳий камолотини таъминлаб қолмасдан, ота-оналарда ўзига хос фаолликни ҳам юзага келтиради. Хусусан, фарзандларнинг бевосита таъсири туфайли уларнинг қизиқиш ҳамда фаолиятлари доираси кенгайди, ўзаро алоқалари бойиб боради, реал ҳаёт мазмунини чуқурроқ англаш, яъни фарзандлар камолоти, келажакги тимсолида ўз умри давомийлигини кўриш ҳолати юз беради (4).

Жамиятимизда оилага бу қадар бекиёс аҳамият берилаётгани бежиз эмас. Оила – ўзбек халқининг миллий кадрияти бўлиб, ўзлгимизга қайтиш, урф-одатларимизни эъзозлаш, катталарга ҳурмат ва кичикларга ғамхўрлик, одамийлик, олийжаноблик, меҳр – оқибат сингари инсоний фазилатларни мужассамлаштиргандир. Оила жамиятни жипслаштириб, унга-файз барака киритиб, хонадонларимизни меҳр-мухаббат, нафосат, эзгулик нури билан мунаварр этади (2).

Олимларнинг кузатувларига кўра, ишдан толиқиб келган ота-она боласининг тарбиясига 10-15 дақиқа вақт ажратар экан холос. Бу санокли дақиқаларнинг аксар қисми кундаликни текшириш, камчиликларни кўрсатиш ва танқид остига олишга ажратилиши аниқланган.

Оилада тарбияда йўл қўйиладиган камчиликларнинг қуйидагиларини алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин:

- ичкиликка ружу қўйган ота-оналар фарзандларидан ҳеч нарса талаб қила олмайди, негаки улар фарзандларига “Гипотарбиячи”(3) бўлиб яхши хулқ бера олмайдилар;

- баъзи бир ота-оналар ҳаддан ташқари қаттиққўл бўлсак, фарзандимизнинг тарбияси яхши бўлади, деб ҳисоблайди. Аксинча, бундай тарбия негизида болалар тортинчок, ўзига нисбатан ишончсиз, ёлғон гапирадиган бўлади.

Бола тарбиясида қуйидаги қоидаларга амал қилинса, мақсадга мувофиқ бўлади:

- агар сиз огоҳлантириш бермоқчи бўлсангиз, авваламбор фарзандингизнинг яхши томонларини сананг;

- фарзандингизнинг камчилигини бирданига юзига солмасдан, ётиғи билан тушунтиринг;

- фарзанд ўзига буйруқ берилишини ёқтирмайди. Шунинг учун бевосита буйруқ беришдан кўра, савол бериб, панд-насихат йўли билан берилган топшириқни бажартирганингиз маъқул;

- фарзандингизга ўз обрўсини сақлаб қолишига имконият беринг;

- инсонлар ҳақида яхши фикрда бўлинг, шунда фарзандингиз уларга ўхшашга ҳаракат қилади.

Инсонга ҳар томонлама тарбия бериш оила ва ижтимоий институтларнинг асосий вазифасидир. Сабаби, муваққил юртимизнинг эртанги куни бугун фарзандларимизнинг қандай таълим-тарбия олишига боғлиқ. Шу ўринда Биринчи Президентимиз Ислам Каримовнинг куйидаги фикрларини доимо ёдда тутишимиз лозим. “Шуни унутмаслигимиз керакки, келажакимиз пойдевори билим даргоҳларида яратилади, бошқача айтганда, халқимизнинг эртанги куни қандай бўлиши фарзандларимизнинг бугун қандай таълим - тарбия олишига боғлиқ. Бунинг учун ҳар қайси ота-она, устоз ва мураббийлар бир бола тимсолида аввало шахсни кўриши керак. Ана шу талабдан келиб чиқиб, фарзандларимизни муваққил ва кенг фикрлаш қобилиятига эга бўлган, онгли яшайдиган комил инсонлар этиб вояга етказиш - таълим-тарбия соҳасининг асосий мақсади ва вазифаси бўлиши лозим, деб қабул қилишимиз керак. Бу эса таълим ва тарбия ишини уйғун ҳолда олиб боришни талаб этади”(1).

Шахснинг шаклланиши узлуксиз ва мурраккаб жараёнлиқ. Бу жараёнда болага табиатдан берилган туғма қобилиятлар, жамиятдаги сиёсий-ижтимоий вазият, оиладаги муносабатлар каби асосий кучларнинг ўзаро боғлиқлиги онгли шахснинг шаклланишига имконият яратади.

Жамиятда оиланинг асосий вазифаси жисмоний ва психологик жиҳатдан соғлом, маънавий баркамол, меҳнатга тайёр шахсни шакллантириб беришдан иборат. Шунингдек, болаларда ижтимоий-дунёвий билимларни эгаллашга бўлган интилиш, ижтимоий фаолликнинг ортишида ота-оналарнинг самарали иштирок этиши ҳал қилувчи омил бўлиб, бу оила тарбиясида боланинг комил инсон бўлиб шаклланишида алоҳида ўрин тутади.

Ота-онанинг берган бугунги тарбияси фарзандининг келажак учун пойдевор вазифасини ўтайди. Шунинг учун оиладаги фарзанд тарбияси ота-она томонидан тўғри йўналтирилган бўлса, унда унинг катта ҳаётга дадил қадам қўйишига, муваққил фикр юритишига замин яратилган бўлади.

Бугунги кунда юртбошимиз Шавкат Мирзиёев томонидан илгари сурилаётган ислохотлар негизининг туб замирида ҳар бир ёш авлодни юксак маънавиятли қилиб вояга етказиш, оилаларда соғлом муҳитни ривожлантириш, таълим ва тарбия муассасаларини замон талаблари асосида янада тараққий эттиришдан иборат десак хато бўлмайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А Юксак маънавият - энгилмас куч. - Т.: “Маънавият”, 2008.-Б. 61.
2. Саифназаров И, Саифназарова Ф. Ёшлар ва оила - жамият таянчи. – Т.: “Таълим нашриёти”, 2018 й, - Б. 6.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. I-жилд. А.Мадвалиев таҳрири остида. - Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006, Б. 504.
4. Хасанбоев Ж, Ҳасанбоева О. ва бошқалар. Педагогика. - Т.: “Фан”, 2006. - Б.123.

TA'LIM SIFATI NATIJALARINI ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BAHOLASH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Yandasheva Shohista Abdexasipovna
Namangan viloyati Pop tuman 59-umumta'lim maktabi
2-toifali ona tili va adabiyot o'qituvchisi Tel: 99 392 12 49

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimida zamonaviy texnologiyalar asosida baholash mezonlarini joriy etish va muammolarni hal qilish to'g'risidagi qarashlar ifoda etilgan.

Kalit so'zlar: modernizatsiyalash, ta'lim, samaradorlik, bilim, malaka, ko'nikma.

Respublikamizda ta'lim mazmunini modernizatsiyalash bugungi kun talablaridan biridir. Ta'lim mazmunini modernizatsiyalash o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarish tizimini ham modernizatsiyalashni taqozo qiladi. «Ta'lim to'g'risida»gi qonun, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», «Maktab ta'limini rivojlantirish davlat umummilliy dasturi»ni ta'lim jarayoniga tatbiq qilishning sifat va samaradorligini ta'min etishning hal qiluvchi me'yoriy hujjatlari hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida zaruriy darajadagi natijani olish uchun ta'limning sifat va natijalarini, samaradorligini aniqlashni takomillashtirish va yangilash davr talablaridan biridir. Bo'lajak o'qituvchilarning kasb tayyorgarligini kuchaytirish, mutaxassislik va ixtisoslikka doir fanlarni chuqur o'rganish orqali bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mavzusini amaliyotda qo'llashga o'rgatish masalasiga e'tibor kuchaydi. Hozirgi vaqtda hech bir mutaxassis yo'qki, u o'z ish faoliyati mobaynida o'lchashlarni qo'llamasa. Uning oldida turgan muammo qanchalik murakkab bo'lsa, o'lchashlarning ahamiyati shunchalik salmoqli bo'ladi. Ma'lumotlarga ko'ra, hozirda inson faoliyatining 3000 dan ortiq sohasi aynan o'lchashlar bilan chambarchas bog'liq ekan. Hatto Qur'oni Karimda ham "Bu dunyoda hamma narsani aniq o'lchov bilan yaratdik"deb aytib o'tilgan.

Mashhur rus olimi D.I. Mendeleev o'lchash haqida shunday degan edi: "Har bir fan, eng avvalo o'lchash bilan boshlanadi" -deb o'lchashlarni ahamiyatini yanada yuqoriga ko'targan. Shunday ekan Respublikamiz umumta'lim maktablarida faoliyat yuritayotgan o'qituvchilar soni 450327 nafar bo'lib, ulardan 68,1% (306487) ayollardir. Kasb-hunar ta'limi sohasida 82,8 ming pedagog va muhandis pedagoglar, Oliy ta'limda esa to'la stavkada 20 mingdan ortiq professor o'qituvchilar dars berishmoqda».

Bugungi kunda mamlakatimizning 76 ta 13 oliy ta'lim muassasasida 850 ta yo'nalish va mutaxassislik bo'yicha 300 mingdan ziyod talaba bilim olmoqda. Ular zimmasida uluksiz ta'lim tizimida har bir o'quvchi-talabani to'g'ri va obyektiv baholash vazifasi turadi. Ta'lim sifati o'quv muassasasining muvaffaqiyatli faoliyatini muhim ko'rsatkichi, o'quv muassasasini ichki boshqaruv vazifalarining tizim hosil qiluvchisi hisoblanadi. Ta'lim sifati ta'lim oluvchilarning o'zlarini, jamiyatni, ta'lim buyurtmachilari talablarini qondirishga qodir bo'lgan ta'lim natijalarining muhim jihati va xususiyatlari majmuasidir. Talab etilgan darajadagi ta'lim sifati natijalariga ma'lum ijtimoiy pedagogik tizim orqali erishish mumkin. Bu tizim quyidagi qism tizmlaridan tashkil topadi: DTS; Bo'lajak mutaxassislar me'yoriy modeli; Ta'lim sifatini baholash mezonlari va ko'rsatkichlari hamda monitoringini quyidagi jadval orqali keltirishimiz mumkin. O'qituvchi dars jarayonida o'qitayotgan fan dasturi bo'yicha bilim berish bilan birga yangi ilmiy bilimlarni ham berib, o'quv jarayonini reja asosida, boshqarib borish bilan birga dars mobaynida o'quvchilarning bilimlarini o'zlashtirish darajasini tekshirib, nazorat qilib boradi va o'qish davomidagi bilim va ko'nikmasini, fikrlash qobiliyatini, olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash malakasini shakllantiradi. Hozirgi kunda o'quvchi va talabalarning bilim (kasbiy bilim) va ko'nikmalarini baholash ta'lim-tarbiya jarayonining zarur qismlaridan biri bo'lib, ta'lim jarayonini qay darajada to'g'ri tashkil qilinganligi bilan uzviy bog'liqdir. Chunki o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash orqali ularni ta'lim jarayonining har bir bosqichida o'quvchi (talabani bo'lajak mutaxassis) sifatida tayyorlashda erishilayotgan yutuqlar hamda yo'l qo'yilgan Davlat ta'lim standartlari DTS, Bo'lajak mutaxassislar me'yoriy modeli -Ta'lim sifatini baholash mezonlari va ko'rsatkichlari, Sifat ko'rsatkichlari monitoringi, Ta'lim sifati natijalariga erishish tizimi kamchiliklar, pedagog o'qituvchilar jamoasining faoliyati samaradorligi monitoringini olib borish imkoniyatini beradi. Hozirgi kunda qo'llanilib kelinayotgan balli baholash shkalasining soddalashtirilishi esa o'quvchilarning bilish faolligiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularda

ta'lim olish va bilish jarayoniga nisbatan nosog'lom munosabatni shakllantirishi, bilim olishga nisbatan mas'uliyatini pasayishiga sabab bo'ladi. Chunki rasmiy, mazmunsiz va qadrsiz baho o'quvchilarning ta'lim jarayonida erishgan muvaffaqiyatlarini tashxis qilishni talab qilmaydi, oqibatda pedagogik vositalardan yiroq bo'lgan yo'llar bilan erishilgan va faqatgina tashqi ko'rinishidan muvaffaqiyatni «eslatuvchi» natijaga erishiladi. Biz ta'lim samaradorligini tashxis qilishda miqdoriy va shkalali baholashdan foydalanmaslik kerak demoqchi emasmiz. Aksincha, o'quvchilar bilim va ko'nikmalarining miqdoriy va shkalali baholash jarayoniga yanada differensial yondashish zarur, deb hisoblaymiz.

Bunda baholash mazmunli bo'lishi, abstrakt miqdorga emas, balki o'quvchi tomonidan bajarilgan ishning, uning izlanishlari va faoliyati mahsulining sifati bilan belgilanishi kerak. Chunki kasbiy faoliyat jarayonida mutaxassislarining ishlab chiqarishdagi faoliyatlarining natijalari, maqsadga erishishdagi intiluvchanlik, mehnatsevarlik, fidoyilik kabi fazilatlarini qadrlanib, ta'lim jarayonida olgan baholari deyarli «ishlamasligi» barchamizga ma'lum. Ma'lumki, malakaviy amaliyotda, talabalar o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarining shakllanishini nazorat qilish jarayonida, ularni kichik mutaxassis bo'lib yetishishlari uchun zarur bo'lgan, umumqabul qilingan va barchamizga tushunarli bo'lgan quyidagi yagona pedagogik maqsadlar qo'yiladi: Fan asoslariga oid mustahkam bilimlar berish; O'quvchilarning bilish faolligi va mantqiy tafakkurini shakllantirish; Ularda bilishga va kasbga qiziqishni shakllantirish; Kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish; O'quvchining o'z faolligini oshirish; O'quvchining o'zi bajarishi, o'zi mehnat qilishi, o'zi izlab topishi; Bir-birlaridan o'rganishga imkoniyat yaratish; Ruhiy noxushliklarni yo'qotish; Tortinchoqliklarni bartaraf etish; O'z mulohazalarini bildirishga imkoniyat yaratish; O'quvchini xato qilib qo'yishdan qo'rqmasligini (xato qilish va uni tuzatish huquqiga ega); Yechimini qidirish, o'zlari yechimini topishiga o'rgatish; Erkin fikrlashga sharoit yaratish;

- nazorat qilishda muayan tartibning yo'qligi;
- nazorat shakl va metodlardan ratsional foydalanmasligi;
- nazoratning aksariyat hollarda didaktik maqsadga yo'naltirilmaganligi;
- predmetni o'qitishda foydalanilayotgan materialning o'ziga xos xususiyatlari, auditoriyada ishlash sharoitlari e'tibordan chetda qoldirilishi va hok.

Tajribali o'qituvchilarning fikricha, o'quvchilar kasbiy bilim va ko'nikmalarini baholashning yangi texnologiyalarini qo'llash testlarning yangi modifikasiyalaridan, kompyuter texnikasi va nazorat o'quv dasturlaridan foydalanish ta'lim jarayonini pedagogik monitoringini samarali amalga oshirishni ta'minlaydi.

Masalan, o'quvchilarning nazariy bilimlarini aniqlashning mezonlari sifatida quyidagilarni olish mumkin:

- To'g'ri hal qilingan topshiriqlar soni;
- Berilgan va yechimi topilgan topshiriqlar nisbati;
- Topshiriqni bajarish jarayonida mustaqillik;
- Nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash;
- Olingan natijani berilgan vazifa bilan bog'lash;
- Alohida jarayonlarni o'zaro taqqoslash, umumlashtirish, ulardagi umumiy va xususiy jihatlarni, o'xshashlik va tafovutlarni aniqlash;
- Hodisa va jarayonlarning ichki mazmunini ocha bilish;
- O'zaro bog'liqlik va qonuniyatlarni topish va tushuntira bilish.

Bundan tashqari, o'quvchilar kasbiy bilimni baholash mezonlari sifatida tizimlilik, umumlashtirganlik, izchillik va mustahkamlik kabi tasniflarni ochish mumkin bo'lib, bular asosida umumiy va maxsus ko'nikmalar kichik mutaxassislarining ishlab chiqarishdagi faoliyat usullarini o'zlashtirishlarida kasbiy faoliyatlari sifatining texnik talablarga javob berishida, mehnat xavfsizligi qoidalariga rioya qilishlarida namoyon bo'ladi. Baholash jarayonida, o'quvchilarni ta'lim jarayoniga faol yondoshishlarini ta'minlash maqsadida, ular tomonidan bilim va ko'nikmalar sifatida o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarning ma'no hamda mazmuni orqali me'zonlarni belgilash mumkin. Ruxshunos B.G.Ananyev amaliyotda o'quvchilar bilimni baholash mezonlarning ikki turi miqdor va sifat mezonlari qo'llanilishini ma'lum qilib ularni shartli ravishda quyidagicha izohlaydi:

1. Miqdoriy mezonlar statistik metodlar yordamida tahlil qilish va xulosa chiqarishga yordam beradigan intervalli shkalalar asosida qo'llaniladi. Mazkur mezonlar sifatida o'zlashtirilgan o'quv materialining mustahkamlik ko'ffitsiyenti olinishi mumkin.

2. Sifat mezonlari bevosita intervalli shkalada o'lchash mumkin bo'lmagan, lekin ushbu shkala vositasida pedagogik hodisalar mazmunini tahlil qilishda qo'llaniladi.

Sifat mezonlari o'quvchining o'quv materialini bilish darajasi, o'quv materialini tushunish darajasi, o'quv materialini hamda intellektual ko'nikmalarni egallaganlik darajalari asosida qo'llaniladi deb izohlaydi. Shu bilan birga, ta'lim jarayonining u yoki bu tarkibiy qismini o'lchash (baholash) hisobiga uning samaradorligi ortishi mumkin. O'lchash esa, o'z vaqtida, mezonlar mavjud bo'lgandagina amalga oshiriladi. Buning uchun o'quv materialini o'zlashtirish va o'rganishning muvofiq darajalari belgilanib, ular bir tomondan o'quv materiali mazmunini va ikkinchi tomondan esa ta'lim jarayonida olinadigan natijalarni o'zida mujassamlashtirgan bo'lishi kerak. Mana shunday yondashuv asosida bevosita sinov jarayonida vazifa (yoki topshiriq) bajarilganida olinadigan natijalarga tayanib o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari nisbatan obyektiv baholanadi. O'quvchilar tomonidan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish sifati mutaxassislik bo'yicha tayyorlanayotgan sohalariga oid vazifalarni bajarishlariga qarab baholanishi maqsadga muvofiq, deb hisoblanadi. Bunda «vazifa» yoki «topshiriq» deganda ma'lum sharoitda, ma'lum kasbiy faoliyat mahsuli, faoliyat natijasida maqsadga erishish tushuniladi. Masalaga bunday yondashuv natijasida o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini aniqlash faqatgina o'zlashtirishning muayyan bir darajasiga mos keladigan maxsus topshiriqlarni yechish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bu esa, o'z navbatida, o'quvchilarni baholashda foydalaniladigan didaktik testlarni tayyorlash jahon andozalari talablariga mos ravishda amalga oshirilishini talab qiladi.

Bunda testlar nafaqat savollardan, balki turli mashq, vazifa va topshiriqlardan iborat bo'lishi, ularni bajarish murakkabligi muayyan baholarga mos kelishi talab qilinadi.

Hozirgi kunda bu muammoning ijobiy hal qilishini o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarining shakllanganlik darajasini muntazam ravishda nazorat qilish monitoringini olib borish hamda ehtiyojlarini hisobga olgan holda bu jarayonga ayrim zarur bo'lgan tuzatishlarni kiritish imkonini beradi. Shunday ekan ta'lim sifati natijalarini modrenizatsiyalash orqali bu muammolarni amaliy yechimini hal qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» //Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: “Sharq nashriyot–matbaa konserni”, 1997.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot kommunikatsiyasi texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2002 yil, 6-iyundagi 200-sonli Qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2004-2009 yillarda maktab ta'limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi to'g'risidagi farmoni. T.: 2004 yil, № 21-22 bet.

4. Ananyev B.G. Psixologiya pedagogicheskoy osenki // Izbrannyye psixologicheskoye trudy. T.: 2. –M.: 1980.

5. Axmedova M. Pedagogika nazariyasi va tarixi. O'quv qo'llanma.-T.: “Tafakkur bostoni”, 2011.157-b.

6. Babanskiy Yu.K. Hozirgi zamon umumiyta'lim maktabida o'qitish metodlari. T.: «O'qituvchi», 1990. 216-b.

7. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning nazariy asoslari. Monografiya. –T.: “Fan”, 2007. - 167 b.

8. Ishmuxamedov R. va boshq. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. T.: «Iste'dod», 2008. 20-21 b.

АХЛОҚ ВА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ДАВРИ

Орипов Фахриддин Йўлдашевич
Наманган давлат университети катта ўқитувчиси
Телефон: +998934088416
standartnamdu@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақолада тараққиётнинг ҳозирги босқичида жамият ҳаётида рўй бераётган муҳим ўзгаришлар, янгиликлар жараёни ахлоқ ва рақамли технологиялар омили негизда таҳлил қилинган.

Калит сўзлар. Ахлоқ, қонун, рақамли иқтисодиёт, ахборот технологиялари, рақамли технология, коррупция, геоахборот, “ақлли шаҳар”, “ақлли уй”, электрон ҳукумат, коммуникация, детерминизм, раҳбар ахлоқи.

Ижтимоий тараққиётнинг ҳар бир тарихий ривожланиш палласида ўзига хос мазмун – моҳиятга эга бўлган муайян ахлоқ, унинг нормалари, тамойилларининг вужудга келиши муқаррар ҳодисадир. Ахлоқ – жамият ҳаётида кўпинча ёзилмаган тарзда, айримлари қачонлардир ёзилган ҳолда мавжуд бўлиб, кўпчилик тарафидан қабул қилинган қарашлар, ўзаро муносабатлар, туйғулар, феъл – аъво, характер ва ҳатти – ҳаракатлар, муносабатлар кўринишида шаклланиб бўлиб, шу бугунги кунимизгача кишилик жамияти ижтимоий ҳаётида ривожланиб келмоқда. Ахлоқнинг инсоният тарихидаги илк ривожланиш даврига эътибор қаратилса, у муайян кишилар бирлиги бўлган жамоа ва унинг аъзолари ўртасидаги ўзаро ижтимоий муносабатларни тартибга солиб турувчилик вазифасини бажарган келган. Шу нуқтаи назардан келиб чиқиб, милоддан аввалги даврда яшаган қадимги юнон мутафаккири Пифагор ўз даврида “Одамлар! Энг аввало эзгу ахлоққа эга бўлишга ҳаракат қилинг, зеро ахлоқ қонуннинг асосидир”[1] деб таъкидлаган. Том маънода айтилган ушбу фикрлар бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини сақлаб келмоқда. Ушбу юқорида қайд этилган сифатларнинг жамият ҳаётига кўрсатадиган таъсири орқали ахлоқнинг жамоатчилик томонидан, четдан туриб баҳолаш имконияти мавжудлигини кўриш мумкин. ХХI нинг иккинчи ўн йиллиги ниҳоясига етаётган ҳозирги паллада юксак инсоний қадриятларни яратишга муваффақ бўлинди. Ҳатто, ўтган асрнинг охирида кўпгина олимлар тарафидан янги асрни юксак ахборот технологиялари ва маънавият асри бўлишлигини башорат қилинган эди. Ваҳоланки, юртимизда ҳам сўнгги йилларда ахборотлар технологияси ва унинг қатор тармоқларини кенг кўламли ривожлантиришга жиддий эътибор қаратиб келинмоқда. Фикримизнинг далили сифатида 2020 жорий йили “Илм-маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили” деб эълон қилиниши ҳам бежиз эмас. Президентимиз маърузаларида таъкидланганидек: «Тараққиётга эришиш учун, рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини егаллашимиз зарур ва шарт. Бу бизга юксалишнинг энг қисқа йўлидан бориш имкониятини беради. Зеро, бугун дунёда барча соҳаларга ахборот технологиялари чуқур кириб бормоқда»[2]. «Рақамлаштириш» сўзи аслида янги атама бўлиб, инновацион бошқарув ва иш юритиш жараёнига ИТ ечимларнинг жалб этилишини, бунинг самараси ўлароқ эса интернет буюмлардан тортиб, электрон ҳукуматгача бўлган барча тизимларда ахборот технологияларини қўллашни кўзда тутди.

Яна ушбу технологиянинг қатор ўзига хос афзалликлари бор, жумладан – рақамли технологиялар нафақат маҳсулот ва хизматлар сифатини оширади, ортиқча харажатларни камайтиради, сансоларликларга чек қўяди. Хизмат кўрсатиш соҳаси ҳақида гапирадиган бўлсак, ахборот технологиялари кўплаб кундалик вазифаларни ҳал қилади, бунинг натижасида эса йирик кўламдаги амаллар тезроқ, арзонроқ, қулайроқ ва ўртадаги воситачиларсиз бажарилади.

Шу вақтга қадар кўпчиликни ташвишга солиб келаётган ва безовта қиладиган энг оғир ахлоқий иллатлардан бири бўлмиш – коррупция балосини йўқотишда ҳам самарали воситадир. Биргина коррупция муаммоси туфайли ҳозирда жамиятда, кўплаб инсофли, диёнатли инсонлар, қайсидир ўринда ёшлар, қайсидир ўринда эса кексалар, яъни кўпроқ ижтимоий ёрдамга муҳтож қатлам қийинчиликларга дуч келмоқда, мамлакат ривожига эса шу каби иллатлар боис глобал ривожланиш жараёнларидан ортда қолиб оқсаб келмоқда. Охириги йилларда юртимиз ҳаётида шу каби муаммоларни бартараф этиш учун қатор қонун ва қонун

ости ҳужжатларни қабул қилиниб, кескин чоралар кўриб келинмоқда. Қайсидир мамлакатлар бундай иллатлардан аллақачонлар кутулиб, айна даврда илм-фан, маданият, инновацион технологияларнинг замонавий шакллари яратиш билан машғул бўлмоқдалар. Ҳозирги кунда жамиятнинг ижтимоий ҳаёт соҳасидаги кўплаб муаммолари ва уларнинг икир-чикир жиҳатлари ҳам ушбу технологиялар ёрдамида ижобий ҳал этилмоқда. Жумладан, тараққий этган мамлакатларда - “ақлли шаҳар”, “ақлли уй” каби ўзига хос безак ва қурилиш материаллари ёрдамида «ақлли» экологик шинам уйларни барпо этишга оид ғояларни амалга ошириш ва яна шу каби кўплаб “ақлли” бўлган буюмлар яратилиши асносида инсонларга қулай имкониятларни тухфа этмоқда. Бу ижобий ўзгаришлар албатта инсонларга кўплаб олам-олам қувончларни олиб келмоқда. Рақамли технологиялар, рақамли иқтисодиётни ривожлантиришга катта эътибор берилётган ҳозирги даврда эса масаланинг сиёсий жиҳатларига эътибор қаратилса, мамлакатимизнинг кўплаб тараққий этган давлатлар билан олиб борадиган ижтимоий – сиёсий, маданий ҳамкорлиги масалалари ҳам ахлоқнинг ўзига хос жамият ҳаётида қай даражада қарор топганлигига ҳам боғлиқ бўлиб қолмоқда. Оддий бир мисол: қонунга нисбатан ҳурмат масаласи. Юртимизга сармоя киритмоқчи бўлган кўплаб ишбилармонлар доираси аввало мамлакатдаги осойишталик, қонунга ҳурмат масаласига, инсон қадрлари, бурчга садоқатлилик, ваъдага вафо каби кўплаб ахлоқий тамойилларга ҳам эътибор қаратишмоқда. Замонавий юксак технологияларни эгаллаш ва уларнинг жамият ҳаётидаги ўрнини, аҳамиятини аниқ белгилаб олиш борасидаги мунозаралар фалсафий, ижтимоий – сиёсий фанлар назарияларининг ҳам асосий йўналишларидан бирига айланиб қолмоқда. Энди ушбу фан йўналишларининг бу соҳадаги ўзига хос муҳим жиҳатлари шунда кўринадик: қабул қилиниши лозим бўлган қарорлар, уларнинг ижроси, амалий хавфсизлиги ҳозирги содир бўлаётган жадал ўзгаришлар замонида қай даражада бўлишлигини аниқлаб беришга хизмат қилади. Боиси, ахборотлар технологияси тадбиқ этилмаган соҳа, у кириб бормаган бирорта соҳани ҳозир топиш мушкул. Кўплаб соҳаларда унинг иштироки кенгайтирилмоқда, жумладан таълим – тарбия, маориф соҳасида. Охириги йилларда илғор ривожланган мамлакатлар томонидан кўплаб янги – янги технологияларнинг тезкорлик билан яратилиши дунё халқлари тараққиёти даражаларини белгилаб берувчи омилга ҳам айланиб улгурмоқда. Лекин, шундай бўлсада, соғлом тафаккур эгаси бўлган кўплаб инсонларни ўйлантирадиган, ёки доим хушёрликка чорловчи масаланинг ўзига хос томонлари ҳам мавжуддир. Чунончи, янги ахборот технологиялари ёки рақамли технологияларни тушуниш, ишлатиш, фойдаланиш, ҳамда уларнинг юзага келтириши мумкин бўлган оқибатлар ҳам турли мамлакатларда албатта турлича кўринишда намоён бўлмоқда. Оддий мисол, мобиль алоқа воситалари, интернет тармоғидан фойдаланиш ҳар бир инсоннинг онги – шуури, маданияти, ахлоқи, тарбияси, руҳияти – бир сўз билан ифода этилса, унинг дунёқарашининг қай даража шаклланганлигини яққол кўрсатиб беради. Бошқача айтганда дунёқараш, илм-у – маърифат юқори даражада шаклланган бўлса, асосан эзгуликка хизмат қилади деб баралла айтиш мумкин. Лекин, бунинг акси бўлса-чи, у ҳолда фақат муаммо кетидан муаммо ва яна кутилмаган жараёнлар давом этиши мумкин. Жорий йилда давлатимиз раҳбари “Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорни имзолади.

“Аграр соҳада рақамли технологияларни ривожлантириш бошқармаси ва Геоахборот технологияларини ривожлантириш бошқармаси ташкил қилиняпти” [3]. Ҳужжатга кўра, Ахборот технологиялари ва коммуникация-ларини ривожлантириш вазирлиги рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни ривожлантириш соҳасидаги ваколатли орган ҳисобланади. Вазирлик рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни ривожлантириш доирасида ахборот тизимлари, ресурслари ва бошқа дастурий маҳсулотларни яратиш, жорий этиш бўйича давлат органлари ва ташкилотларнинг лойиҳалари, техник ҳужжатлари ҳамда норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари лойиҳаларини мажбурий экспертизадан ўтказиши.

Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев 2023 йилга бориб рақамли иқтисодиётнинг мамлакат ялпи ички маҳсулотига қўшимча 2 бараварга кўпайтириш, шунингдек, 2022 йилга қадар электрон давлат хизматлари қўшимча 60 фоизгача етказишни назарда тутган ҳолда электрон ҳукумат тизимини ривожлантириш вазифасини қўйди.

Тараққиётнинг ҳозирги босқичида борлик, ундаги табиат, жамият-ўзаро детерминистик муносабатларга киришиши жараёнларида инсонлардан янгича, такомиллашган, юксак технологияларга асосланган гўзал инсоний меҳр-муҳаббат билан ёндашувни талаб қилмоқда.

Сабаби ҳозирги даврга келиб, табиат ва жамият тараққиёти жараёнларида кутилмаган табиий, ижтимоий ҳодисалар содир бўлмоқда.

Шу боисдан, мамлакатимизнинг деярли барча ҳудудларида иқлимнинг, табиатнинг ўзига хос кўринишларини инобатга олган ҳолда қишлоқ хўжалигини тараққий эттиришда, кўплаб иқтисодий муаммоларни ечимини мувафаққиятли ҳал этишга эришилмоқда. Жумладан, президентимиз Ш.Мирзиёевнинг Наманган вилоятига қилган ташрифи чоғида Учқўрғон туманида балиқчиликка ва балиқ турларини ишлаб чиқаришга мослаштирилган корхона - «DB Group Eсо» фаолияти билан танишди. Келгусида эса "...вилоятнинг яна тўрт туманида Учқўрғон, Мингбулоқ, Уйчи, Поп ва Норин туманларида 299 миллиард сўм қийматга эга 75та янги лойиҳа амалга ошириш кўзда тутилган" [4]. Шу каби яна кўплаб ёрқин мисоллар орқали мамлакатимизда мукамал шаклланаётган ишбилармон, тадбиркорлар ижтимоий қатламларининг меҳнатга бўлган юксак ахлоқий муносабатларини гувоҳи бўлсак, бошқа тарафдан эса мамлакат раҳбарининг жамиятнинг барча қатламларига бирдек ғамхўрлик қилиши ҳам ўзига хос ижтимоий – сиёсий маънога эга бўлган раҳбар ахлоқининг гўзал намунасидир деб баҳолаш мумкин.

Давлат ва жамият бошқаруви, ижтимоий соҳаларда ҳам рақамли технологияларни кенг жорий этиб, натижадорликни оширилиши, бир сўз билан айтганда, одамлар турмушини кескин яхшилашни назарда тутмоқда.

Илм – фанни янада раванқ топтириш, ёшларимизни чуқур билим, юксак маънавият ва маданият эгаси этиб тарбиялаш, рақобатбардош иқтисодиётни шакллантириш борасида бошлаган ишларимизни жадал давом эттириш ва янги, замонавий босқичга кўтарувчи кудратли куч эканлигини юртбошимиз мунтазам равишда таъкидлаб келмоқда.

Хулоса қилиб айтганда рақамли технологиялар кенг қулоч ёзиб, ривожланиб бораётган ҳозирги юксак тараққиёт даврида жамиятнинг ижтимоий ҳаётида миллий, анъанавий ахлоқий қадриятларни замонавий, илғор деб тан олинган умумбашарий ахлоқий қадриятлар билан ўзаро уйғунликда эгаллаб, ёшларимиз томонидан ўзлаштирилиб борилиши мамлакатимизнинг порлоқ истиқболини таминлаш учун хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ҳақиқат манзаралари.96 мумтоз файласуф.Т.: "Янги аср авлоди", 2002. Пифагор. 25-бет.
2. Ўзбекистонда 2020 йил - Илм-маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили. <https://lenta.inform.kz//> 24.01.2020.
3. АКТ вазирлигида аграр соҳани рақамлаштириш бўйича вазир ўринбосари лавозими жорий этилди. <https://kun.uz/news/2020/04/29/>.
4. Наманганнинг 5 туманида балиқчилик соҳасида ўнлаб лойиҳалар амалга оширилади. <https://kun.uz/44719652.26.06.2020>.

ЭКОЛОГИК ОНГ ВА МАСЪУЛИЯТНИ ОШИРИШДА АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ РОЛИ

Тўйчиев Бахтиёр
ФарДУ 1-курс магистри
+998916651665
b.arzimatow@gmail.com

Аннотация Мақолада инсон ва табиат муносабати ҳақида сўз бориб, эстетик онг ва масъулиятни оширишда ахлоқий қадриятларнинг роли, шахс дунёқарабини шакллантиришда экологик онг ва маданиятнинг алоҳида аҳамияти ёритилган.

Калит сўзлар: экологик онг, экологик маданият, инсон, табиат, меҳнат, ахлоқий қадриятлар, дунёқараш, эзгулик, ёвузлик, хулқ-атвор.

Кишилиқ жамияти босиб ўтган тарихий тараққиёт босқичларини ўрганилса, ижтимоий онг турларининг шаклланишида экологик онг муҳим омил бўлганига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Илк фикрловчи одам учун ҳам, жамоа бўлиб бирлашган одамлар уюшмалари учун ҳам, ҳатто жамият тараққиётининг кейинги босқичлари учун ҳам табиат “яратувчи махлуқ” – инсон учун асосий ҳаёт объекти саналгани ортиқча изоҳларсиз ҳам тушунарлидир. Ишлаб чиқарувчи, меҳнат қилувчи, табиатни ва ўз-ўзини ўзгартирувчи, қайта яратувчи инсон учун табиатдан бошқа яна қандай асосий омил бўлиши мумкин? Шундай экан, инсоннинг ижтимоийлик моҳияти жамият-табиат бағрида экологик онг ривожини орқалигина содир бўлиши мумкин эди. Яъни “У даставвал бирор нарсани билиб олади, сўнг ишлаб чиқарадиган маҳсулотини майллар ёрдамида эмас, аввал миясида пайдо бўлган режа воситасида рўёбга чиқаради. Айни пайтда у инсон бўлиб шаклланиши ва ишлаб чиқариш билан шуғулланиши учун жамиятда яшаши зарур. Инсон ҳам онг, тафаккур (ақл), ҳам ишлаб чиқариш, ҳам жамият маҳсулидир”[1].

Инсон ҳамма вақт табиатга нисбатан ўзини қандайдир бошқача тутишга ҳаракат қилади, ҳаётини идеал англаган ҳолда ўзини эмпирик табиатидан устун қўяди ва бу ҳолат инсон борлигининг чинакам гавдаланишини англатади. Ҳақиқий инсон ёвузликка қарши кураш олиб бориши, ҳаётини янгилаш ташкил қилиши, чинакамига эзгулик кўрсатиши лозим. Бунинг учун эса ўз қалбидан эзгуликни излаб топиш қобилиятига эга бўлиши тақозо қилинади. Ҳаётнинг ҳақиқий маъноси унинг абадий ва бетакрор жиҳатларни тасдиқлашдан иборатдир. Афсуски, бундай ҳолатга кўпинча эътибор берилмайди.

Инсон хулқ-атвори унинг ижтимоий ва табиий муҳит билан бирга олинган воқеликка ўзгарувчан мураккаб жараёнини ўз ичига олади, бу жараён ҳар икки томоннинг ўзаро таъсир кўрсатувчи ва ўзгариб боровчи муҳитини ташкил қилади. Мунтазам ривожланишни бошидан кечириб турувчи бу муҳит инсон субъектив оламини шакллантирувчи омиллар, шахсий фазилатлари манбаи бўлиб хизмат қилади. Булар бевосита ва бавосита унинг фаолиятини белгилайди, бинобарин, ташқи олам нарса – ҳодисалари билиш объектлари бўлиб қолмайди, шу билан бирга, уни ҳатти – ҳаракатга келтирувчи даъватлар ҳамдир.

Шахс дунёқарабини шакллантиришда экологик онг ва маданият алоҳида аҳамият касб этади. Жамиятнинг ривожланиб бориши билан инсонларнинг атроф-муҳитга бўлган таъсири ўсиб боради. Инсон табиат билан, яъни ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда ер ости ва ер усти бойликлари билан ўзаро мулоқотда бўлади. Экологик муаммолар глобаллашиб, уларнинг оқилона ечимига келиш долзарб вазифа бўлиб турган ҳозирги даврда бу муаммоларни ҳал қилишда инсоният учун асосан экологик онг ва экологик маданиятнинг роли ва аҳамияти бекиёсдир.

Ҳозирги даврга келиб, экологик ахлоқий нормаларнинг юксак идеаллари, табиатга муносабатнинг янги ахлоқий мезонлари таркиб топмоқда. Умуминсоний экологик қадриятларнинг ахлоқий жиҳатлари сиёсат, иқтисод ва мафкура соҳасидаги муносабатларни белгиловчи омилга айланмоқда, яъни экологик идеалларнинг ахлоқий мазмуни бошқа ижтимоий онг шакллари кенгроқ миқёсда қамраб олмоқда.

Инсоният цивилизациясининг маънавий йўналишлари экологик муаммолар доирасида

ички бирликни ташкил қилиб, уларнинг ҳуқуқий, маъмурий йўналишлари интеграциялашиб, уларнинг функциясида умуминсоний ахлоқий нормалар устиворлашиб, ахлоқий кадрият нормалари, принциплари инсон экологик фаолияти регуляциясининг асосий омига айланади. “Табиат-инсон” муносабатлари бошқаришдаги ижтимоий-сиёсий устқурма элементларидан фарқли ўлароқ, ахлоқий-маънавий кадриятлар - кишиларнинг иродасига таянадиган, “субъективлашган” фаолият ҳисобланади. Экологик фаоллик ва масъулиятнинг объектив қонуниятлари субъектнинг табиатни муҳофаза қилиш амалий фаолиятида намоён бўлади.

Глобаллашув ҳозирда мафкуравий таъсир ўтказишнинг ғоят хавфли қуролига айланиб бораётган мураккаб шароитда баркамол авлод тарбиясида унинг экологик онги, тафаккурини ривожлантириш, табиатга, инсон ва унинг маънавий-руҳий оламига, миллий ва умуминсоний кадриятларга онгли, меҳр-муҳаббатли, изчил муносабатини шакллантириш қонуниятларини ижтимоий-фалсафий таҳлил этиш ўта долзарб масала ҳисобланади.

Биринчи Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек: «Маънавий-руҳий тикланиш инсоннинг ерга ва унинг бойликларига бўлган муносабатини ҳам ўз ичига олиши лозим. Цивилизация белгиларини асраб-авайлаш қанчалик зарур бўлса, қишлоқ хўжалиги минг йиллар мобайнида бутунлай суғориладиган деҳқончиликка асосланган минтақада ер ва сувни асраб-авайлаш ҳам шунчалик муҳимдир. Афсуски, охириги юз йилликда айнан минтақанинг экологик тизимига жуда катта зарар етказилди. Аждодларимизнинг табиатдан фойдаланиш соҳасидаги анъанавий одоб-ахлоқ қоидалари унутиб юборилди» [2].

Мазкур сўзлар демократик тамойилларга асосланган эркин фуқаролик жамияти барпо этилаётган ҳозирги кунларда тарихимизнинг унутилган ёки назардан четда турган саҳифаларини ўрганиш ва шу асосда ёш авлоднинг экологик онгини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар:

1. Эркаев А. Эзгулик сари йўналтирилган ирода / Тафаккур, 1997, № 3, 17-б.
2. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жилд.- Т.: Ўзбекистон, 1998, 131-132-б.

МАҲАЛЛА - ЮКСАК АХЛОҚИЙ ФАЗИЛАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МАСКАНИ

Тўйчиев Бахтиёр
ФарДУ 1-курс магистри
+998916651665
b.arzimatow@gmail.com

Аннотация Мақолада шахс камолотининг юксалишида, жамоавийлик қобилиятини шакллантириш ва мустаҳкамлашда маҳалла институтининг ўрни ва аҳамияти, шунингдек маҳалланинг ахлоқий кадриятларни шакллантирувчи омил эканлиги ёритилади.

Калит сўзлар: маҳалла, шахс, эстетик камолот, ахлоқий кадриятлар, жамоа, жамоавийлик, аъаналар, маданий марказлар, маънавият, миллий ғоя.

Шахсда жамоавийлик қобилиятини шакллантириш ва мустаҳкамлашда маҳалла институти алоҳида ўрин тутди. Маҳалланинг эстетик камолотни таъминлашдаги вазифалари жамоа орасида маданий маросимларни ташкил қилиш, ёшларни ижтимоий руҳда тарбиялаш, тарихий ва замонавий маданий аъаналарни ривожлантириш, ҳалол меҳнатдан бўйин товлаганларни назорат остига олиш, энг муҳими, аҳоли орасида маънавиятни тарғиб қилиш, шахс-ларда жамоавийлик ҳиссини тарбиялашдан иборатдир. Маҳалла ҳаётида фаол иштироки билан шахс жамоавийлик масъулиятини чуқур ҳис этади ва маҳалланинг ижтимоий-сиёсий ҳамда маънавий муҳитига мос фаолият кўрсатишга ҳаракат қилади.

Биринчи Президентимиз И.Каримов таъкидлаганидек, “азалдан ўзбек маҳаллалари чинакам миллий кадриятлар маскани бўлиб келади” [1]. Бу фикрларда чуқур маъно мужассамлашган бўлиб, жамоавийлик туйғуси йўқ жойда, шахсда мукамал юксак ахлоқий-эстетик фазилатлар қарор топмайди, жамоавийлик туйғусининг ифодаси бўлмиш саҳийликка ўрин бўлмайди. Бинобарин, саҳоватлилик жамоа туйғусига асосланади, айна инсоний бағрикенгликни шакллантиради, турли халқ, миллат маданияти, диний кадриятларга ҳурмат билан муносабатда бўлиш одатларини таркиб топтиради. Нафақат ўз халқи, ўз юрти, бошқа миллат ва элатларга ҳам саҳоватли муносабатда бўлишни ахлоқий қоидага айлантиради. Ҳозир республикамизда фаолият кўрсатаётган 130 ортик ижтимоий-ихтиёрий ташкилот бўлган миллий маданий марказлар фаолияти билан олиб борилаётган дўстона муносабатлар, ўзаро ҳамкорлик, тотувлик, саҳо-ватпешалик халқимиз жамоавийлик одоби ва ахлоқининг ёрқин ифодасидир.

Дарҳақиқат, олим ва ижодкорлар таъкидлаганларидек, бугунги кунда саҳоватпешалик ахлоқий меъёрлар орасида биринчи ўринда турмоғи керак. Нега деганда, бозор муносабатлари қарор топаётган ҳозирги шароитда мулкдорлар, тадбиркор ва бой-бадавлат кишиларнинг сони кўпайиб бормоқда, бинобарин, уларда жамоавийлик маданиятини шакллантириш ва ривожлантириш ҳаётимизнинг турли соҳаларида саҳоватпешалик хатти-ҳаракатларини моддий қўллаб-қувватлашга таъсир кўрсатиши мумкин. Табиийки, бу юксак ахлоқийликнинг ифодаси, нафақат ижтимоий-маънавий, шу билан бирга, маданий-эстетик маънога ҳам эгадир, ҳозирги пайтда ҳомийлик кўплаб санъат асарларини яратиш, халқ ўртасида тарғиб қилиш ишига салмоқли ҳисса қўшмоқда, бадий-эстетик кадриятлар яратишда алоҳида соҳага айланиб бормоқда.

Демак, жамоавийлик шахснинг юксак ахлоқий фазилати сифатида ижтимоий фаолликка туртки берадиган маънавий омилдир, инсон маданий ва эстетик кадриятлар яратар, ёки уларни халқ орасида тарқатиш ишига ҳисса қўшар экан, албатта, жамоа манфаатларининг дид ва эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилади.

Меҳнатсеварлик жамоавийлик билан узвий боғлангандир. Шахснинг индивидуал меҳнати ижтимоий маънога эгаллиги учун унинг фаолияти кеча-диган маконда муайян жамоа, кишилар тоифаси ва гуруҳи билан алоқа боғлашга эҳтиёж туғилади. Жамоавийлик халқимизга хос одат бўлиб, асрлар давомида ўзаро ёрдам ва ҳамкорликда ижтимоий фаолият амалга оширилган. Президентимиз И.А.Каримов халқимизнинг жамоавийлик руҳи ўзагини ташкил этган тамойиллар ҳақида тўхталар экан, уларни миллий менталитетимиз моҳиятини ифодаловчи “меҳр-оқибат, меҳр-муҳаббат, меҳр-шафқат, кадр-қиммат деган, бир-бирини чуқур маъно билан бойитадиган ва тўл-дирадиган иборалар” орқали тавсиф-

лайди. Дарҳақиқат, “Эзгу одатимизга айланиб кетган меҳр-оқибат тушунчасини оладиган бўлсак, унинг жуда теран тарихий, миллий, диний илдизлари борлигини кўриш мумкин. Бу аввало инсоннинг инсон билан, кўшнининг кўшни билан, қариндошнинг қариндош, оиланинг оила билан, энг муҳими, шахснинг жамият билан уйғун бўлиб яшашини, етим-есир, бева-бечора ва ногиронларга, мусофирларга саховат кўрсатиш, сидқидилдан, беғараз ёрдам беришни англатади ва бундай хусусият халқимизнинг маънавий оламига сингиб кетганини ҳеч ким инкор эта олмайди”[2]. Шундай экан, жамоавийликка шахс фаолиятининг ахлоқий-ғоявий тамойили сифатида эстетик баҳо берилганда, унинг акси шахсият-парастлик, худбинлик, манфаатпарастлик, бошқаларни менсимаслик, ҳасад каби иллатлар хунуклик ва пасткашлик деб баҳоланади.

Шундай қилиб, миллий ғоя тамойилларига асосланадиган жамоавий-лик маҳаллада инсоннинг ижтимоий манфаатлар йўлидаги шахсий масъулиятини оширади, ҳар бир киши нафақат ўзи, шу билан бирга, бошқалар, жамоа, охир-оқибатда жамият турмуш тарзига дахлдорликни ҳам англатади, ватанпарварлик туйғулари шаклланишига таъсир кўрсатади. Шу билан бирга, ҳар бир шахс маҳалла олдида, ўз атрофидагилар олдида хатти-ҳаракати учун жавобгарликни ҳис этади. Бунда шахс билан маҳалла, жамоа, шахс билан жамият ўртасидаги муносабатлар ҳамкорлик, ўзаро ёрдам, ўзаро талабчанлик, ҳалоллик, принципиаллик, ишонч ва ҳурматга асосланади.

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.-Тошкент: Маънавият, 2008.- 58 б.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.-Тошкент: Маънавият, 2008. - Б.8-9.

FARZANLARIMIZNI "YAXSHI KITOBXON" ETIB TARBIYALASH ASOSIY MASLAGIMIZDIR

*Qozoqova Mohira Isaqjanovna
Namangan viloyati Chortoq tumani
14-umumiy o'rta ta'lim maktabining
"Ona tili va adabiyoti" fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Kitoblar yosh avlodni hayotga to'g'ri munosabatda bo'lishga o'rgatadi, bolaning dunyoqarashini shakllantirishga yordam beradi, harakterini tarbiyalaydi. Ilm fanga muhabbatini oshiradi. Kitob xalqimizning o'tmishi, ilg'or madaniyatimiz, fan va texnikamiz yutuqlari bilan tanishtiradi, faxr-iftixor tuyg'usini o'stiradi.

Kalit so'zlar: kitobxon, kitobxonlik madaniyati, komil inson, ma'naviy ozuqa, mamlakat ravnaqi, ilmy izlanishlar, ma'naviyat va ma'rifati.

Mamlakatimiz mustaqilligi yillarida ro'y bergan muhim o'zgarishlardan biri ma'naviy yangilanish, kishilarning ongi, tafakkuri va dunyoqarashining boyib, kengayib borayotganligi hamda erkinlik kasb etayotganligidir. Xususan, yoshlarimizning elu-yurt, xalq, millat va Vatan manfaatlarini anglash, uning shon-shuhratini yanada oshirish, ilmu-fanni va madaniyatni hamda san'atni gullab yashnatish, mamlakat havfsizligini ta'minlash, o'tmishini, ajdodlari boy merosini, tarixi, dini va qadriyatlarini o'rganish, munosib baholash borasidagi faoliyatlari ayniqsa kishini quvontiradi.

Kitob – insonning eng yaqin do'sti va maslahatchisi, aql qayrog'i va bilim manbaidir. Kitob – fikrlash quroli, xazinalar kaliti, tafakkur manbai. Kitob – nonday aziz, mo'tabar va muqaddas. Kitob insoniyat ongli hayotining, ma'naviyat olamining bosh timsollaridan sanalib kelinadi. "Kitob – mangulikka yo'l olgan donolar xotirasiga qo'yilgan yodgorlik" - deb aytgan edi XVII asr ingliz shoiri Uilyam Devenant. Yosh avlod xayotida media muhit rolining ortib borishi kitob o'qishga bo'lgan munosabatni o'zgartirib yubordi. Butun o'quvchilarning mutolaasi bosma nashrlar: kitoblar, jurnallar, gazetalar, risolalargina emas, balki kompyuter savodxonligi bilan bog'lik, tarzda kechmoqda. Ekran madaniyati o'smirlarning mutolaasiga kuchli ta'sir etib, ularni kitobxonlik ustuvorliklari-rini ma'lum darajada belgilab bermoqda. Shunchaki dam olish, vaqtni o'ktazishni istagan kitobxon kitobda ko'ngilni poklovchi, ruhiy yuksaltiruvchi noma'lum bir kuchni sezadi. Biroq, bu kuchni aniq tasavvur etmaydi va baholay olmaydi. Aslida, o'qish borasida ham har bir kishi o'zi uchun zarur bo'lgan, yangi kuch va ruhiy kuchni sezadi. Biroq, bu kuchni aniq tasavvur etmaydi va baholay olmaydi. Biz kabi kitobsevarlarga kishilarning ko'p o'qishi albatta, yoqimli va aynan ijodkor tomonidan haddan tashqari ko'p o'qishadi deyish no'rin. Ammo mingta loqayd kitobxondan o'nta savodli kitobxon durust. Kitoblar insonni hayotga yo'llaganda, unga xizmat etganda biror foydasi bo'ladi. Agar kitobxonga oz bo'lsa ham kuch-g'ayrat, shijoat, ruhiy poklik baxsh etmasa o'qish uchun sarf etilgan har soat behuda, keraksiz bo'lib chiqadi. Shunchaki o'qish – bu diqqatni to'plashga majbur etuvchi mashg'ulot va ovunish uchungina o'qish o'z-o'zini aldashedir. Loqayd kishilar uchun umuman biron narsadan ovunishning hojati yo'q. Aksincha, ular hamma joyda diqqat e'tiborli bo'lishi, qaerda bo'lmasinlar, nima haqida fikr yuritmasinlar butun vujudi ila voqealar girdobini his etmog'i zarur." Mutolaadan yangi kuch-g'ayrat olish uchun oldiniga kuch sarf etmoq, o'zingni yanada yaxshi tushunmoq uchun avvaliga o'zingni "yo'qotmoq" kerak bo'ladi. Agar har bir o'qilgan kitob quvonch va alam, shijoat va ruhiy tazarru keltirmasa jahon adabiyoti tarixini bilishdan ma'no yo'q. Mulohaza qilmasdan o'qish – xushmanzara tabiat qo'ynida ko'zni bog'lab yurishga o'xshaydi. Biz o'zimizni va turmushimizni unutish uchun emas, hayot jilovini yanada ongli ravishda anglash uchun o'qishimiz kerak.

O'qish madaniyatini tarbiyalash sohasidagi ishlarni oila bilan hamkorlikda olib borish lozim. Chunki oila bola tarbiyasida boshlang'ich va asosiy rol o'ynaydi. Hamma oilalar uchun bir xil, umumiy tarbiyaviy formula yaratish mumkin emas. Biroq, oilalarda tarbiyaning butun bir tizimi yaratilganki, uni xar bir oila o'ziga xos xususiyatlarini xisobga olgan xolda qo'llasa yaxshi natijalarga erishish mumkin. Bola kitob o'qish orqali dunyoni bilib oladi, uning dunyoqarashi o'sadi, xarakteri shakllanadi, hayotni o'rganadi, bilimi oshadi. Biroq, hamma oilalar ham bolalarning kitob o'qishining ko'ngildagidek uyushtira oladimi?

Albatta, ota-onalar qisman bo'lsada, pedagogik bilim hamda bolalar uchun yozilgan asarlar bilan yaxshi tanish bo'lishi, ularni amalda qo'llay olishi zarur. Demak, avvalo, ota-onalar bola tarbiyasiga doir bilimlar, kitob o'qish, bolalar o'qishini boshkarish kabi masalalar bilan yaqindan tanishtirish kerak. Har bir ota-ona o'z farzandini o'zi hohlagandek tarbiyalashga intiladi. Bola kitobning ahamiyati, undan qanday foydalanish, uni qanday asrash haqidagi tushunchani ham dastlab ota-onadan o'rganishi lozim. Ota-onalar farzandlariga duch kelgan kitobni olib beraversalar, bolaning kitobga bo'lgan ishtiyoqini bo'g'ib qo'yadilar.

Kitob tanlashda, birinchidan, bolaning yoshi, psixologiyasi, qiziqishi, didini hisobga olish, ikkinchidan, tanlangan kitobdagi she'r va boshqa janrdagi asarlar bola nutqini, so'z boyligini oshiradigan qiziqarli, ta'sirchan saviyada, rasmlarga boy bo'lishiga e'tibor berish kerak. Kitob va mutolaani rivojlantirish borasida o'sib kelayotgan yosh avlodning mutolaasini qo'llab-quvvatlash, himoya qilish, rag'lantirish zarurligi va muhimligi haqida muayyan jamoatchilik fikrini yuzaga keltirish, kitobga, ta'lim olishga, madaniyatga axborot-resurs markazlariga, kutubxonalarga qiziqish uyg'otish muhimdir.

Xulosa qilib shuni aytamizki, inson, uning qadriyatleri, shaxsning kamol topishi va ma'naviy jihatdan yuksalishini ta'minlash asosiy o'ringa surilgan hozirgi vaqtda o'sib kelayotgan yosh avlodni barkamol, har tomonlama bilimli qilib tarbiyalash bugungi kunda hakli ravishda ma'naviyat poydevori deb e'tirof etilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulhakim Nurboy. Ma'rifat nimadir? Jaholat nadir? // Tafakkur.-2005.-№3.-B.3-6.
2. Bolalikdan kitobga mehr. // "Boshlang'ich ta'lim" jurnali.-2008 yil.- 4-son.
3. Dadaxo'jaev S. Kitobdan ulug' sovg'a yo'q // Xalq so'zi.-2007.-7 mart.

Mansurova N. Jahonda kitobdan yaxshi yor bo'lmas: [Bugungi kunda aholi orasida kitob mutolaasining kamaygani xususida] // Ma'rifat.-2006.- 4 mart.

QADIMGI MARKAZIY OSIYO XALQLARI MA'NAVIYATINING SHAKLLANISH JARAYONLARI

Daminova Muxlisabonu Askarovna
Qarshi davlat universiteti talabasi
(90) 615-57-05

Annotatsiya: mazkur maqolada Markaziy Osiyo xalqlari ma'naviyatining shakllanish jarayoni va unga ta'sir ko'rsatgan omillar haqidagi qarashlar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, madaniyat, din, arxaik, avesto, ma'rifat, mafkura, plyuralizm.

Jahon ma'naviyati va ma'rifatining rivojiga jamiki xalqlar baholi qudrat o'z ulushlarini qo'shganlar. Ammo bunda Sharq mamlakatlari, jumladan, Markaziy Osiyo xalqlarining qo'shgan hissasi alohidadir.

Markaziy Osiyo jahonning ilmu fan, falsafa, din, adabiyot va san'at qadimdan rivojlangan, tarixi, ma'naviyati nihoyatda boy mintaqalardan biridir.

Bir necha ming yilliklarda shakllangan Markaziy Osiyo xalqlari milliy ma'naviyati takomil bosqichlari mazkur o'lkada yuz bergan madaniy rivojlanish jarayonlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, ushbu sahnda yuz beruvchi ma'naviy hodisa sanaladi. Xalqimiz madaniy-ma'naviy taraqqiyoti o'ta murakkab tarixiy silsilalar, o'zgarishlar va hodisalar majmuini tashkil etadi.

Ana Shu murakkab va ko'p ming yillik ma'naviy takomilimiz jarayonidan asosiy bo'g'inlarni ajratib olishimiz lozim. Busiz milliy ma'naviyatimiz rivojlanishi bosqichlari haqida fikr yuritib bo'lmaydi.

Ko'pgina tadqiqotchilarning bu boradagi fikrlarini o'rganib, milliy ma'naviyatimizning bir necha ming yillik tarixini besh davrga ajratib ko'zdan kechirishni ko'p jihatdan maqbul bildik:

1. Eng qadimgi (arxaik) davr va ilk zardushtiylik bosqichi. Bu davr eng qadimgi zamonlardan Iskandar istelosigacha bo'lgan katta davrni qamrab oladi. U turli ibtidoiy e'tiqodlar, umumturkiy asotirlar va zardushtiylikning dastlabgi qarashlari asosida rivojlangan.

2. Islomgacha bo'lgan diniy-mafkuraviy pluralizm bosqichi. Ikkinchi bosqich ma'naviyati Iskandar istelosidan to arablar istelosigacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Bu bosqichda ma'naviyatimiz rang-barang e'tiqodiy asoslarda rivojlanganning guvohi bo'lamiz.

3. Islom tamadduning gullab yashnashi va temuriylar davrida qayta uyg'onish bosqichi

4. An'anaviy jamiyatning qaror topishi va ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-madaniy tanzzul bosqichi.

5. Mustamlakachilik davri ma'naviyati: a) chor Rossiyasi mustamlakachiligi va b) sho'rolar davri

6. Istiqlol davri ma'naviyati.

Islomgacha bo'lgan milliy ma'naviyatimiz va uning takomillashishi haqidagi eng muhim manbalar guruhini to'rtga bo'lish mumkin. 1. Zardushtiylikning "Avesto" kitobi va turkiy bitiklar (yozuvlar). 2. Qadim Shumer, Babil, AshShur, qadim Misr, Yunon, Hind, Xitoy manbalari va Eron shahanshohlaridan qolgan toshbitiklar. 3. Arxeologik yodgorliklar – moddiy ashyolar va turli inshootlar. 4. Xalq og'zaki va yozma adabiyot namunalari, urf - odat va marosimlar, o'yinlar, bayramlar va boshqalar.

Bizning eng qadimiy ajdodlarimiz ma'naviyati va ma'rifati haqidagi ma'lumotlar asrlardan asrlarga o'tib hozirgacha saqlanib qolgan xalq og'zaki ijodi namunalari: mif, afsonalar, rivoyatlar, dostonlar va qadimiy yozuvlarda saqlanib kelayotir.

Avlodu ajdodlarimizning qadim ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, urf-odatlarini, an'analari, tili, tarixi, madaniyati va ma'naviyatini badiiy-falsafiy jihatdan o'ziga xos tarzda aks ettiradigan og'zaki ijodiyoti nihoyatda boy va xilma-xildir. Miflar, afsonalar, qahramonlar to'g'risidagi dostonlar, to'y-hashamlarda, xalq yig'inlarida, bayramlarda, marosimlarda, safarlarda, mehnat jarayonida aytilgan aShula-qo'shiq va laparlar, marsiyalar, lirik she'rlar, maqol va matallar, masal va topishmoqlar xalqimiz og'zaki ijodiyoti madaniyati va manaviyatining eng qadimgi va uzoq tarixga ega bo'lgan sohalaridir.

Xalqimizning o'ziga xos turmush tarzi, tafakkur va dunyoqarashi, hayotga, voqelikka munosabatining ifodasi bo'lgan bunday xalq og'zaki ijodi namunalari, milliy mafkuramiz oziqlanadigan manbalardir. Markaziy Osiyo xalqlarining qadimiy mif va afsonalari turli

mavzularda bo‘lgan. Chunonchi kosmogonik miflar, hayvonlar va qushlar haqidagi miflar, xudolar va afsonaviy qahramonlar haqidagi miflar bo‘lib, ularda yaxshilik, baxt-saodat, quyosh nuri va issiqlik – yomonlik, baxtsizlik, zulmat va dahshatli sovuqqa qarama-qarshi qo‘yilgan. Shu asosda baxt o‘lkasi va baxtsizlik o‘lkasi degan miflar yuzaga kelgan. Yaxshilik va yomonlik kuchlari o‘rtasidagi kurash mifologik obrazlar Mitra, Anaxita, Kayumars, Yima (Jamshid), Elikbek va boshqalar timsolida mujassamlashtirilgan. Bular haqidagi miflar zardushtiylikning “Avesto” kitobiga ham kirgan.

Xalq og‘zaki ijodida mifologik obrazlar bilan birga afsonaviy qahramonlar obrazi ham yuzaga kelgan. Bu qahramonlar kishilarning osoyishtaligi va baxt-saodati uchun kurashib, fidokorlik ko‘rsatadilar. Chunonchi, Gershasp va Elikbek haqidagi afsonalarda ajdar va jinlarni yengan, o‘limdan qo‘rqmas, mard, bahodir, kishilarni halokatdan qutqaruvchi qahramonlar obrazlari badiiy bo‘yoqlarda aks ettirilgan.

Qadim Markaziy Osiyo aholisi yaratgan og‘zaki adabiyoti yodgorliklari orasida qahramonlik eposi muhim o‘rin tutadi. Ularda xalqimizning chet el bosqinchilariga qarshi vatanparvarlik kurashi asosiy o‘rinni egallagan.

“To‘maris”, “Shiroq”, “Zariagr va Odatida”, “Zarina va Striangiya”, “Uch og‘a-ini botirlar”, “Malikai Husnobod” kabi qissalar va “Alpomish”, “Qirqqiz”, “Go‘ro‘g‘li”, “Ravshanxon”, “Avazxon”, “Oysuluv” singari dostonlarda ham milliy, ham umumbashariy ahamiyatga ega bo‘lgan falsafiy va ma‘naviy g‘oyalar ilgari surilgan.

“To‘maris” haqidagi qissada massagetlar malikasi To‘marisning Eron bosqinchilariga qarshi kurashdagi mardligi, dovyurakligi, jasorati, donishmandligi, vataniga sodiqligi, dushmanlarga nisbatan ziyrak va xushyorligi bayon etilgan.

Vatanni himoya qilish, erksevarlik, yurtparvarlik, vatanparvarlik kabi ma‘naviy-ahloqiy fazilatlar ajdodlarimizning qon-qoniga singib ketganligi Shiroq haqidagi tarixiy qissada ham chuqur va har taraflama o‘z aksini topgan. “Shiroq” eposi ham Markaziy Osiyo xalqlarining chet el bosqinchilariga qarshi qahramonona kurashini aks ettiradi. Vatanparvarlik va jasorat, vatan va o‘z xalqi baxt-saodati yo‘lida fidoyilik qilishga shay, tayyor turish kabi yuksak ma‘naviylik sak qabilasining cho‘poni Shiroq timsolida gavdalangan.

To‘maris va Shiroq xalq qahramonlari bo‘lib, o‘z xalqi, Vatani uchun jonini ham ayamaydigan buyuk va betimsol mardlik va jasorat namunasi sanaladi. Ularga ham qoyil qolib, ham havas qilamiz.

Markaziy Osiyoda yashagan qadimgi avlod-ajdodlarimizning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, urf-odatlarini, e‘tiqodi, tarixi, madaniy-ma‘naviy merosi haqida qimmatli ma‘lumotlar “Avesto”, “Bexustun”, “Bundaxishn” “Denkard” kabi tarixiy yozma yodgorliklarda saqlanib qolgan.

Qadimiy turkiy tilda yaratilgan yozma yodgorliklardan biri O‘rxun-Yenisey yodgorliklari V-VIII asrlarga mansub bo‘lib, ulardan Kul-Tagin, Bilka-qoon, Tunyukuk qabr toshlariga o‘yib yozilgan matnlar ayniqsa ahamiyatlidir. Bu yozuvlarni turkiy-run yozuvi deb ham yuritiladi. Run yozuvi – “yashirin”, “sirli” yozuv demakdir. Chunki ularni ancha vaqtgacha o‘qishning iloji bo‘lmagan.

Kul-Tagin Bilka-qoon (ulug‘ hoqon demakdir)ning ukasi bo‘lib 732 yili vafot etgan. U urushlarda zo‘r qahramonliklar ko‘rsatgan. Kul-Tagin qabr toshida Bilka-qoonning tilidan aytilgan judolik qayg‘usi-marsiya badiiy til vositasida ifodalangan. U o‘z ukasining vafotidan juda qayg‘uga tushadi. Chunonchi: Agar Kul-Tagin bo‘lmasa edi, hammangiz halok bo‘lur edinglar. Mening inim Kul-Tagin o‘ldi, men qattiq qayg‘urdim, ko‘rar ko‘zlarim ojiz bo‘ldi, aql – fahmim o‘tmas bo‘lib qoldi, o‘zim qayg‘urdim. Qismatni ko‘k samo (xudo) taqsim qiladi, odam bolasi o‘lish uchun tug‘ilgan... kabi so‘zlar yozilgan.

Markaziy Osiyoda ma‘naviyat bilan birga ma‘rifat ham rivojlangan. Ma‘rifat rivojining isboti sifatida bu o‘lka xalqlarining yozuvini ko‘rsatish mumkin. Eramizdan avvalgi birinchi ming yillik o‘rtalarida oromiy, grek yozuvlari, forsiy mixxat mavjud bo‘lgan. Keyinroq avesto, xorazm, sug‘d, kushon, run (O‘rxun-Yenisey), uyg‘ur yozuvi kelib chiqqan.

Qadim Markaziy Osiyoda astronomiya, geometriya, geodeziya, matematika, fizika, meditsina fanlari rivoj topgan. Bizga qadar saqlanib qolgan sug‘d kalendari va Beruniy asarlaridagi ma‘lumotlar bu o‘lkada, ayniqsa, astronomiya fani rivojlanganidan darak beradi.

Markaziy Osiyo xalqlari juda qadim zamonlardayoq sug‘orish inshootlari qurganlar, kanallar ochganlar, chig‘ir va koriz usuli bilan suvsiz yerlarga suv chiqarganlar, bunyodkorlik ishlari bilan Shug‘ullanganlar. Albatta bular kishilardan ma‘lum tajriba va bilimni talab etgan.

Shunday qilib, bizgacha yetib kelgan ma'lumotlarga asoslanib, Markaziy Osiyo qadimiy madaniyat, ma'naviyat va ma'rifat o'choqlaridan biri bo'lgan degan xulosa chiqara olamiz. Biz yosh avlod bu bilan faxrlanishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. Erkayev. "Ma'naviyatshunoslik". T., "Ma'naviyat" 2018 yil.
2. S. Otamurodov. "Globallashuv va milliy-ma'naviy xavfsizlik". T., "O'zbekiston", 2013 yil.
3. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar va izohli lug'at .-T., G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2009 yil

YOSHLAR EKALOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Karomov Shavkat
Qarshi davlat universiteti magistranti
(91) 632-12-13

Annotatsiya: mazkur maqolada yoshlar ekologik madaniyatini shakllantirish va unga ta'sir etuvchi omillar haqidagi fikr va mulohazalar bildirilgan. Ekologik sohadagi muammolarni keltirib chiqaruvchi sabablarga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ekologiya, pozitiv, paradigma, ta'lim, tarbiya, konsepsiya, iqtisod, siyosat.

Jamiyat iqtisodiy rivojlanish darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning tabiatga ta'sir etish darajasi shunchalik ortib boraveradi. Aholi sonining tez o'sib borishi natijasida ekologik muammolar ham ko'payib bormoqda. Ayniqsa, yer, suv, energetika, oziq-ovqat bilan bog'liq muammolar butun dunyo muammolariga aylanib bormoqda. Hozirgi global ekologik inqirozga sabab bo'lgan uch omil bor: bular fan, texnika va iqtisodiyotdir. Lekin zamonaviy jamiyat ulardan voz kecha olmaydi, ekologik inqirozdan esa chiqish zarur. Buning uchun jamiyat taraqqiyotining yangi paradigmasiga o'tish zarur. Yangi paradigmada "uchlik" saqlab qolinganda, uni tubdan isloh qilish lozim.

Ekologik muammolarning ilmiy, iqtisodiy, texnik, gigienik, yuridik, estetik, pedagogik yo'nalishlari mavjud. Bu yo'nalishlar mustaqillikga ega bo'lsada ayni paytda o'zaro dialektik aloqadorlikka ham egadir. Masalan, ekologik tarbiyani shakllantirmasdan uning yuridik tomonlarini tushuntirish biryoqlamalik bo'ladi. Chunki ekologik tarbiyada tabiat bilan inson o'rtasidagi munosabatlarni ifodalovchi bilimlar beriladi. Bundan ko'zlangan maqsad insonning tabiatga nisbatan pozitiv munosabatin shakllantirishdan iborat.

Insoniyat yangi axloqiy munosabatlar, yangi bilimlar, yangi mentalitet, yangi qadiryatlar tizimiga amal qilish zarur bo'lgan davrda yashamoqda. Yer yuzidagi barcha insoniyat o'z ehtiyojlarini qondirish maqsadida tabiatga ta'sir etib uni xar tomonlama o'zgartirib yubordi. Fan-texnika taraqqiyoti davrida insonlar bilan tabiat o'rtasidagi ziddiyatli munosabatlar yanada kuchayib ketdi. Odamlarni tabiat boyliklardan rejasiz xo'jasizlarcha foydalanganliklari sababli bu boyliklar tugay boshladi tabiiy xom ashyolarni qayta ishlash natijasida atrof-muhit ifloslana boshladi. Bunday xolatlar oxir oqibatda insonlar hayotiga salbiy ta'sir etmoqda. Natijada tabiat bilan insonlar o'rtasidagi tabiiy muvozanat buzildi, boz ustiga tabiat o'zini-o'zi tiklay olmay, o'zini ximoyalash sog'lom, tabiiy muhitni asliga qaytarish borasida insonlar yordamiga muhtoj bo'lib qoldi.

Hozirgi davrida fan-texnika jadal suratlar bilan rivojlanayotgan bir paytda talim sohasida ekalogik madaniyatni qolaversa ekalogik talimni to'g'ri tashkil etish yangi pedagogik jarayonning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, ta'limning umumiy maqsadlariga muvofiq yoshlarni tarbiyalashga xizmat qiladi. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunga muvofiq ekalogik ta'lim oldiga, ekalogik konsepsiyasidan kelib chiqqan xolda, ekalogik ta'lim standartini ishlab chiqish vazifasini qo'ydi. Ushbu standart ekalogik ta'lim mazmunini belgilab berdi. Ekalogik ta'lim konsepsiyasiga muvofiq ekalogik ta'limning yo'nalishi va maqsadi yosh avlodga chuqur ekalogik ta'lim-tarbiya berish asosiy tushunchalarni ular ongiga singdirish yoshlarda tabiat va jamiyatga bo'lgan ijobiy munosabatini shakllantirish, ularni olimlarning ekalogiya sohasidagi erishgan yutuqlariga oid o'quv matiriallari bilan tanishtirib borish orqali ekalogik e'tiqotni yuzaga keltirish ko'zda tutuladi.

Ekalogik ta'limning mazmuniga xos asoslarni uch o'zaro bog'langan qisimlar tashkil etadi;

-Ekalogik qonunlar, nazaryalar, ilmiy faktlarni bilish „Tabiat-inson“ tizimi birligida ekanligini anglash;

-Tabiatni, uning inson munosabatini aks ettiruvchi badiiy timsollarini ematsional- estetik va axloqiy idrok etish.

-Rel ijtimoiy tabiiy vaziyatlarda ekalogik muammolarni xal etish bilan bog'liq faoliyat.

Hozirgi kunda respublikamizda ekalogik tarbiyaga etibor kuchaymoqda. O'zbekiston Respublikasi Kanistitutsiyasining 11-bobi 50-moddasida „Fuqorolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar“ deb e'tirof qilinishi ekalogik tarbiyaning maqsadi, axloq qoidalariga mos keluvchi va atrof muhit xolati uchun fuqorolik ma'suliyatini xis etuvchi va o'z burchini sitqi dildan bajarishni taminlovchi ilmiy bilimlar, ekalogik ong,

ekalogik qarash va e'tiqodlar majmuasini tarkib toptirishdan iboratdir. Mustaqillik tufayli barcha ko'plab sohalarda o'zgarishlar yangilanishlar yuz bermoqda, ayniqsa ekalogik vaziyatga nisbatan xam yangicha yodashish, respublika fuqorolarning manfatlari yo'lida uni yaxshilashga qaratilgan samarali chora tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish imkoniyatlari yaratildi bu tadbirlar oldidagi ma'sulyatini to'la anglab yetadigan ma'naviy barkamol insonning shakillanishiga olib keladi, shu tariqa inson faqat tabiatdan oluvchi, iste'molchigina emas, balki unung g'amxo'ri, fidoiysi kabi ezguliklarni o'ziga mujassamlashtiradigan shaxs darajasiga ko'tariladi. Natijada yosh avlod uchun zarur sog'lom turmush tarzi yaratiladi. Jamiyat ijtimoiy va ruhiy muhitlarning shakillanishi bevosita inson faoliyati bilan bog'liq. Sog'lom ijtimoiy muhitning yaratuvchisi ham inson. Bunda ta'lim-tarbiya muassalarining ro'li kattadir. Bunda berilayotgan bilim hozirgi davr talabiga mos ravishda javob bera oladigan bo'lishi kerak.

Ekalogik ta'lim-tarbiya insonni tabiatga qadam qo'ygandan boshlab, bugungixayot davomida tabiatdan ongli ravishda foydalanishga, psixalogik odob-axloq yuzasidan xalqimizning tabiatga xurmat va etibor bilan qaraydigan urf-odatlarini, udumlarni ko'paytirish, bog'u-roq'lar, gulzorlar tashkil qilishga undashdan, uning qalbida yaxshi xislar uyg'otishdan iboratdir.

Ekologik madaniyatni oshirishning ma'naviy omillari rang-barang. Ularni hammasini tahlil qilish va mazmunini ochib berish qiyin. Biz faqat asosiylarini sanab o'tamiz: oilada beriladigan tarbiya; bog'cha, maktab va umum ta'lim tizimi; kasb-hunar va oliy ta'lim tizimi, ishlab chiqarish texnologiyalarini ekologik talablarga moslashtirish; ishlab chiqarish subyektlari faoliyati ustidan davlat idoralari va jamoatchilikning qat'iy ekologik nazoratini o'rnatish; davlatning puxta o'ylangan va amalga oshiriladigan ekologik siyosat yuritishi; ekologik talablarni buzgan jismoniy va yuridik shaxslarga nisbatan nafaqat ma'muriy choralar (jarimalar, ogohlantirishlar), shuningdek iqtisodiy choralar (faoliyat yuritishga ruxsat beradigan letsenziyalarini olib qo'yish, yoki soliq miqdorini ko'paytirish, mahsulotini konfiskatsiya qilish), zarur bo'lsa, jinoiy choralar ko'rish; ekologik standartlarni jamiyat hayotining barcha sohalariga joriy qilish; ekologik meyoriy hujjatlarni bilishni kadrlarni attestatsiya qilish talablariga kiritish; korxonalar ishlab chiqarish va ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatini ekologik baholash natijalari bilan ularga beriladigan kreditlar foizini, preferensiyalar, imtiyozlarni bog'lash; ekologik harakat bilan shug'illanadigan NNTlar sonini ko'paytirish; mahalla, QFY qoshida mahalliy ekologik komisiyalar tuzish va h.k.; OAV da tegishli ruknlar tashkil etish; va h.k.

Ko'rinib turibdiki, bu omillar ta'lim-tarbiyaviy, ishlab chiqarish-texnologik, iqtisodiy, huquqiy, davlat siyosati va fuqarolik jamiyati bilan, kadrlar tayyorlash, ularni va korxonalarini rag'batlantirish va jazolash bilan bog'liq ko'plab xatti-harakatlarni, chora-tadbirlarni qamrab oladi. Ularning har birini hayotga joriy qilish, amaliyotda qo'llash samarasini oshirish alohida tadqiqotlarni talib qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi "O'zbekiston" 2008 yil.
2. To'xtayev.A.Xamidov.A. „Ekalogiya asoslari va tabiatni muxofaza qilish”Toshkent 1994-yil.
3. B. Ziyomuxamedov . „Ekalogiya va ma'naviyat” o'quv qo'llanma 1997-yil.
4. A. Erkayev. “Ma'naviyatshunoslik” T., “Ma'naviyat” nashriyoti., 2018 y.

“IT MUTAXASSISLAR KORRUPSIYANI OLDINI OLIISHNI ASOSIY QUROL”

*Buxoro viloyati Qorovulbozor tuman
7-maktabning informatika fani o‘qituvchisi
Shamsiyeva Dilnora*

Annotatsiya:Har qanday oily ma’lumotsiz ham kompyuter bilimlarini o‘rganib, eng foydali kasb egallashiga ishonasizmi ? Na albatta, bu kelajak kasbi, IT mutaxxassislari kelajakda har bir bosgan qadamimiz dasturlashga asoslangan bo‘lishini hozirdan ko‘rib bilib turipmiz. Yurtimizda ham raqamli texnologiyalarga qadamma-qadam o‘tmas ekanmiz, rivojlanishdan ham bir qadam orqada qolamiz . Dolzarb mavzu bo‘lgan korrupsiya esa doim davom etaveradi. Dasturlashni korrupsiyaning oldini olishdagi o‘rni haqida birqancha yo‘nalishlarga to‘xtalib o‘taman.

Kalit so‘zlar: “Raqamli O‘zbekiston innovatsion markaz va tashkilotlar

- Do‘konlardagi barcha kassalar hamda karzinka do‘konida ishlaydigan dasturlar bo‘lishi kerak, shundagina soliq xodimi va sotuvchi, sotuvchi va xaridor orasidagi muammolar kamayadi.

- YPX lari kam haydovchilar hujjatlarni tekshirish uchun oddiy dasturlashdan foydalansa bo‘ladi, mashina haqidagi barcha hujjatlarni 1 ta QR kodi skanner orqali tekshirsa (kimni nomi-daligi, sug‘urta, gaz balon haqidagi hujjat va hokazo) ham masofani saqlagan holda, ham haydovchini vaqtini olmay foydalansa bo‘ladi. Bu ro‘yxatni cheksiz davom ettirish mumkin.

Rivojlanish yuqori bosqichga ko‘tarilayotgan davrda yashab turganimizdan xursandmiz . Bugun yurtimizni “Raqamli O‘zbekiston” qilish uchun Prezidentimiz tomonidan birqancha ishlar amalga oshirilyapti. Zamonaviy bilim va istedodga ega bo‘lgan yoshlar uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Zero, kelajak yoshlar qo‘lida. Prezidentimiz katta ishonch va mamnuniyat bilan barcha sohalarni boshqaruvini qo‘rqmay yoshlarga ishonib topshirdilar.

Bugungi kunda yurtimizda ko‘plab innovatsion markaz va tashkilotlar faoliyat yuritmoqda. Bunday markazlarni tashkil etishda IT dasturchilari va puxta bilimga ega yoshlar zarur.

Bosqichma-bosqich barcha sohalarda dasturlash ko‘niklamalari ishlab chiqilyapti. Rivojlanayotgan davrda ya’ni bugungi kunda dasturchilar eng ko‘p talab etilgan mutaxassislardir. Dasturchilar yordamida axborotlar tez va qulay yetkaziladi, hech qanday qiyinchilik va ovoragarchiliksiz ishlar hal etiladi. Korrupsiyani oldini olishdagi eng ma’qul yo‘l aynan dasturchi mutaxassislari deyish mumkin.

“BIR MILLION DASTURCHILAR” LOYIHASI, UNING MAQSAD VA VAZIFALARI

Mingboyeva Mavjuda Jo‘raxolovna
Navoiy viloyati, Zarafshon shahar
12-maktab informatika fani o‘qituvchisi.
Shohida Bahrinova
Navoiy viloyati Nurota tumani
57-maktabning informatika fani o‘qituvchisi.

“Siz, yoshlarimizga, mening aziz farzandlarimga qaratib
aytmoqchiman: bo‘sh kelmang, azizlarim, davr bizniki, marra bizniki!”
(I.A.Karimov)

Annotatsiya. 2019-yilning 21-noyabr kuni Toshkent shahridagi Inha Universitetida Katta Majlislar Zalida «Bir Million O‘zbek Dasturchilari» loyihasini ishga tushirish marosimi bo‘lib o‘tdi.. «Bir Million O‘zbek Dasturchilari» - «One Million Uzbek Coders» loyihasi Birlashgan Arab Amirliklari Dubai Future Foundation fondi, Toshkent shahridagi Inha universiteti va IT-Park qoshidagi IT-akademiya ko‘magida ushbu loyiha tashkil etilgan. Loyiha maqsadi, o‘zbek tilidagi onlayn platforma kurslari orqali o‘zbek yoshlariga axborot texnologiyalarini o‘rgatish, yosh dasturchilar yetishtirishdir.

Kalit so‘zlar. “Bir million dasturchilar” loyihasi, Axborot texnologiyalari vazirligi, ijtimoiy tarmoqlar, loyiha, raqamli ko‘nikmalar.

O‘zbekistonda 2020-yil Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlanish yili deb e’lon qilingani ham bejiz emas. “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” uchun qabul qilingan Davlat dasturi joriy yilda Prezident tomonidan qo‘yilgan bir qator yirik vazifa va loyihalarni amalga oshirish ham ko‘zda tutilgan. Ma’lumki, O‘zbekiston aholisining 60 foizi yoshlar bo‘lib, ularni zamonaviy axborot texnologiyalariga keng jalb qilish, ularga dasturiy mahsulot yaratish va outsourcing xizmatlarini ko‘rsatishga ko‘maklashish orqali ish bilan ta’minlash muhim vazifalardan hisoblanadi. Unda eng mashhur to‘rtta talabgor mutaxassisliklar bo‘yicha bepul video kurslar o‘zbek tilida subtitrlar bilan taqdim etilgan, jumladan ma’lumotlarni tahlil qilish, “android” ilovalarini ishlab chiqish, veb-ilovalarni va dasturiy ta’minotlarni ishlab chiqish. “Bir million dasturchilar” loyihasida yoshlar ishtirokini kengaytirish bo‘yicha ishlar olib borilmoqda, xususan:

— aholi o‘rtasida loyihani yoritish va raqamli ko‘nikmalarni targ‘ib qilish maqsadida reklama kampaniyasi (ijtimoiy tarmoqlar, onlayn maktab teledarsliklarida hamda radioda) ish boshladi;

— loyiha doirasida bugungi kunda 62 mingdan ortiq o‘quvchilar ro‘yxatdan o‘tib, 5,4 ming nafar o‘quvchilar bitiruvchi sertifikatni oldi;

— “Bir million dasturchilar” loyihasi ZIYONET ta’lim portali, UZMOBILE mobil aloqa operatori va UZONLINE internet-provayderlarining bepul xizmatlariga kiritildi

— Raqamli texnologiyalar o‘quv markazlarida ushbu loyiha doirasida dasturlash ko‘nikmalariga o‘qitish joriy etilmoqda.

2020/2021 o‘quv yili uchun oliy o‘quv yurtlari talabalarini hamda umumt’alim maktablari yuqori sinf o‘quvchilarini axborot texnologiyalari sohasida o‘qitishni tashkil etishning asosiy ko‘rsatkichlari tasdiqlandi. Unga muvofiq:

2020/2021 o‘quv yilidan boshlab oliy va o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida tegishli yo‘nalishlarning mutaxassislik fanlari hamda umumta’lim maktablarining informatika fani dasturlariga “Bir million dasturchilar” loyihasi doirasidagi dasturlash yo‘nalishlari mavzularini kiritish bo‘yicha ishlar olib borilmoqda. “Bir million dasturchi” loyihasining dastlabki bosqichida 62 mingdan ziyod o‘quvchi qamrab olinib, ularning 5 ming 400 nafariga malaka sertifikati berildi. Joriy yil yakuniga qadar 100 mingta va 2021 yilning birinchi yarmida yana 150 mingta o‘quvchini o‘qitish, talabalarining dasturiy ta’minot bo‘yicha malakasini oshirish vazifasi belgilandi. 5-sinfidan o‘qitib kelinayotgan “Informatika” fanini zamonaviy texnologiyalardan kelib chiqib takomillashtirish, ushbu fanga “Bir million dasturchi” loyihasiga doir yo‘nalishlarni kiritish bo‘yicha ko‘rsatmalar berildi. Birinchi bosqichda loyiha global mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan to‘rtta mutaxassislikni o‘z ichiga oladi: ma’lumotlarni tahlil qilish, **Android**

- ishlab chiqish, **FrontEnd** - ishlab chiqish va **FullStack** - ishlab chiqish. Umumiy kurs 120 soatlik ta'lim uchun mo'ljallangan. Har bir bosqich yakunida ishtirokchilar laboratoriya ishlarini tayyorlashadi hamda ularga maxsus sertifikatlar taqdim etiladi. Kursni muvaffaqiyatli tamomlagan bitiruvchilar grantlar uchun raqobatlasha olishadi va Udacity platformasidagi 100dan ortiq Nanodegree dasturlarining birida o'qishni davom ettirishlari mumkin. Buning uchun yakuniy imtihonni muvaffaqiyatli topshirish va eng yuqori ball to'plagan 150ta talaba ro'yxatiga kirish kerak. Nanodegree diplomlari Google, AT&T, Autodesk, Salesforce va boshqa ko'plab IT gigantlari tomonidan tan olinadi. Onlayn kurslar 2012-yilda Amerikaning Stenford Universiteti axborot texnologiyalari, dasturlashni keng rivojlantirish uchun tashkil etilgan Udacity kompaniyasi o'quv kurslari asosida tashkil etiladi. Ya'ni u yerdagi kurslar o'zbek tiliga tarjima qilingan bo'ladi. Bugungi kunda, soha mutaxassislariga sharoit yaratish masalalariga ham e'tibor qaratilmoqda. O'tgan yili Toshkent shahrining Mirzo Ulug'bek tumanida Dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalari parki bunyod etilgan edi. Andijon va Marg'ilon shaharlarida mazkur IT parkning filiallari tashkil qilindi. Poytaxtimizda Muhammad al-Xorazmiy nomidagi axborot texnologiyalari maktabi hududida yana bir filial binosi qurilmoqda. Joriy yil yakuniga qadar Guliston, Buxoro, Namangan, Nukus, Samarqand, Urganch va Jizzax shaharlarida shunday filiallar tashkil etish rejalashtirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. uzbecoders.uz
2. infoCOM.UZ | O'zbekiston axborot kommunikatsiya texnologiyalari
3. ROSDISTANT.RU
4. info@texnoman.uz

MILLIY VATANPARVARLIK TARBIYA - MILLIY MAFKURANING AJRALMAS BIR BO'LAGI

Tapilova Nafisaxon Maxammadyakubovna
Angren shahar 7-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining
II-toifali milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari,
huquq fani o'qituvchisi.
Tel: +99894 923 41 44
e-mail: nafisatapilova75@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada milliy vatanparvarlik, yoshlarni vatanni sevishga, ta'lim jarayonida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, tariximizning milliy boyliklarimizni asrab avaylash haqida so'z boradi.

Kalit so'z: milliy vatanparvarlik, milliy mafkura, milliy istiqlol g'oyasi, harbiy vatanparvarlik

Yangi iqtisodiy munosabatlarga o'tish sharoitida o'tish davri qiyinchiliklari va u bilan bog'liq muammolarni hal qilish jarayonida, eskicha sharoitlarga o'rgangan yoshlar tashkilotlarining tarqalib ketishi, yangi tashkil etilgan tashkilotlarning esa yaxshi ishlamaganligi va shu qiyinchiliklarni yengish uchun harakatda bo'lgan ota-onalar va maktab tomonidan nazoratning tabiiy susayishi oqibatida bo'shliq paydo bo'ldi. Bu bo'shliqni yaxshi anglab yetgan qo'poruvchi guruhlar esa, undan unumli foydalanishga harakat qildilar. « 16 fevraldagi fojiali voqealarning ishtirokchilari asosan yoshlar ekanligi bizni, ayniqsa, tashvishlantiradi. Bizning beg'am, loqaydligimiz, ishimizdagi kamchiliklar oqibatida ular jinoiy guruhlar, ekstremistlar ta'siriga, diniy mutaasiblar ta'siriga tushib qolgan.

Bu, avvalo, siyosiy ijtimoiy sohadagi muayyan nuqsonlar, eng muhimi yoshlar tashkilotlari va mahalla kengashlari ishidagi katta kamchiliklarni ko'rsatadi. Men bu masalada davlat hokimiyati va jamoat tashkilotlari barcha bo'g'inlari rahbarlarining aybi borligini ta'kidlashga majburman "- degan edi bu xususda Prezidentimiz. Ma'lumki, har qanday jamiyat o'zining maqsadiga, zabt etiladigan cho'qqisiga ega va bu uning mafkurasida aks etadi. Bugungi sharoitda o'smir va yoshlar tarbiyasini qanday yo'lga qo'yish kerak?

Bizning fikrimizcha, avvalambor ularda vatanni sevish, milliy qadriyatlarimizga, Vatanimizning boy va buyuk tarixiga cheksiz hurmat va bu bilan faxrlanish, xalqimizga xos bo'lgan oilani muqaddas deb bilish, o'zidan kattalarganisbattan hurmat, kichkinalarga mehr va e'tibor tuyg'ularini kamol toptirish muhimdir.

Milliy vatanparvarlik tarbiyasi milliy mafkuraning ajralmas bir bo'lagi bo'lib, yoshlarni ana shu ruhda tarbiyalash masalasi juda muhimdir. Buyuk kelajakni yaratish vazifasini o'z zimmasiga oladigan yoshlarimizning yuksak insoniy hamda axloqiy fazilatlariga, huquqiy va kasbiy bilimlarga ega bo'lishlari, ayni paytda aqlan, ma'nan va jismonan sog'lom, o'z xalqiga, Vatanga muhabbat ruhida tarbiya topgan bo'lishlari talab etiladi. «Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» risolasida milliy istiqlol mafkurasining vazifalaridan biri sifatida - vatandoshlarimiz tafakkurida o'zlikni anglash, tarixiy xotiraga sadoqat, muqaddas qadriyatlarimizni asrab avaylash, vatanparvarlik tuyg'ularini kamol toptirish» masalasi qo'yilgan.

Harbiy vatanparvarlik - vatanparvarlik tarbiyasining eng oliy ko'rinishidir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 52- moddasida " O'zbekiston Respublikasini himoya qilish O'zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining muqaddas burchidir. Fuqarolar qonunda belgilangan tartibda harbiy yoki muqobil xizmatni o'tashga majburdirlar"- deb belgilab qo'yilgan.

Milliy istiqlol mafkurasini, uning ajralmas tarkibiy qismi bo'lgan vatanparvarlik tushunchasi kishilarongiga zo'rlab tiqishtiriladigan g'oya emas. Uning zamirida milliy xususiyatlarimiz va umumbashariy qadriyatlarimiz, buyuk tariximiz yotibdi. Demakki, bu qarashlar bizning qononimizda, faqat uni yuzaga chiqarish kerak, xolos. Bu g'oyalarni yoshlarimiz, xalqimiz ongiga yetkazishda ta'lim va tarbiya, ilm- fan, madaniy- ma'rifiy, adabiyot va san'at, diniy, jismoniy tarbiya muassasalari, qolaversa, mahallalar ahllari, har bir oilaning shu mafkura asosida atrofidagi jipsligi va faolligi talab etiladi.

Amir Temurning nihoyatda ko'p qirrali hayot faoliyatining juda ko'p sahifalari haligacha to'la yoritilmagan. Ayniqsa, uning islohotchilik faoliyati, sotsial-madaniy sohadagi samarali ishlari kam

o‘rganilgan. Ko‘plab dalillarga asoslanib aytish mumkinki, Buyuk Sohibqiron o‘zining sotsial siyosatida va etnomadaniyat sohasida inson, jamiyat va tabiatga cheksiz g‘amxo‘rlik namoyon qilgan. Uning barcha ishlari jiddiy va izchil insonparvarlik ruhi bilan sug‘orilgan.

O‘rta Osiyo xalqlari va bo‘ysundirilgan mamlakatlar aholisining xo‘jalik-madaniy va sotsial-iqtisodiy xususiyatlari va o‘ziga xos axloqiy tamoyillari katta imperiyani boshqarishda nafaqat zo‘r mahorat va gumanistik faoliyat talab qilibgina qolmay, teran va keng bilimdon, yuksak madaniyatli va odil arbob bo‘lishni taqozo etgan.

Amir Temurga zo‘r obro‘ keltirgan katta sotsial siyosat, barcha raiyat ahvolidan xabardor bo‘libgina qolmay, “ulug‘lariga og‘a qatorida, kichiklarini farzand o‘rniga ko‘rib” munosabat qilganligi, “adolat va insof bilan Tangrining yaratgan bandalarini” o‘zidan rozi qilganligidadir.

Bunday nihoyatda zo‘r insonparvarlikka asoslangan ichki va tashqi siyosat Sohibqironga jahon miqyosida yuksak obru keltirgan va hind daryosi sohillaridan Volga bo‘ylarigacha, muhul dashtlaridan Bolqon va O‘rta yer dengizi subtropik tuprog‘igacha Buyuk qudratli imperiyani bunyod etishida eng muhim omil bo‘lib xizmat qilgan edi. Bu buyuk saltanatning shukuxi shundaki, Sohibqiron o‘z siyosatini donolik bilan amalga oshirish maqsadida asl zotli, shijoatli va aql farosatli er yigitlarni atrofiga birlashtirgan. Ularning birlik ittifoqlari go‘yo bir tandek, barchalarining maqsadlari, so‘zlari va ishlari bitta bo‘lgan. Amir Temur qaysi mamlakatni zabt etmoqchi bo‘lsa to‘g‘ri tadbir va kengash bilan xatoga yo‘l qo‘ymaslik uchun har qadamni ko‘p o‘ylab, sergaklik va ehtiyotkorlik bilan ish tutgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. -T.: O‘zbekiston NMIU, 2018. 259-bet.
2. A. Erkayev. “Ma’naviyat va taraqqiyot” T., “Ma’naviyat” nashriyoti., 1999 y.

BOLALARNI KICHIK YOSHDAN MEHNATGA O'RGATISHNING USTUVOR PRINSIPLARI

*Termiz Davlat Universiteti Maktabgacha
ta'lim fakulteti 3-kurs talabasi
Abdualimova Shabnam Hasanovna.*

*Termiz Davlat Universiteti Maktabgacha
ta'lim fakulteti 3-kurs talabasi
G'aybullayeva Elmira Shokirjonovna
Ilmiy rahbar: Katta o'qituvchi Maqsuda Norbosheva*

*Orzu tilak yo'li mehnat tagida,
Xazinaning mo'li mehnat tagida.
(Abu Shukur Balxiy)*

Annotatsiya: Mehnat ijtimoiy taraqqiyotining manbayi, barcha moddiy va ma'naviy ehtiyojlarni qondirishning asosiy shart -sharoitidir, shu bilan birga inson hayotiy faoliyatining asosiy shaklidir. Mehnat qadim -qadimdan jamiyatning axloqiy prinsipi hisoblanadi. Mehnatni sevmaydigan va qadrlamaydigan odamdan madaniyatli kishi chiqmaydi. Insonning ongliligi, tarbiyalanganligi, avvalo, mehnatga bo'lgan munosabatda belgilanadi. Barcha tirik mavjudot nimanidir is'temol qilish hisobiga yashaydi, umrini davom ettiradi. Yerdan yashovchi mayda qurt-qumursqadan tortib, suv ostida yashovchi jonivorlardan tortib, ulkan hayvonlarga o'vqatsiz yashay olmaydi. Mehnat jarayonidagi tirik jonzorlar sermazzun va faravon bo'ladi. Ozod deya atalmish buyuk mavjudot mehnat qilish jarayonida o'z sog'lig'ini mustahkamlaydi, obro'-e'tiborga erishadi va o'z kelajagini yaratadi. **A.N. Tolstoy : Odamni hech narsa mehnatchalik yuksaklikka ko'tarmaydi, odam mehnatsiz o'z insoniy qadr-qimmatini saqlay olmaydi deb o'z asarlarida fikr bildirib o'tgan.** Aynan, maktabgacha yoshidagi bolalarning madaniyatli, vatanimizning gullab yashnashi yo'lida o'z hissasini qo'shishida mehnatning ahamiyati juda muhim.

Kalit so'zlar: Mehnat tarbiyasi, maktabgacha ta'lim tashkiloti, "Ilk qadam o'quv dasturi, tarbiya, o'z o'ziga mehnat, xo'jalik mehnat, tabiat qo'ynidagi mehnat, qo'lmehnat, mashg'ulot, topshiriq, jamoa, navbatchilik, bola, tarbiyachi.

Har bir bola maktabgacha tarbiya yoshidan boshlab mehnatga ishtirok etishi zarur. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotida, oilada bajariladigan uncha qiyin bo'lmagan topshiriq uning kundalik vazifasiga aylanishi kerak. Misol uchun: maktabgacha yoshdagi bola o'z uyida onasiga uy yumushlariga yordam berishi, o'z kiyim javonidagi kiyimlarini tartibga keltirishi, o'yinchoqlarini o'ynab bo'lgandan keyin joy-joyiga qo'yishi, oyoq kiyimlarini taxlab qo'yishi yoki changlarni artishi kabi uncha qiyin bo'lmagan ishlarni bajarishga odatlansa, u bolada mehnat ko'nikmalari shakllanadi va eng asosiysi yalqov va dangasa bola bo'lib shakllanmaydi.

Bolalarga mehnat tarbiyasini berishda maktabgacha ta'lim tashkilotlari muhim o'rin tutadi. Chunki bu tashkilotda mehnat tarbiyasi ilmiy asosda tarbiyachilar tomonidan uyushtiriladi. Mehnat tarbiyasini shakllantirishdagi asosiy jihat shundaki, u bolaning yosh xususiyatlari, ruhiy, aqliy, jismoniy imkoniyatlariga muvofiq bo'lishi lozim. Bolaning imkoniyatlaridan yengil mehnat tarbiyasi ularni zeriktirgani kabi ularning imkoniyatlaridan og'ir topshiriqlari bolalarni bezdirishi mumkin.

"**Ilk qadam** o'quv dasturi bo'yicha olib borilayotgan qator tarbiyaviy ishlardan ko'zlangan asosiy maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama yetuk, jismonan sog'lom shaxs sifatida tarbiyalash va kamol toptirishdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotida aqliy, jismoniy, ma'naviy tarbiya usullari bilan bir qatorda mehnat tarbiyasini ham, bola qalbiga singdirishda ularning ota-onalari bilan hamkorlikda ish olib bormoq lozim. Boisi, bola, avvalo, tarbiyani, mehnatsevarlikni kamol topayotgan makoni, ya'ni oilasidan o'rganadi. **Abdulla Avloniy** o'z asarlarida shunday fikrlarni bildirgan edi: **Bolaning salomatligi va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmoq, yaxshi xulqni o'rgatmoq, yomon xulqdan saqlab o'stirmoq va mehnat qilishga undamoq yaxshidir. Tarbiya qiluvchi inson- tabibdir. Tabib xastaning kasaliga da'vo qilsa, tarbiyachi- boladagi yaxshi xulqni, poklikni, mehnatga layoqatni da'volaydi.**

Mehnat qilgan, o'qigan, izlangan insongina faravon turmush kechirib, el yurtiga xizmat qiladi. Bu tushunchalarni, aynan maktabgacha tarbiya yoshidan uqtirishlari lozim deb o'ylayman.

Bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda xalq og'zaki ijodi bo'lmish maqollardan keng foydalanishimiz darkor. **Halol mehnat yaxshi odat, berar senga baxt- saodat, Mehnatdan kelsa boylik- turmush bo'lar chiroylik** shular jumlasidandir.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bola bajarayotgan ish chindan ham foyda keltirayotganini bilishi, his etib turishi kerak. Shunda u aniq u nimaga erishish kerakligini bilib shunga ko'ra harakat qiladi. Bolalarga ish buyurar ekanmiz, boladan ma'lum kuchni talab qiluvchi ishni tanlaganimiz ma'qul deb o'ylayman. Negaki, bola toza dasturxonni artib qo'yishi yoki toza idishni yuvib qo'yish kabi qalbaki ish buyurayotganimizni yaxshi fahmlaydi. Mehnat doimiy ko'rinishda bo'lishi lozim. Doimiy yuklatilgan murakkab bo'lmagan vazifalar bolaga ijobiy ta'sir etadi. Biz topshirgan vazifalar bolada javobgarlik, ma'suliyat va ishni puxta bajarishni o'rgatadi. Sizning nazaringizda ushbu maqolani o'qiganingizdan so'ng, maktabgacha yoshdagi bolada mehnatni sevish va uni bajonidil bajarish juda murakkab bo'lib tuyulishi mumkin. Barcha ishlarni esa o'zimiz yanada tezroq bajara olishimiz mumkin. Lekin bolani mehnatga qachon bo'lmasin o'rgatamiz. Masalan, u bir kunmas bir kun o'zi kiyinishi kerakku, lekin o'sha paytni qo'ldan boy berganligimiz tufayli, u o'zi mustaqil kiyinishni istamasligi mumkin. Chunki bunday bolani o'z vaqtida kiyinaman deganda, tezroq bo'ladi deb o'zimiz kiyintirganmiz, o'zi istagan ishni yomon qiladi deb qildirmaganmiz.

Ba'zi ota- onalar bolalarini birorta ishni bajarishda besunaqayligini, ishni tez bajara olmasligini ko'rib, bolalariga ish topshirmaydilar yoki topshirgan taqdirda ham **bolaga ish buyur, ketidan o'zing yugur** degan maqolga asoslanib, ishni o'zlari ado qilib qo'ya qoladilar. Natijada bola kundan kunga mehnat qilishdan uzoqlashadi yoki bola qilayotgan ishini oxirigacha yetkazmasdan onamning o'zlari qilib oladilar deb tinchib, doimo birorta kishining yordamiga tayanib, shunga o'rganib o'sadi.

Mehnat har bir yosh guruhidagi bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olib tashkil etilishi kerak va unga to'g'ri rahbarlik qilgandagina yetarli natijaga erishish mumkin. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar mehnatini o'ziga xos tomonlarini ko'pgina olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy ishlarda keng o'rganib chiqilgan. Bolalar mehnatining muhim belgisi uning maqsadga qaratilganligidir. Kichik guruh yoshidagi bolalarning mehnati biror jarayonga oid harakat qiladi, u faqat kattalarning rahbarligi natijasidagina amalga oshirishi mumkin.

Bola kubiklarni bir joydan ikkinchi joyga, mashinadan stolga, stoldan mashinaga ko'chiradi va hokazo. Tarbiyachiga olib borishini aytadi. Katta guruh bolalarida mustaqil maqsad qo'yish qobiliyati moddiy samara beradigan mehnat turlarida muvafaqqiyatli rivojlanadi; gulzorda, ekinzorda ishlash, o'yinchoqlar yasash va boshqalar.

Ko'pchilik ota- onalar kel shu arzimas ishni ham bolamga qildirib o'tiramanmi, o'zim tezroq qilaman, deb hisoblaydi. Bunday fikrlash esa bolada dangasalik va ishyoqmaslik illatlarini keltirib chiqaradi. Oddiy yumushni ham bolaga rag'batlantirish orqali qildirsa bo'ladi, shunda bolada mustaqillik, erkin fikrlash, o'z mehnatidan quvonish hissi rivojlanadi. Shu o'rinda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mehnat tarbiyasining usullari bilan yaqindan tanishtirish maqsadga muvofiqdir. Mehnat tarbiyasi **2 xil** yo'nalishda amalga oshiriladi.

1. Bolalarning o'zlarini mehnatga o'rgatish

2. Kattalar mehnati bilan tanishtirish.

Mehnat qilish muntazam ravishda bo'lib, unda hamma bolalar ishtirok etsa hamda kattalar mehnati bilan tanishtirib borilsa, shundagina u tarbiya vositasiga aylanadi. Farzandlarimizni maktabgacha ta'lim tashkilotida ham, oilada ham quyidagi mehnat turlariga jalb qilishimiz lozim:

1) O'z- o'ziga xizmat qilish.

Bunda bolalar ilk yoshdan boshlab mustaqil kiyinish va yechinishga, kiyimdagi kamchiliklarni payqash va uni bartaraf etishga, mustaqil ovqatlanishga, o'yinchoqlarni yig'ib qo'yishga o'rgatiladi. O'z- o'ziga xizmat qilish jarayonida bolalarda mustaqillik, ma'lum maqsad bilan harakat qilish kabi sifatlar shakllanadi, bolalar mustaqil ravishda o'zlarining qo'llaridan kelgan ishni bajarishga o'rganadilar. O'z- o'ziga xizmat qilish bolalarda oddiy mehnat turlariga nisbatan qiziqish uyg'otadi, tartibli, intizomli, odobli bo'lishga undaydi.

2. Xo'jalik- maishiy mehnatga maktabgacha ta'lim tashkiloti va oilada jalb etiladi. Xo'jalik- maishiy mehnatga xona va maydonchani yig'ishtirish, stolni bezatish va stoldagi idish tovoqlarni yig'ishtirish, choy idishlarini, qo'g'irchoq kiyimlarini, mayda narsalarni yuvish, mashg'ulotga

kerakli materialni tayyorlab qo'yish, mashg'ulotdan keyin stol ustidagi narsalarni yig'ishtirib olish kabilarni kiritish lozim.

3. Tabiat qo'ynidagi mehnat Bolaning har tomonlama rivojlanishiga muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'simlik va hayvonlar, yil fasllari, jonsiz tabiat burchagidagi bilimlar manbayi, bolada mehnatsevarlikni, tabiatga ma'sulyatli munosabatni shakllantirish vositasidir. Shu bilan birga bolalar mehnatining bu turi orqali gullarga suv qo'yish, ko'chat o'tqazishda yordam berish, hayvonlarni parvarishlash kabi bir qancha mehnat, ko'nikma va malakalarni egallab oladilar. Mehnatning asosan ochiq havoda tashkil etilishi bolalar organizmini chiniqtiradi, ularning sog'ligini mustahkamlaydi.

Tabiatdagi mehnat bolada bilishga bo'lgan qiziqishni rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Bolalar jonli obyektning o'sishi va rivojlanishini kuzatadilar, ayrim o'simlik va hayvonlarning o'ziga xosliklarini bilib oladilar, tajribalarni o'tkazishda ishtirok etadlar.

4. Qo'l mehnati- mashg'ulot, o'yinlarga mehnat faoliyati uchun zarur bo'lgan o'yinchoq va qurilmalar (qog'oz qiyqimlarini tashlash uchun, o'simlik urug'i uchun qutichalar, qo'g'irchoq kiyimlari, qalpoqchalar, niqobchalar va shunga o'xshash narsalar) tayyorlash bo'yicha bolalar mehnatidir. Qo'l mehnatini bajarish orqali bola aniq natijga erishadi, ya'ni narsa- buyumlar, vujudga keladi. Bolalar yopishtirish, bo'yash, qirqish, arralash, mix qoqish, tikish va shunga o'xshash oddiy mehnat ko'nikma va malakalarni egallab oladilar. Bu mehnat turi orqali bolada ijodkorlik, topog'onlik, bilimdonlik kabi hislatlar o'sadi. .

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni kattalar mehnati bilan tanishtirish orqali ularga kattalar mehnati ijtimoiy-foydali, ishlab chiqarish mehnati bo'lib, moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratishga qaratilganliklari haqida tushuncha berish, kattalar mehnati haqida aniq bilim va tasavvur hosil qilish, mehnat va mehnat natijalarini qadrlashga o'rgatish, mehnatga qiziqish va muhabbatni uyg'otish, mehnat qilish xohishini tarbiyalash kabilar amalga oshiriladi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar mehnatini tashkil etishning asosiy shakllariga:

1. Topshiriqni bajarish,
2. Individual mehnat,
3. Navbatchilik,
4. Qo'l mehnati bo'yicha mashg'ulotlar,
5. Jamoaviy mehnat.

Topshiriq- maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar mehnatini tashkil etishning boshlang'ich shakli hisoblanib, barcha yosh guruhlarida qo'llash imkoniyatini beradi.

Ilk va kichik yosh guruhlarida bolalar ga uncha murakkab bo'lmagan va qisqa muddatli topshiriqlar beriladi: O'yinchoqni, kitobni, stulni olib kel, joyiga olib borib qo'y, tushki ovqat uchun qoshiqlarni stol ustiga qo'yib chiq.

O'rta va katta guruhdagi bolalarga beriladigan topshiriqlar ancha murakkab bo'lib, ular endi xonadan tashqarida bajarishga mo'ljallangan va ma'lum bir kishiga murojaat qilish bilan bog'langan. Shuningdek, topshiriqlar (o'yinchoqlarni yig'ishtirish, gullarga suv qo'yish, to'kilgan barglarni terib, tegishli joyga olib borib tashlash) ikki-uch boladan tashkil topgan kichik guruhlar tomonidan bajarilishi mumkin.

Maktabga tayyorlov guruhida ham beriladigan topshiriqlar yana ham murakkablashadi. Bunday topshiriqlar bolada ma'suliyatni va boshqalarga g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lishni tarkib toptirish bilan bog'liq bo'ladi: kichik guruh bolalarning sayrga chiqishidan oldin, uyqudan keyin kiyinishg yordam berish, va boshqalar.

Navbatchilik- maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning navbatchilik qilishi kundalik mehnatning bir turi sifatida, bolalar mehnat mashg'ulotlarida tegishli mehnat jarayonlarini bajarishni bilib olganligidan keyin joriy etiladi. Navbatchilik vaqtida bolalarning mustaqil mehnat faoliyati takomillashadi. Uning ijtimoiy yo'nalishi va sababi chuqurlashadi, chunki navbatchining ishi kattalarga yordam berishga, bolalar ehtiyojini qondirishga qaratilgan bo'ladi. Navbatchilik vaqtida bolalarda topshirilgan ish uchun ma'suliyat, odamlarga nisbatan g'amxo'rlik qilish, mehnat vazifalarini bajara olish odati tarkib topadi. Navbatchilik turlari Bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti ta'lim- tarbiya dasturida belgilab berilgan bo'lib, bularga oshxonada, tabiat burchagida, mashg'ulotlarda navbatchilik qilish turlari kiradi.

Oshxonada navbatchilik- o'rta guruhda yil boshidan, mashg'ulotlarda navbatchilik- o'rta guruhda yilning ikkinchi yarmidan, tabiat burchagidagi navbatchilik katta guruhda joriy etiladi. Mehnat bolalarga qvonch bag'ishlaydigan qilib rejalashtirilishi, u ma'lum izchillik bilan amalga

oshirilib borishi, vaqti bolalar yoshiga qarab to'g'ri belgilanishi kerak. Kichik yoshdagi bolalar uchun 10-12 daqiqa, katta guruh bolalari uchun 15-20 daqiqa mehnat qilish maqbul hisoblanadi.

Bolalarning mehnat tarbiyasini tashkil etish shakllaridan biri **qo'l mehnati** bo'yicha mashg'ulotdir. Bilim va malak birinchi marta berilayotgan bo'lsa va u tushuntirish va barcha bolalarga yaqqol, ko'rgazmali, qilib ko'rsatishni talab etgan holda ana shunday mashg'ulotlar o'tkaziladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning mustaqil mehnatini tashkil etishning ikki shaklidan: **yakka tartibdagi mehnat va jamoa tartibdagi mehnatdan** foydalaniladi. Tarbiyachining vazifasi bolalarni tarbiyalash maqsadida ularning imkoniyatini eng ko'p darajada ro'yobga chiqarishdir.

Yakka tartibdagi mehnat- turli maqsadlar bilan amalga oshiriladi. Ko'p hollarda u tarbiyachi tomonidan bolalardan kimdir ta'lim beruvchi mashg'ulotda qatnasha olmagan yoki o'z shaxsiy xususiyatlari tufayli biror mehnat jarayonini o'zlashtira olmagan taqdirda tashkil etiladi. Tarbiyachining vazifasi bolaga mehnat jarayonini yaxlit yoki uning eng og'ir qismini bajarishga o'rgatishdan iborat. Yakka tartibdagi mehnat bola mazkur mehnat jarayoniga qiziqish bildirib, uni xatosiz bajarishini o'rganishga intilganda uning tashabbuskori bo'lib, maydonga chiqqanda yuz beradi. Masalan: 5 yoshli qizaloq tarbiyachidan o'zini ertaga navbatchi qilib tayinlashini so'rab murojaat qiladi: Men qoshiqlarni taxlashni o'rganib olaman. Bugun yanglishib, ularni noto'g'ri taxladim. Ertaga, albatta, ularni to'g'ri joylashtiraman. Bu o'rinda mehnatga rahbarlik qilish hali o'zlashtirib olinmagan mehnat usullarini shakllantirishga qaratiladi. Ko'p hollarda tarbiyachi maslahat berishdan, o'z o'zini nazorat qilish, mehnat usullarini eslatishdan foydalanadi. Katta guruhlardagi yakka tartibdagi mehnat u yoki bu mehnat jarayonlariga qiziqishining shakllanish ko'rsatkichi bo'lib qoladi. Bolalar jonivorlarni parvarish qiladilar, o'yinchoqlar yasaydilar, biror narsa tikadilar. Umuman o'z tashabbuslari bilan o'zlari uchun qiziqarli bo'lgan mehnat turlari bilan shug'ullanadilar.

Bolalarni **jamoa bo'lib mehnat** qilishini maktabgacha yoshdayoq kuzatish mumkin. Jamoa mehnatiga quyidagi xususiyatlar xosdir: umumiy maqsad, ishlovchilar o'rtasida mehnat taqsimoti, mehnatning jamoa natijasi, mehnat ishtirokchilarining umumiy ma'suliyati, ularning bir-biriga bog'liqligi. Jamoa mehnatining eng oddiy turi umumiy mehnat bo'lib, u bolalarni ikki jihatdan birlashtirish bilan ajralib turadi, u ham bo'lsa umumiy maqsad va mehnatning umumiy natijasidir. Mehnat jarayoni xuddi yakka tartibdagi kabi kechadi. Masalan: Har bir bola bittadan o'simlikni artadi, umumiy yakunida esa hamma o'simliklar toza bo'ladi. Natijalarni yagona mehnat natijasi qilib umumlashtirish har kimga o'zi ishlayotgan jamoa a'zosi qilgan ishga bog'liqligini tushunish imkonini beradi. Biroq bolalar tegishli mehnat jarayonini o'rganib olganlaridan keying umumiy mehnati joriy qilish mumkin.

Ota- onalar bolalar mehnatini to'g'ri, obektiv baholay bilishlari kerak. Bolaning yoshiga va qilgan ishiga qarab, katta yoshdagilar uni rag'batlantirib turishlari lozim. Bu bolada ishga qiziqish, o'z kuchiga ishonch, ishni oxirgacha sifatli qilib bajarish kabi hislatlarni tarbiyalaydi. Ota- onalar birorta vazifa topshirayotganlarida vazifani qanday bajarish kerakligini tushunib olishni talab qilishlari kerak. Ba'zan esa nima qilasan, uni qanday bajarasan kabi savollar berib, bolani vazifani tushunganligini aniqlab olgandan keyingina ishga kirishga ruxsat berish kerak. Bu hol bolaning diqqatini ishga to'la safarbar qiladi. Bola o'ziga topshirilgan ishni yaxshi bajarganda, uni yanada rag'batlantirish maqsadida, muzeylarga, hayvonot bog'iga, kinoteatrlarga yuborish yoki qiziqarli kitoblar sovg'a qilish lozim.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mehnat bu hayot mazmuni, xursanchilik va ilhom manbai. Mehnat qanday shaklda bo'lmasin, u bolalarda bilimdonlikni, ijodkorlikni, tafakkur hamda tasavvurlash qobiliyatini shakllantiradi. Mehnat insonni ulug'laydi, go'zallikka chorlaydi, uning sog'lom va uzoq umr ko'rishi ham mehnat mahsuli hisoblanadi. Shuning uchun ham har bir ota- ona farzandini mehnatsevar qilib tarbiyalashga ma'suldir. Bu o'rinda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib borilayotgan ishlar ota- onalarimizga qo'shimcha yordam, maslakdosh bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Avloniy Turkiy guliston yoxud axloq .
2. Hosiyatxon Suvonqulova .O'zbek xalq maqollari. Adabiyot uchqunlari nashriyoti,2014
3. SH.Sodiqova. Maktabgacha pedagogika. Toshkent 2013. Tafakkur bo'stoni nashriyoti.

TURLI YOSH BOSQICHLARIDA BOLALARDA TARBIYA XUSUSIYATLARI

Elmuratova Feruza
Berdoq nomidagi Qoraqolpoq
davlat universiteti talabasi

Anotatsiya: Tarbiya bolaning ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishni o'rganishi hamda insoning hayotiy ko'nikma va malakalarga ega bo'lishidir.

Kalit so'zlari: shaxs, tarbiya, jamiyat, yosh, xulq-atvor.

Jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida ham davr talabiga munosib bo'lgan yosh avlodni tarbiyalash muammosi hamiysha dolzarb ahamiyatga molik bo'lib kelgan. Tarbiya - bu jamiyat hayotida zarur bo'lgan kerakli sifatarni o'zida mujassamlashtirgan shaxsni shakllantirish va rivojlantirishdan iborat. Bolada shaxs xislatlari uch yoshda namoyon bo'la boshlaydi. Bu esa uni uch yoshdan boshlab tarbiyalash zarurligini bildirmaydi. Bolani hayotning birinchi oylaridan boshlab tarbiyalash zarur, faqat uning tashqi ko'rinishlari maktabgacha yosh davrining boshida namoyon bo'ladi. Ilk bolalik davrida berilgan tarbiya butun bolalik davrida namoyon bo'ladi. Tarbiya daslab ona bilan bolaning muloqotidan boshlanadi, bu esa bolaning keyingi shaxsiy rivojlanishini belgilab beradi. zamonaviy psixologiyadagi so'nggi tadqiqotlarda aniqlanishicha, onadan bolaga yoki chaqoloqlik davrida onaning o'rnini bosuvchi shaxsdan insoniy emotsional o'zaro munosabatlar bilan bog'liq ko'pchilik sifatlar o'tadi. ilk bolalik davrida axloqiy tarbiya bilan bir qatorda intizomni, jismoniy va gigiyenik jihattan tarbiyalash muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarni tarbiyalashda ularning uy mehnatida ishtirok etishi muhim ahamiyatga ega. 4-5 yoshligidan boshlab bolaning uyda doimiy bajaradigan majburiyatlari bo'lishi maqsadga muvofiq. Uy mehnatida ishtirok etish tufayli bolada saranjon –sarishtalik, masuliyatlilik, mehnatsevarlik va boshqa foydali xislatlar shakillanadi. Uy ishlariga yordamlashish bolada batartiblik va tozalikni rivojlantiradi. O'qish faoliyatida bola nafaqat o'rganadi, bilim, malaka va ko'nikmalarni egallaydi, tarbiyalanadi yani malum shaxs xislatlari layoqatlar, qobiliyatlar, qiziqishlar, fel-atboriga xos xislatlar ham shakillanadi. Kichik maktab yoshining oxiriga kelib bolada muvaffaqiyatga erishish yoki muvaffaqiyatsizlikdan qochish ehtiyoji shakillanadi. Boshlang'ish sinflarda o'qish davrida muvaffaqiyatsizlikdan qochadigan va aksincha muvaffaiyatga intilishga harkat qiladigan o'quvchilaning onalari farzandlariga turlicha munosabatda bo'lishlari ham ularning rivojlanishiga tasir qiladi. Mashhur olim Gerbart tarbiya maqsadini belgilab olishga katta ahamiyat bergan. U tarbiyaning maqsad va vazifalarini yaxshi fazilatli kishini tarkib toptirishdan iborat, deb hisoblaydi. U tarbiya ishida aqliy talimni tarbiyaning eng katta va asosiy vositasi deb bilib, talimsiz tarbiya bo'lmaydi, deb hisoblagan. Malumki yoshlarning manaviy-axloqiy tarbiyasi bilan oila, mahalla, talim muassasalari, huquqni muhofaza qiluvchi tashkilotlar shug'ullanadilar. Tarbiya jarayonida barcha hamjihatlikta ish olib borsagina, o'zining ijobiy natijalarini berishi mumkin.

Poydalangan adabiyotlar:

1. Z.Nishanova, G.Alimova "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi" T: 2006
2. Z.Nishanova va boshqala "Rivojlanish psixologiyasi pedagogik psixologiya" T: 2018

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

*Sirdaryo viloyati Xovos tumanidagi
17-umumiy o‘rta ta‘lim maktabining
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
Korabekova Sevara Djumananzarovna
998975681184*

Annotatsiya: Mamlakat tizimida rivojlanish darajasining har tomonlama ravnaq topishida bu borada amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli chora-tadbirlar samaradorligida ta‘lim tizimini isloh qilish borasidagi tizim davlat siyosati darajasida muhim omil bo‘lib hisoblanadi. O‘quvchilarni bilim olishga bo‘lgan intilish, ishtiyoqi, ma‘naviy dunyosi tafakkurini shakllantirish esa boshlang‘ich ta‘lim tizimining eng ushaquda tuvor yo‘nalishi hisoblanadi. Mazkur maqola ayni shu haqida.

Kalit so‘zlar: metod, klaster, pedagogik texnologiya, defektologiya, sinkveyn.

Ayni paytda boshlang‘ich ta‘limning mazmunini takomillashtirishga doir zamonaviy pedagogik texnologiyalarni aniqlash va amaliyotga tatbiq etish, darsliklar mazmun-mohiyatiga ijodiy yondashuv asosida maqsadlarni singdirishga, ya‘ni bilim berish bilan bir qatorda, o‘quvchilarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga alohida ahamiyat berilmoqda

Boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar fani pedagogika universiteti va institutlarining boshlang‘ich ta‘lim va defektologiya fakultetning o‘quv rejasiga kiritilgan bo‘lib, mutaxassislik o‘quv predmeti sifatida o‘qitish ko‘zda tutilgan. Boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy pedagogik texnologiya fani yuzasidan tuzilgan mazkur dastur bo‘yicha ishlashdan maqsad- bo‘lg‘usi boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilariga, yordamchi maktab o‘qituvchilariga pedagogik texnologiya fani yuzasidan nazariy bilim berish talabalarning pedagogik texnologiya fani bo‘yicha savodxonligini oshirishdan iboratdir. Zamonaviy pedagogik texnologiyaning asoslarini, asosiy operatsiyalarini, kategoriyalarini puxta o‘zlashtirish jarayonida pedagogika institutlarning boshlang‘ich ta‘lim, defektologiya fakultetlari uchun nashr etilgan mavjud darslik, qo‘llanmalar materiallariga ijodiy yondashuv talab etiladi. Ta‘lim samaradorligi o‘qituvchi qo‘llaydigan metodlarga bog‘liq. O‘quv jarayonini shunday tashkil etish kerakki, hech qanday psixologik noqulaylik bo‘lmasligi, o‘quvchi o‘ziga nisbatan ishonchni his eta olishi lozim. Har bir o‘quvchining imkoniyatini hisobga olish, bajarilgan ish uchun rag‘batlantirish, xatoga yo‘l qo‘ygan o‘quvchiga uni to‘g‘rilash imkonini berish zarur. Boshlang‘ich ta‘limda o‘qitishning innovatsion metodlarini qo‘llashdan asosiy maqsad o‘qituvchilar va o‘quvchilar faoliyati izchilligini ta‘minlash hamda uni maqsadga yo‘naltirilgan holda tashkil etishdir. O‘qitishning faol metodlariga “Aqliy hujum”, “Zinama-zina”, “Klaster”, “Davom ettir”, “Archa”, “Yelpig‘ich”, “Sinkveyn”, “Zanjir”, “Meni tushun”, “Sehrli katak”, “Oyga sayohat” kabilarni kiritish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, tizom doirasida erishilmoqchi bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka, o‘quvchi yoshlarning zamonaviy ta‘lim texnologiyalari orqali imkoniyat, qobiliyatlarini yuksaltirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Xalq ta‘limi vazirligi tomonidan “Boshlang‘ich ta‘limni modernizatsiyalash orqali o‘quv-tarbiya jarayoni sifati va samaradorligini oshirish” mavzusida boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarining forumi tashkil etildi. Xalq ta‘limi vazirligi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi bilan hamkorlikda ilk marotaba tashkil etilgan mazkur forumda boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishida, jumladan, chet tillarni o‘rganish tizimida olib borilayotgan ishlarni sifat va samaradorligini oshirish, tizimga zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikasiya texnologiyalarini keng tatbiq etish, o‘qituvchilarning ijodkorligi va kasbiy mahoratlarini takomillashtirish, ilg‘or ish tajribalarini ommalashtirish kabi dolzarb mavzular oldimizda turgan eng asosiy vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Buxoro kitob olami 11-son(16).2019, noyabr.
2. Boshlang‘ich ta‘lim sohasida qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalar. Toshkent Sharq-2017(13-qism).

КИТОБХОНЛИК HAQIDA O'YLAR

*Shovot tumanidagi 42- umumta'lim
maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Qo'chqarova Iroda Ro'zimovna*

Annotatsiya: Kitobxonlik har bir millatning ma'naviy- ma'rifiy qiyofasi,uning ajdodlardan qolgan boy ma'naviy merosga hurmat va ehtiromni belgilab beruvchi vositadir.Yosh avlodni halol va pok hamda chinakkam vatanparvar etib tarbiyalashning,ularning ezgu g'oyalar asosida kamol toptirishning ayrim fuqarolar qalbidagi boqimandalik kayfiyatini maxv etib,jamiyatda mehnatsevarlik muhitini yaratishning,manashu vatanda yashayotgan har bir insonning ko'nglida shu yurtning ertangi istiqboli uchun daxldorlik hislarini uyg'otishning eng muhim omili bu kitobxonlikdir.

Kalit so'zlar: "Eng kitobxon maktab", "Eng kitobxon oila ", "Eng faol kutubxonachi"

Biz faqat kitob orqaligina jamiyatda sodir etilayotgan huquqbuzarlik va jinoyatlarni jilovlashimiz,kattalarni kichiklarga samimiy hurmatini,kichiklarni esa kattalarga cheksiz izzatini shakllantirishimiz,mo'ysafid otalarni,mo'tabar onalarni haqiqiy nasixatgo'y etib tarbiyalashimiz, har bir soha vakilini o'z ishiga sadoqat va vijdon bilan yondashmog'ini ta'min etishimiz mumkin.

Shu borada bugun biz qay darajada kitobxonmiz degan haqli savol tug'iladi.Yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish uchun biz kattalar,ota-onalar o'zimiz kitob o'qiyapmizmi?

Bugun mamlakatimizda ma'naviy islohatlar jarayoni sifat juhatdan o'zining yangi yuksaz pag'onasiga qadam qo'ydi.Jamiyatimiz hayotida bebaho va betakror qadriyat va an'analarni qaror top tirishga,xususan,xalqimiz,ayniqsa,yosh avlodning ma'naviy –intelektual salohiyati,ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirishda,ona Vatani va xalqiga muhabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol shaxsni tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan kitobxonlik madaniyatini oshirishga alohida e'tiborning mahsuli sifatida qabul qilingan "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish,kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora –tadbirlar dasturi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori soha taraqqiyotiga keng yo'l ochgan tom ma'nodagi muhim hujjat bo'ldi.

Natijada kitobxonlar,kutubxonachi va targ'ibotchilar o'rtasida "Eng kitobxon maktab", "Eng kitobxon oila ", "Eng faol kutubxonachi" kabi ko'rik –tanlovlarning saralash va respublika bosqichlarini o'tkazish belgilandi.Millatimiz kelajagiga daxldor bo'lgan mazkur masalaning ahamiyatini hisobga olib,bu borada jamoatchilik vakillari-yozuvchilar,olimlar,o'qituvchilar,ota-onalar mas'ul ekanliklarini unutmashimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». - T.: O'zbekiston, 1997-yil.
2. O'zbekiston Respublikasining «ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. – Toshkent, 1997-yil.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6- apreldagi 187-son qarori
4. Forobiy. «Fozil odamlar shahri». - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi. nashriyoti, 1993. 182-184-185-b.
5. Farberman B.L. Progressivnie pedagogicheskie texnologii.-T.,1999, st.3.
6. Bozorova M, Norpo'latova X. —Ta'limni faollashtiruvchi metodlar||, Metodik qo'llanma TermDU ilmiy kengashida ko'rib chiqilib nashrga tavsiya qilingan, 2010 yil
7. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. T., 2010-yil
8. Mallayev O. Yangi pedagogik texnologiyalar. T. 2000-yil 25. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Karshi «Nasaf», 2000-yil
9. To'xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T."O'zbek tili o'qitish metodikasi", Toshkent, Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010.
10. Ziyomammedov Abdullayeva B.Sh. Ilg'or pedagogik texnologiya: Nazariya va amaliyot «Ma'naviyat asoslari» darsi asosida ishlangan uslubiy qo'llanma.-Toshkent, Abu Ali Ibn Sino nomli tibbiyot nashriyoti, 2001-y
11. Ziyomhammadov B., Tojiev M. Pedagogik texnologiya. T., 2009-yil 12.Usmonov K., Xayitov A. "Ona tili va adabiyot fanlarini o'qitishda ta'lim texnologiyalaridan foydalanish. Toshkent – 2011.

BIZ VIRUSGA QARSHI BIRGALIKDA KURASHAMIZ!

*Rahmonova Muyassar Nabiyeвна
Chust tuman 4-umumiy o'rtta ta'lim
maktabi biologiya fani o'qtuvchisi
Telefon:+998911819020
Rahmonovamuyassar@gmail.com*

Anotasiya: Ma'lumki viruslar hujayra ichi parazitini hisoblanib, hujayra ichiga kirib nobud qiladi va boshqa hujayralarga hujum qiladi. Doim ham hujayradan tashqariga chiqmagan viruslar hujayra genomi bilan birlashib ketishi mumkin million yilik bunday viruslar inson organizmidagi buyurmalarni bajarishga majbur qiladi, genetik boshqarish tugmachasiga aylanadi. Bunday viruslar organizmni o'zgaruvchan muhitga moslashtiradi va yangi turlarni kelib chiqishiga sababchi bo'ladi

Kalit sozlar: viruslar IKA, Ebola, gripp,

IKA, Ebola, gripp, hatto zerikarli eski oddiy shamolash – barcha insoniyatni yuqtiradigan viruslar bilan tanishimiz. Ammo ular bizni xasta qilishlarini bilsak-da, millionlab yillar davomida biz ushbu ayyor bosqinchilarni qo'llab-quvvatlab, ularni uyga keltirganimizni bilish ajablanarli bo'lishi mumkin. Hayotning dastlabki bosqichlaridan boshlab yuzimizdagi tabassumlarga qadar viruslar bizning odam turimizga juda katta ta'sir ko'rsatdi. Viruslar oqsil qatlamiga o'ralgan (odatda RNK deb nomlangan molekula shaklida) genlardan iborat bo'lib, va ularning barchasi bir xil asosiy usulda ishlaydi. Virus hujayrani yuqtirganida, u o'z genlarini nusxalash va virusli oqsillarni yo'q qilish uchun hujayraning o'ziga xos molekulyar texnikasini o'g'iraydi. Yangi ishlab chiqarilgan qismlardan yangi viruslar yig'ilib, ular hujum qilish uchun yangi hujayralarni qidirib topadilar. Gripp kabi ko'plab viruslar uchun voqea shu bilan tugaydi. Ammo bir nechta retroviruslar, shu jumladan OIV ham bizning DNKimizga yashirincha kirib borishmoqda. Ular o'zlarini tasodifiy ravishda organizmning genomiga kiritadilar, virusni qayta ishlab chiqarishni boshlash uchun vaqt yetarli bo'lmaguncha yotadilar. Ammo retrovirus organizmning DNKsiga tushib qolsa, uning saqlanib qolishiga kafolat yo'q. Genetik ko'rsatmalar o'rnatilgan virusdan "o'qilishi" mumkin, DNKga aylantiriladi va keyin genomning boshqa joyiga joylashtiriladi. Ushbu siklni qayta-qayta takrorlab va virusli DNKning bir nechta nusxalari tezda hosil bo'ladi.

Millionlab yillar davomida, ushbu virusli DNK ketma-ketlari tasodifiy mutatsiyaga uchraydi va o'zgaradi, shu bilan mezbon hujayralardan ajralib chiqish qobiliyatini yo'qotadi. Genom ichiga tushirilgan ushbu "endogen" retroviruslarning ba'zilar hanzugacha sakrab o'tishlari mumkin, boshqalari esa ular oxirgi qo'ngan erda abadiy qolishadi. Agar bu hodisalar tuxum va sperma hosil qiladigan mikroorganizmlarida ro'y bersa, ular avlodlarga o'tib, oxir oqibat organizm genomining doimiy qismiga aylanadi. Inson genomining yarmiga yaqini uzoq vaqt o'lik viruslar yoki shunga o'xshash "sakrash genlari" tomonidan kuzatilishi mumkin bo'lgan millionlab DNK ketma-ketligidan iborat bo'lib, ular birgalikda birgalikda transpozon elementlar yoki transpozonlar sifatida tanilgan. Ba'zi tadqiqotchilar qadimgi ketma-ketliklar kabi bu ko'rsatkichni hatto 80 foizga etkazishlari mumkin edi ma'lum darajada virusga o'xshash, genom ichida molekulyar qoldiqlarga o'xshab ob-havoga singib ketishdan tashqari, buzilgan. Ko'p yillar davomida inson genomiga kiruvchi takroriy virusga asoslangan DNKning katta qismlari «arzimas» deb bekor qilindi. Ushbu takrorlanadigan narsalarning nisbati, shubhasiz, bizning genetik magistrimizdagi axlatdan ozroqdir, ammo tadqiqotchilar individual virus elementlariga diqqat bilan qarashlari natijasida yanada murakkab rasm paydo bo'ladi. Va ma'lum bo'ladiki, bizning genetik dushmanlarimiz bilan bir qatorda, bizning genomimizga kiritilgan ba'zi viruslar bizning qulimizga aylandi.

Viruslar, shuningdek, genlarni o'xshaydigan molekullarni jalb qiladigan DNK ketma-ketligiga to'la. Funktsional retrovirusda ushbu "kalitlar" virusli genlarni faollashtiradi, shunda ular yana yuqumli bo'lishi mumkin. Ammo, virusga o'xshash ketma-ketlik genomning boshqa mintaqasiga tarqalganda, bu genetik kommutator rolini o'ynashi ayanchli oqibatlariga olib kelishi mumkin. 2016 yilda Utah universiteti olimlari inson genomidagi endogen retrovirus, taxminan 45 milliondan 60 million yil avval ota-bobolarimizni yuqtirgan virusdan kelib chiqqanligini, AIM2 deb nomlangan molekulanani aniqlaganida, unga o'tishni boshladilar. interferon, bu virusni

yuqtirganligi haqida tanani ogohlantiradigan "xavfli signal". Keyin AIM2 infektsiyani boshqa tarqalishining oldini olish uchun, zararlangan hujayralarni o'z-o'zini yo'q qilishga majbur qiladi. Ushbu qadimiy viruslar "ikkitomonlama agentlar" ga aylanib, hujayralarimizga bizga hujum qilmoqchi bo'lgan boshqa viruslarga qarshi turishga yordam beradi. Bizning turlarimizni shakllantirgan virusning yana bir misoli PRODH nomli gen yaqinida joylashgan. PRODH bizning miya hujayralarimizda, xususan, hipokampusda mavjud.

Odamlarda gen uzoq o'lik retrovirusdan qilingan boshqaruv tugmachasi bilan faollashadi. Shimpanze ham PRODH genining versiyasiga ega, ammo bu ularning miyasida unchalik faol emas. Mumkin bo'lgan bir izoh, bu qadimgi virus million yillar oldin bizning uzoq o'tmishdagi ajdodlarimizdan birida PRODH yonida o'z nusxasini urib qo'ygan, ammo bugungi kunda bu nasldan naslga o'tishni boshlagan ajdodlarimizda bo'lmagan. Bugungi kunda PRODH nuqsonlari miyaning ma'lum bir buzilishlarida ishtirok etadi deb taxmin qilinadi, shuning uchun bu juda katta ehtimol hech bo'lmaganda inson miyalarining elektr o'tkazmalariga biron bir ta'sir ko'rsatganda. Shunga o'xshab, genetik o'zgartiruvchilar o'zgarishi bizning bachadonimizda o'sganimizda insonning yuzini yaratadigan hujayralar va shimpanzalar orasidagi farq uchun javobgardir. Garchi bizning genlarimiz shimpanze genlari bilan deyarli bir xil bo'lsa-da, lekin biz bir xil ko'rinishga ega emasmiz. Shunday qilib, farq boshqaruv kalitlarida bo'lishi kerak. DNK ketma-ketliklariga ko'ra, bizning yuzlarimizni o'stiradigan hujayralardagi faol almashinuvlarning aksariyati dastlab viruslardan kelib chiqqan ko'rinadi, ular bizning hozirgi evolyutsion sayohatimiz vaqtida qaysidir joyda paydo bo'lgan bo'lishi kerak.

Bizning biologiyamizni o'zgartirgan uzoq o'lik viruslar misollarini izlash bilan bir qatorda, olimlar ularning ta'sirini boshqaradigan mexanizmlarni izlamoqda. Asosiy aybdorlar KRAB Sink Barmoq Proteinlari (KRAB ZFPs) deb nomlangan maxsus susaytiruvchi molekulalar bo'lib, ular genomdagi virusli ketma-ketlikni ushlab, ularni joyiga osib qo'yadilar. Prof Didier Trono va uning Shveysariyadagi Lozanna universitetidagi jamoasi 300 dan ortiq turli KRAB ZFPlarni inson genomida topdilar, ularning har biri virusdan olingan boshqa DNK maqsadini ma'qul ko'radilar. U erda bir marta, ular genlarni yoqadigan yoki o'chiradigan molekulyar mexanizmlarni yollashga yordam beradi. "Ushbu KRAB ZFPlar ushbu endogen retroviruslarning" qotillari "sifatida ko'rilgan", deydi Trono. "Ammo ular aslida bu elementlarni ekspluatatsiya qiluvchilarga organizmga ushbu virusli ketma-ketlikda yashaydigan imkoniyatlardan foydalanish imkoniyatini beradi". Trono va uning jamoasi KRAB ZFP faol zararli bo'lgan virusli ketma-ketliklar va yo'q bo'lgan aloqalar orasidagi etishmayotgan bog'liqlik deb hisoblashadi. boshqarish kalitlariga bo'ysunish. Ularda proteinlar virus elementlari bilan bir qatorda «qurollanish poygasi» shaklida rivojlanib, dastlab ularni bostirgan, ammo keyinchalik ularni engib o'tganliklari haqida dalillar mavjud. "Biz ularning qilayotgan ishlari bu elementlarni uyg'unlashtiradi deb o'ylaymiz", deydi Trono. "Va uyga kirib, men shunchaki viruslarning saqlanishiga ishonch hosil qilishni emas, balki ularni uy egasi uchun foydali bo'lgan narsaga aylantirishni, bu barcha mumkin bo'lgan hujayralar va vaziyatlarda gen faoliyatini tartibga solishning juda takomillashtirilgan usuli" demoqchiman. "Ushbu g'oyani qo'llab-quvvatlash bu KRAB ZFPlarning alohida guruhlari turli xil hujayralarda faol ekanligini aniqlash. Ular, shuningdek, turli xil turlarda o'ziga xos naqshlarda uchraydi. Agar ular viruslarni shunchaki bostirgan bo'lsalar, tortishuv davom etadi, barcha hujayralarda bir xil protein oqsillari bo'lishi kerak. Bundan tashqari, nima uchun ular Trono va uning jamoasi aniqlagan uzoq minglab o'lik virusli elementlarga bog'langan bo'lishi mumkin? O'lik retrovirusni bostirishning ma'nosi yo'q, shuning uchun ular gen faoliyatini boshqarishda muhim rol o'ynashi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 9-10 sinf biologiya darsligi
2. knowlege jurnali

MILLIY G‘OYA-VATAN RAVNAQI

Ro‘ziyeva Kamola Zaripovna
10-maktab Milliy istiqlol g‘oyasi va ma‘naviyat
asoslari fani o‘qituvchisi
Navoiy viloyati Karmana tumani
+998 90 739 71 26

Annotatsiya: Ushbu maqolada, “Milliy istiqlol g‘oyasi” ahamiyati va mohiyati, uning vatan ravnaqida tutgan bebaho o‘rni, mavzu dolzarbligi va uni fan sifatida o‘rganish muhimligi to‘g‘risida fikrlar keng ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Milliy g‘oya, yuksalish, mohiyat, milliy g‘urur.

Milliy g‘oya har bir o‘zbekistonlikning, oddiy odamlarning mana shunday shukronasiga vosita bo‘ladi. Mamlakatimizda rozilik, baxtiyorlik foizi borgan sari oshib boraveradi. Ertaga odamlar bugungidan yaxshiroq baxtni orzu qiladi. Bu esa milliy g‘oyamizni boyitadi, yangilaydi. Demak, xalqimizning o‘z hayotidan rozilik darajasi – milliy g‘oyamiz ro‘yobining darajasini ko‘rsatadi.

Barchamizga ma‘lumki, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida oldimizga qo‘ygan ulkan vazifalarni amalga oshirishda biz uchun kuch-qudrat manbai bo‘ladigan milliy g‘oyani rivojlantirishimiz zarurligi alohida ta‘kidlandi va 2019-yil 8-aprel kuni Prezidentimizning O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida milliy g‘oyani rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risidagi farmoyishi qabul qilindi. Bu esa mavzu dolzarbligini yana oshiradi.

Mustaqillik yillarida milliy istiqlol g‘oyasi xalqimizning milliy tiklanishiga xizmat qildi. G‘oyaviy kurashlarda kunimizga yaradi. Xalqimizni birlashtirdi, buzg‘unchi g‘oyalar mohiyatini tushuntirdi. 2017-yildan boshlab O‘zbekiston o‘z taraqqiyotining yangi – Milliy yuksalish bosqichiga kirdi. Konstitutsiyamizga asoslangan, xalqimizning tub manfaatlariga javob beradigan O‘zbekistonni rivojlantirishning Harakatlar strategiyasi amalda. Keyingi yillarda erishilgan yuksak marralar xalqimizni baxtli qilishga qaratilgan islohotlar samaralarini yaqqol ko‘rsatmoqda.

Milliy g‘oya – muayyan millat hayotiga mazmun baxsh etadigan, uni ezgu maqsad sari yetaklaydigan fikrlar majmui. U millatning o‘tmishi, buguni va istiqbolini o‘zida mujassamlashtiradi, uning tub manfaatlarini, maqsadlarini ifodalaydi. Milliy g‘oya o‘z mohiyatiga ko‘ra, xalq, millat taqdiriga daxldor bo‘lgan, qisqa yoki uzoq muddat hal etilishi kerak bo‘lgan vazifalar va mo‘ljallarni ham aks ettiradi.

Milliy o‘zlikni anglash, Vatanimizning qadimiy va boy tarixini o‘rganish, bu borada ilmiy tadqiqot ishlarini kuchaytirish, soha olimlari faoliyatini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash bilan bir qatorda, o‘tmishga baho berishda xolislik va turli mafkuraviy qarashlardan xoli bo‘lish hanuz dolzarbligicha qolmoqda. Buyuk alloma hamda adiblarimiz, aziz-avliyolarimizning bebaho merosi, yengilmas sarkarda va arboblarning jasoratini yoshlar ongiga singdirish, ularda milliy g‘urur hamda iftixor tuyg‘ularini kuchaytirish uchun yurtimiz tarixini o‘rganishda jiddiy arxeologik tadqiqotlar, ilmiy izlanishlar olib borilishi talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhammadjon QURONOV, Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat markazi rahbarining birinchi o‘rinbosari, pedagogika fanlari doktori, professor. “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” 09.09.2019

2. Milliy g‘oya, milliy ruh, milliy o‘zlik maktab darsliklarida to‘lig‘icha aks etishi kerak! “Xalq so‘zi”. 01 May 2019

АНТРОПОНИМЛАР МИЛЛИЙ-МАДАНИЙ БИРЛИК СИФАТИДА

*Ярашова Насиба Жумаевна,
Бегманова Оразгул Ембергеновна
Нукус шаҳар 29 санли мактабнинг манавият
ишлари бўйича директор уринбасори 933698517*

Аннотатсия: Исmlар ижтимоий аҳамиятга эга бўлиб, уларда жамиятнинг маданияти ва ижтимоий ҳаёти акс эттирилган бўлади. Исmlар маълум бир шахснинг авлоди, унинг жамиятда тутган ўрни ҳақида ҳам хабар беради. Ҳар бир исм маълум бир сабабларга кўра пайдо бўлади. “Бир-биридан ажралмас амалий ва назарий вазифаларнинг мавжудлиги билан антропонимика бахтлидир”.

Калит сўзлар: Абдурахмон, Абдурасул, Абдулазиз, Абдумўмин, Тангрикул, Аҳмадкул, Эсонкул, Эшонкул, Орзикул.

Исм инсон ҳаётида муҳим аҳамият касб этади. Ўзбек халқида ҳам исmlарнинг ўрни ва моҳияти жуда улуғланади. Бола туғилгач, унга яхши ниятда исм танланади. Бу, албатта, номинаторлар, яъни исм кўювчилар томонидан амалга оширилади.

Э.Бегматовнинг таъкидига кўра, антропонимларнинг инсон хоҳиши ва фаолияти билан боғлиқ эканлиги, уларда инсоннинг эҳтиёжи ва ижоди намоён бўлиши, инсон номида қадимий давр кишиларининг маданий-маънавий ва этник қарашлари ўз ифодасини топганлиги, умуман, исmlар халқнинг ижтимоий-иқтисодий ҳамда маданий-маиший турмуши билан боғлиқ эканлиги уларни антропоцентрик парадигма асосида тадқиқ этиш учун асосдир¹.

Маълум бир тилдаги ономастик бирликлар шу тилда сўзлашувчи халқ вакилларининг тарихи, маданияти, урф-одатлари, адабиёти билан боғлиқ томонларини ўзида акс эттириши билан ажралиб туради. Зеро, бадиий адабиётда қўлланган антропонимлар ижодкорнинг бадиий-эстетик қарашларини намоён этиб, турли поэтик вазифаларда қўлланиши мумкин.

Ўзбек исmlари тизимининг катта қисмини диний тушунча, тасаввур ва ақидалар билан боғлиқ бўлган исmlар ташкил қилади. Бу жиҳатдан ҳам исmlарни бир нечта гуруҳга ажратишимиз мумкин:

Болага диний руҳдаги исmlар, яъни пайғамбарлар, уларнинг яқинлари ва саҳобалари номлари билан боғлиқ ҳолда исм кўйиш ўзбек халқига хос анъаналардандир: - *Расулжон, Юсуф, Мария, Ойша, Умаржон, Усмон, Али*. Масалан: *Биргалашиб бориб, Али Усмоновичга Қримга бора олмаслигимни ётиги билан тушунтирдим. (“Сариқ девни миниб”, 376-бет) // - Катта синглим Ойшахон тўртинчи синфда ўқийди. (“Сариқ девни миниб”, 16-бет) // - Уста Усмон Ақромов номида сартарошхона очадиган бўлдим. (“Сариқ девни миниб”, 453-бет) // - Мария Павловна ҳам ёлвориб кўрди бўлмади. (“Беш болали йигитча”, 282-бет)* Бу билан фарзанд Оллоҳ таолонинг марҳамати билан дунёга келди, умри узун бўлсин, худо ёрлақасин деган ният қилинган.

Болага Ислом динининг муқаддас, хосиятли ойлар, кунлар ҳақидаги ғояларини ифода қилувчи сўзлардан ясалган исmlар кўйилган: - *Сайид, Хўжа, Хўжи, Намоз, Рамазон, Муҳаррам, Ҳайитвой* каби. *Бир бор экан, бир йўқ экан, Ҳайит калла деган бир афанди бўлган экан...* (“Беш болали йигитча”, 13-бет)

Болага Аллоҳнинг бандаси, қули, хизматкори деган маънони англатувчи исmlар кўйилади. Бундай исmlарни алоҳида сўзлардан ёки компонентларидан бирида абду-, -кул, -ғулом иштирок этган номлар ташкил қилади: - *Абдурахмон, Абдурасул, Абдулазиз, Абдумўмин, Тангрикул, Аҳмадкул, Эсонкул, Эшонкул, Орзикул. Абдурасул деган йигит учинчи қаватдан икки хонали шинамгина уй сотиб олди. (“Жаннати одамлар”, 217-бет) // - Аҳмадкул бобомга ўхшаб тиловат қилиб ўқийми? (“Жаннати одамлар”, 196-бет)*

Бадиий матндаги ўзбек исmlарини бу жиҳатдан тадқиқ қилиш шуни кўрсатадики, антропонимлар миллатнинг, халқнинг миллий урф-одат ва анъаналари, дунёқараши, маданиятини ўзида акс эттира олади. Исmlар шахсларни ўзаро фарқлаш эҳтиёжидан ташқари ижтимоий-лисоний вазифасига кўра исм берувчилар (номинаторлар)нинг муайян мақсадини ҳам ифодалайди. Мана шу мақсад болага исм танлаш ва ясаш учун асосий, етакчи мотив ҳисобланади.

¹ Бегматов Э. Антропонимлар – антропоцентрик тадқиқот объекти // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2013. – № 3. – Б. 35-39.

ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИННОВАЦИОН ТАФАККУРНИ ЎРНИ ВА РОЛИ

Турсунова Шаҳноза Бекчановна
УрДУ таянч докторанти,
+998(93) 922 19 20

Аннотация: Мақолада, оммавий ахборот воситаларининг функциялари ва инновацион ишланмалар, хабарлар, маълумотлар, ахборотлар, оммавий ахборот воситалардаги оперативлик, оммавийлик ва ҳозиржавоблик хабарларни таъсирчанлиги ҳамда оммавий ахборот воситалари билан инновацион тафаккур ўртасидаги боғлиқлик ҳақида фикр билдирилган.

Калит сўзлар: Оммавий ахборот воситалари, матбуот, радио, телевидение, интернет, предметлар, фактлар, ҳодисалар, жараёнлар.

Оммавий ахборот воситалари инсон ҳаётида муҳим ўрин тутди. Зеро, инсон ахборотлар билан тирикдир. Ҳозирги кунда ҳаётимизда оммавий ахборот воситаларининг матбуот, радио, телевидение ва энг замонавий ахборот манбаи Интернет муҳим ўрин тутди. Ижтимоий ҳаётга татбиқан ахборот – кишилар, предметлар, фактлар, ҳодисалар, жараёнлар ва шу кабилар ҳақидаги маълумотларни англатади.

Жамиятни модернизациялаш ва унинг инновацион ривожланишини таъминлаш ижтимоий тараққиёт талабидир. Ўз тараққиётини ўйлаган жамият мудом модернизациялаш ва инновацияга эҳтиёж сезади, уларни ўз ҳаётига жорий этиш механизмлари ва воситаларини яради. Тоталитар тузумдан халос бўлган мустақил Ўзбекистон учун модернизациялаш жараёнлари 1991 йилдаёқ бошланган. Баъзи файласуфлар фикрига кўра, Ўзбекистонда модернизациялаш 1990 йил июнда қабул қилинган Мустақиллик Декларацияси билан бошланади. Чунки “ушбу ҳужжат халқимиз иродаси орзу-истакларини ифода этиб, мамлакатни модернизациялаш ҳамда ижтимоий тараққиётни янги этносиёсий парадигмага мувофиқ таъминлашни бошлаб берди”. (1;5 б) Модернизация моҳиятан инновация томон йўл, жамият ҳаётини, кишилар тафаккурни янгилаш томони йўналтиришдир. бу жараёнлар инсон капиталини, тафаккурни ривожлантириш билан боғлиқ. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрда қабул қилинган “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармонида мамлакатнинг халқаро миқёсидаги рақобатдошлилиги даражасини инновацион жиҳатдан тараққий этганини белгиловчи асосий омил сифатида инсон капиталини ривожлантириш бош мақсад экани қайд этилган (2). Мазкур ҳужжатда инновацион ривожлантириш таълим сифати ва узлуксиз таълимни ривожлантириш, инновацион ишланмаларни қўллаб-қувватлаш, инновацион тафаккурни тарғиб этишда оммавий ахборот воситалари роли катта экани, шунингдек уларнинг кенг имкониятларидан, ижодий кучларидан фойдаланиш давр талаби экани уқтирилади. Мутахассисларнинг таъкидлашича, “Ўзбекистон халқи ўзининг ижтимоий фикрини ОАВ орқали билдиришга ва шакллантиришга одатланган. Махсус тадқиқотлар шуни кўрсатадики, кишилар ўзларини қизиқтирган ёки ўзлари дуч келган муаммолар билан махсус идораларга, органлар вакилларига эмас, энг аввало ОАВ га мурожаат этадилар” (3;91 б.). Демак, ОАВ нинг жамият билан, ижтимоий фикрни шакллантириш билан барқарор воқелик сифатида сақланиб қолмоқда. Айнан ушбу омил, алоқа ОАВ га инновацион тафаккурни шакллантиришнинг энг таъсирчан, самарали восита сифатида қарашга ундайди. “Инновацион тафаккур” ижтимоий онгдаги янгиликка бўлган интилишни ифодаловчи тушунчадир. У ижтимоий онгни янгилик излашга, янгиликни инсон фаолияти ва фикрлаш тарзига айлантиришга қаратилган субъектив ҳодисадир. Барча тафаккур, онг шакллари каби инновацион тафаккур ҳам оламни, ён-атрофни ва улардаги янгиликларни идрок этиш ҳисобланади. Инъикос билан боғлиқ бу жараён инсон психикасига тааллуқлидир. Унинг негизида “ахборотли инъикос” ётади. Фалсафа фанлари доктори, профессор М.Ҳажиеванинг ёзишича, “ҳозирги пайтда ахборотли инъикоснинг ўзи тирик табиатнинг ҳар бир даражасида янада мураккаблашиб, ўзига хослик касб этади. Шундай мураккабланиш жараёни психик инъикоснинг шаклланишига замин яратади. Воқеликка фаол муносабат айнан психик инъикосдаражасида шаклланади, инъикоснинг илгарилаб бориши эса, ўз навбатида, унинг ўзига хос, юқори шакли бўлган

онгнинг пайдо бўлишига, унинг инсоният ҳаётида оддийдан мураккабга томон боришга имконият яратади” (4; 40б.). Демак, инновацион тафаккурга ҳам, субъектив воқелик тарзида, оддийдан мураккаб томон бориш жараёни хос. Бу жараён инновацион тафаккурга тайёр қоидалар, схемалар, хулосалар сифатида эмас, балки оддийдан мураккаб томон борадиган мураккаб субъектив воқелик сифатида қарашни тақозо этади. ОАВ ўзининг маърифий функциясига мувофиқ инновацион ишланмалар ҳақида хабарлар, маълумотлар, ахборотлар тарқатади. Улар ҳар доим ҳам инновацион тафаккурнинг юқоридаги психик, субъектив жиҳатини назарга олавермайди. Бу жиҳатдан махсус журналлар ва асарларда ёритилади. Аммо ОАВ даги оперативлик, оммавийлик ва ҳозиржавоблик хабарларни таъсирчан, долзарб қилади. Ўзимиз ўтказган савол-жавоблар натижаларидан маълумки, илмий-техник ишланмалар ва изланишлар билан шуғулланувчи мутахассисларнинг деярли 62% асосий ғоя, фикр ва муаммоларини илмий адабиётлар, газета ва журналлар, информацион моҳиятига эга учрашув, фикр алмашув ва бюллетенлардан олади. Уларнинг фикрича, ОАВ даги ижтимоий фикрлар, таклиф ва тавсиялар инновацион изланишларга йўналиш беради, у ёки бу соҳага янгилик олиб киришга етаклайди. Респондентларнинг 38 % мутахассислар, олимлар чиқишини уюштирадиган махсус журналлар ва конференциялар, мазкур конференциялар тўпламлари, информацион бюллетенлари бугун илмий-техник ишланмаларга йўналиш бермоқда, мутахассисларнинг диққатини инновацион изланишларга қаратмоқда. Қизиқарли жиҳати шундаки, инновацион изланишларга ғоявий, илмий ва маънавий жиҳатдан тайёр мутахассисларнинг 71% ни ўттиз бешгача бўлган ёшлар ташкил этади. Бу ҳол кўрсатадики, ёшлар, янгиликка қалби, ўйи ва фикри мойил ёшлар инновацион ғояларни қўллаб-қувватлашга тайёр эканликларини кўрсатишади. Мазкур ёшларнинг аксарияти, яъни 86% махсус илмий-техник маълумотга эга, баъзилари эса илмий-техник ихтиролари учун патентхам олишган. “Халқ сўзи” газетасида, 2019 йил мобайнида ана шундай изланишлар ҳақида 28 та, “Туркистон” газетасида 81 та, “Маърифат” газетасида 64 та, “Ишонч” газеталарида эса 48 та мақола чоп этилган. “Тафаккур” журналида инновацион ишланмаларга оид 2018-2019 йиллар мобайнида 6 та, “Шарқ юлдузи” журналида 2 та, “Санъат” журналида 2 та мақола берилган. Тўғри баъзи мақолаларда инновация ва инновацион изланишлар ҳақида маълумотлар сарлавҳада эмас, балки матн ичида келади. Шу нуқтаи назардан уларнинг инновацион тафаккурни шакллантиришга оид фикрлари очиқдан очиқ эмас, балки бошқа мавзулар ва муаммолар ечимида билдирилади. Лекин савол-жавобимизда қатнашган респондентларнинг 79% инновацион тафаккурни шакллантиришда замонавий ахборот воситалари, айниқса интернет, махсус сайтлар, блогерлар етакчи ўринда туради. Интернетдаги “Ғаройиб дунё” сайти жаҳондаги инновацион ишланмалар, гоҳо одатий ҳолларни ихтирога айлантирган янгиликларни эълон қилиши билан илмий-техник ижодга қизиқиш уйғотиб келади.

Хуллас, ОАВ нинг инновацион ривожлантиришдаги ўрни кишилар онгида, тафаккурида янгилашишга эҳтиёж уйғотиш, илмий-техник кашфиётларга жамият тараққиётининг самарали воситаси сифатида қарашни шакллантиради. Айнан шу жойда ОАВ нинг ҳозиржавоблик, оммавийлик, маърифий функциялари билан инновациянинг янгиликка ўчлиги ўртасида диалектик боғлиқлик мавжуд.

Адабиётлар рўйхати

1. Атауллаев М. Жамиятни модернизациялашда ҳуқуқий кадриятларнинг ўрни (Фалсафий –ҳуқуқий жиҳатлари). Пахрутдинов Ш. Тараққиётга таҳдид: назария ва амалиёт. Т.: “Akademiya”, 2006. 73 б.
2. Монография.-Тошкент: “Университет”, 2017.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”//Халқ сўзи, 2018, 22-сентябрь.

ИННОВАЦИОН ФИКРЛОВЧИ ЁШЛАРНИ ТАРБИЯЛАШ

*Мусаев Умиджон Саидкамолевич
Тошкент Тиббиёт Академияси Урганч филиали
Ижтимоий фанлар кафедраси ўқитувчиси
musayev.umidjon92@mail.ru 99-504-98-51*

Аннотация: Ушбу мақолада ёшларга таълим тарбия беришда қўлланиладиган инновацион таълим ва инновацион ёндашув тушунчаларига тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: Инновация, тафаккур, онг, фан, таълим, тарбия, ўқитувчи, талаба, дарс.

Инновация тушунчаси нимани англатади? Инновацион тафаккур ўзи нима? Инновация тушунчаси фан терминлари қаторига ХХ асрнинг биринчи чорагида Иқтисодиёт соҳаси ва фанининг терминологик тушунчаси сифатида кириб келган бўлиб, инновация тушунчаси инглиз тилидан таржимаси “innovation” – киритилган янгилик, ихтиро яъни, қисқача қилиб тарифлайдиган бўлсак, иқтисодиётда бўладими, илм-фандами ёки бошқа соҳаларда қўлланилиб келинаётган усул ва услублар, техникалардан мутлоқо фарқ қилувчи усул ва услублар, техникаларни киритиш, уларни амалда қўллаш ва қўллаб қуватлаш. Бу ёрдамида сифат, миқдор ва самарадорликни ошириш демакдир. Бу дегани, олдинги фойдаланилиб келинаётган воситаларни мутлоқо рад этиш дейилмайди. Агарда, шундай деб тушуниладиган бўлса, унинг инкор этиши ундан кейин яна янгидан киритилиши ва қўлланилиши мумкин бўлган инновацияларнинг ҳам уни инкор этишига тўғри келади, бу эса инновациянинг қонуниятини бузиб юбориб, худди жанг майдонига тақлид қилишдир. Аслида қўлланилаётган инновация олдиндан қўлланилиб келаётган усул ва воситаларни инкор этиши эмас уларни ҳам янгиланишга ундаши керак бўлади.

Таълимда инновация – таълим жараёнида фойдаланиш учун киритилган янги усул ва воситалар йиғиндиси орқали, таълим сифати ва самарадорлигини ошириш. Таълимдаги инновацияга ҳар қандай турдаги киритилаётган янгиликлар сифатида эмас, аксинча мавжуд таълим тизимининг самарадорлигини юқори даражада оширадиган омил сифатида қарашимиз керак ўзи аслида. Жуда кўп ўринларда қўлланиладиган таълим ёки ҳар қандай жараёнга киритилган янгилик инновация бўла олмайди. Инновация бўлиши, шу киритилган жараёнга энгиллик, қулайлик яратиши ва ютуқлар эриши керак бўлади.

Таълимда инновацияни қўллаш инновацион тафаккурни шакллантириш демакдир. Инновацион тафаккур – тафаккур қилишнинг янги, фаол ва лидерлик шакли. Тафаккур сўзига таъриф берадиган бўлсак, тафаккур билишнинг юқори босқичидир[3, 192]. Тафаккур инновация билан уйғунлашадиган бўлса, фикрлаш ва уни ифодалашнинг, билиш ва билимнинг юқори даражага кўтарилишига олиб келади.

Бундан келиб чиққан ҳолда фан ва таълим тизими олдида турган долзарб вазифалардан бири мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар ва ўзгаришларнинг ривожини таъминловчи, ёш авлодни интеллектуал салоҳиятга эга бўлган шахслар қилиб тарбиялашда замонавий таълим, ахборот ва коммуникацион технологияларга таяниш, замонавий интеллектуал тафаккурга эга бўлган ёшларни тарбиялаш заруриятини келтириб чиқаради.

Инсонда инновацион тафаккурни шакллантириш бирмунча оғир ва сермахсул жараён бўлиб, бирданга ҳеч бир инсонда тезкор инновацион тафаккур шаклланмайди ва ҳеч бир инсон туғилиши билан тафаккур серқирралиги билан туғилиб қолмайди. Аксинча, инновацион тафаккурни инсонда шакллантириш учун таълим- тарбия, оила жамоаси, ўқиш жамоаси, ишхона ва бошқа жамоавий муҳитларнинг таъсири ҳамда инсоннинг ўз -ўзига нисбатан танқидий лаёқат, изланувчанлик ва тиришқоқлигининг маҳсули ҳисобланади.

Мақоламнингнинг асосий мақсади ҳам шундан иборатки, ҳозирги ривожланиб бораётган дунёда ўз ўрни ва мустақил фикрига эга, тафаккур олами кенг ҳамда серқирра инсонни тарбиялашда зарур бўладиган инновацион технологияларни тадбиқ этишдан иборат.

Мамлакатимизда таълим тизимини ислох қилиш жараёни кетмоқда. Мисол учун, Президент мактаблари ва турли фанларга ихтисослаштирилган мактаблар, Инновация вазирлигининг ташкил этилиши. Лекин, янада ихтисослаштирилган математиклар – Ал Хоразмий, астрономлар – Мирзо Улуғбек, ёзувчи-шоирлар – Алишер Навоий, шифокорлар – Ибн Сино, архитекторлар – Биноийлар ва бошқа бир қанча эллик, юзлаб ихтисослашган

мактабларни ташкил этиш керак. Ва ҳар бирининг ихтисослиги бўйича туман, вилоят ва республика даражасида билимларини синовдан ўтказишни ташкил этиш, ҳар бир туманда ҳамма ихтисослик мактаблари бўлиши шарт эмас, буларнинг ташкиллаштирилиши ёшлар орасидан талантлар танлаб олиш. Таълим тизимини ислоҳ қилиш эртанги истиқболимиз, келажагимиз ҳисобланган ёшларни юксак билимли, касбий – ижодий маданиятли, ижтимоий-сиёсий фаол, эркин фикрлаш қобилияти ва ўзининг мустақил қарашларига эга ёшларни шакллантиришга йўналтирилади. Бундай натижаларга эришишда эса, ўқувчи ва талабаларнинг илмий билим даражаси, тафаккур оламининг кенглиги ва фаоллигини оширишни тақозо этади. Таълим муассасаларида ёшларнинг дарс машғулотиغا нисбатан қизиқишини оширишда, мустақил фикрлашни, фаолликни, мантиқий тафаккурни ўстиришга қаратилган, дарса ва мавзуга оид инновацион усулларни қўллаш мақсаднинг асосини ташкил этади.

Адабиётлар:

1. Вахобов А.В., Хожибакиев Ш.Х., Мўминов Н.Г. “Хорижий инвестициялар”. Ўқув қўлланма. – Тошкент. : Молия, 2010.
2. Мадвалиев А. таҳрири остида “Ўзбек тилининг” изоҳли луғат., “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти– Тошкент, 2013.
3. Файзихўжаева Д., “Мантиқ” изоҳли луғат. – Тошкент, “Тамаддун”, 2015.

БУГУНГИ КУНДА ЎҚУВЧИ - ЁШЛАРНИ ТУРЛИ ҒОЯВИЙ ТАЪСИРЛАРДАН ҲИМОЯЛАШ ВА АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ

*Ҳиматов Қудрат Бутаевич¹,
Шукуров Ўткиржон Нурмаматович²
Самарқанд вилояти Қўшработ тумани
28-умумтаълим мактаби ўқитувчиси E-mail:
ximmatov010889@gmail.com,
2. Самарқанд вилояти Пастдарғом тумани
халқ депутатлари кенгаши аъзоси*

***Аннотация.** Мақолада ёшлар маънавиятини глобаллашув даврида ёшлар интернет-саводхонлигини оширишнинг аҳамияти, шахс сифатида ривожлантириши ва унинг ижтимоий фаоллигини ошириши ва сифатли кадр бўлиб етишишида интернет технологияларини, инновацион усулларини такомиллаштириши, глобал ахборот майдонида ёшларни турли ғоявий таъсирлардан ҳимоялаш ва ахборот хавфсизлигини таъминлаш механизмларини такомиллаштиришига алоҳида эътибор қаратилган.*

Технологиялар тараққий этган бугунги кунда ахборот оламида интернет, интернет-телевидение, турли хабар алмашинувчи мессенжерлар, электрон почта, онлайн-видео чатлар каби кўплаб янги ахборот тарқатиш технологиялари тез суръатлар билан ривожланиб, уларнинг аудиторияси ва таъсир доираси тобора кенгайиб бораётганлигига гувоҳ бўлмоқдамиз. Бундай ахборот воситаларига асосан ёшлар жуда катта қизиқиш билан қараши ва улардан кенг фойдаланишини ҳисобга олсак, ҳақиқатдан ҳам, бу масаланинг нақадар улкан аҳамиятга эга эканини англаш қийин эмас. Глобаллашаётган дунёда, Интернет ёшларни кундалик ҳаётининг ажралмас қисмига айланиб улгургани ҳеч кимга сир эмас. Глобал тармоқ шиддат билан ривожланиб, имкониятлари тобора кенгаймоқда. Ҳар куни виртуал маконда бир неча миллиондан зиёд ахборот ресурсларининг пайдо бўлиши унинг ҳажми дақиқа сайин ўсиб бораётганидан далолат беради.[1] Маълумки, аҳоли ўртасида, жумладан, ёш авлод онгида дунёда, ён-атрофимизда бўлаётган воқеа-ҳодисалар, янгиликлар ҳақидаги фикрларнинг шаклланишида оммавий ахборот воситалари катта рол ўйнайди. Шунинг учун ҳам бугунги кунда замонавий таълим тизимига яна бир муҳим вазифа — ёшларни турли манбалардан, биринчи навбатда, Интернет ва мобил телефони каби ахборот узатувчи воситалардан олинаётган турли ахборотларни тўғри қабул қила олишга ўргатиш вазифаси юклатилмоқда. Ёшларимиз ҳар қандай ахборотларнинг сифати ва ишончлилигини баҳолай олишлари, ахборотлардан тўғри фойдалана билишлари, танлай олишлари ва ҳар бир маълумотга танқидий ёндашишни ўрганишлари зарур. Шу билан бирга, Интернет, телевидение, кино, радио, видео, мобил телефони, турли маълумотлар акс этган слайд ва суратлар каби алоқа ва маълумот узатувчи воситаларнинг жадал ривожланиб бориши ҳаётимизни сифат жиҳатдан ўзгартириб, кўплаб янги муаммоларни, масалан, ахборот маданиятини шакллантириш ҳамда ўсиб келаётган авлоднинг ахборот хавфсизлигини таъминлаш муаммоларини юзага келтирмоқда.

Ўқувчиларни интернет тармоғидаги «Рефератлар каталоги», «YouTube», «Google», «Wikipedia», «Facebook», «WatsAPP», «Одноклассники», «Telegram» ижтимоий тармоқлар ва турли сайтлар қизиқтиради. Кўпчилик талабалар ўзининг қимматли вақтларини ўқиш ва ўқув материалларига сарфламасдан телеграм, фејзбук, ижтимоий тармоқларда ҳар хил турдаги ёзишмалар, видеороликлар ва шунга ухшаш сайтларига кирадилар. Кўпчилик ҳолларда ўғил болаларга қараганда қизлар ўқув материалларидан фойдаланишга қизиқадиладар. Ўқишдан ташқари улар замонавий модалар, мусикаларга жуда қизиқадиладар ва кўп вақтини машҳурлар ҳаётини акс эттирувчи ресурслар ва сайтларни ўрганишга сарфлайдилар. Ижтимоий тармоқларга ўғил ва қиз болалар бир хилда қизиқиш билан қарайдилар. Баъзи ёшлар интернетни ким нимани хоҳласа қилиши мумкин бўлган эркин макон деб ҳисоблайдилар. Бу улар учун жуда мароқли дақиқалар бўлсада, лекин ҳамма ёшлар ҳам бу соҳада бир хил фикрлашмайди. Тобора кучайиб бораётган бундай хатарларга қарши доимо сергак, огоҳ ва ҳушёр бўлиб яшашимиз зарур. Бундай таҳдидларга қарши

ҳар томонлама чуқур ўйланган, пухта илмий асосда ташкил этилган, мунтазам ва узлуксиз равишда олиб бориладиган маънавий тарбия билан жавоб бериш мумкин.[3]

Ҳозирги таҳликали замонда интернет тармоғи орқали тарқатилаётган ғаразли маълумотлар, турли бузғунчи ғоялар, одоб-ахлоқни емирувчи манфур иллатлар ҳар бир онгли кишини ташвишга солиши аниқ. Кейинги пайтларда интернет билан боғлиқ бузғунчиликлар, глобал тармоқдан қабиҳ мақсадда фойдаланаётганлар кўпайиб бормоқда. Оқибатда, залолатга бошловчи электрон нашрлар ва видеолар ҳалатлар кенг ёйилмоқда.

Ғаламис кимсалар ёшларни ўз тузоқларига илинтиришда интернетдан усталик билан фойдаланмоқда. Ўзларини «яқин дўст» ёки «ҳидоятга чорловчи» сифатида танитиб, ёшларни тўғри йўлдан чалғитмоқда. Аслида, уларнинг дин ва шариат ҳақида умуман илмлари йўқ, фақатгина тўда бошидан ёдлаб олганларини такрорлашдан нарига ўтмайдилар. Бошқа томондан қараганда, улар бу жоҳиллиги билан бошқаларни ҳам жар ёқасига тортаётгани ва кимнингдир ноғорасига уйнаётганини билмайдилар. Бундайлар аввал дину диёнат, ибодат, жаннат ҳақида турли жозибали сўзларни гапириб, ғўр ёшларни йўлдан уриб, охир-оқибатда, разолат қурбонига айлантirmoқда.

Интернетдан олинган нарса тўғри, ишончли ва зарарсиз эканини билиш керак. Яхши-ёмоннинг фарқига бормаган ёшлар интернет орқали тарқатилган ҳар қандай маълумот-хабарларни ҳақиқат деб қабул қилаётгани жиддий хавотирга солади. Маълумотларда келтирилишича, ҳар бир фойдаланувчи кунига Интернетдан фойдаланиш учун кўплаб вақт ажратар экан. Бироқ бугунги кун талабига кўра эса, зарур ахборот ва маълумотларни кераксиз ва ярoқсиз, сохталаридан ажрата олиш, муҳим аҳамият касб этмоқда. Ёшларимизда аввало, ОАВ орқали узатилаётган ва қабул қилинаётган кундалик ахборотни саралаш кўникмаларини, турли ахборотларни қабул қилгандан кейин ҳам ҳар қандай вазиятда тўғри қарор қабул қилиш, ахборот қаердан, ким томонидан ва нима мақсадда узатилляпти, ўзида кимнинг манфаатларини акс эттиряпти деган тушунчаларни шакллантириш лозим. Моҳияти ўрганилмаган, ёлғон тарқатилаётган хабар ва ахборотларнинг ҳаётимизни тубдан ўзгартириб юбориши муқаррардир.[2] Қайд этганимиздек, глобал ахборот жамияти шаклланиши шароитида ахбороткоммуникатсия технологиялари, авваламбор, Интернет болалар ва ўсмирлар ривожланишига таъсир этувчи муҳим омилга айланиб бормоқда. Шу билан бирга, ахборот-коммуникация, интернет-технологияларининг жамият ҳаётининг барча соҳаларига кенг миқёсида жорий этилиши ёшларни ахборот соҳасидаги хавфхатарлардан ҳимоя қилиш, четдан кириб келаётган мафкуравий хуружлардан, уларнинг онгини бузғунчилик таъсирларидан сақлаш масалаларининг долзарблигини кучайтирди. Ижтимоий тармоқлар, компьютер ўйинлари фойдаланувчилари, видео ва киномахсулот истеъмолчилари уларнинг жисмоний ва маънавий-ахлоқий ривожланишига салбий таъсир кўрсатувчи ахборотларга дуч келаётган ҳолатлари учрамоқда. Бу борада ривожланган демократик мамлакатлар тажрибаси алоҳида эътиборга молик, уларда мазкур масалалар куйидаги вазифалар орқали ҳал этилади:[4]

• ёшлар ва болаларни ахборот маконида ҳимоя қилишга қаратилган миллий қонунчиликни ривожлантириш;

- тармоқда мулоқот қилиш одобини юксалтириш;
- Интернетда хавфсиз ишлашни қўллаб-қувватлашнинг техник механизмларини яратиш;
- мазкур масалаларни ҳал этишда таълим муассасалари, оила, фуқаролик жамияти институтлари, ОАВ кенг иштироки ва ўзаро ҳамкорлигини таъминлаш ва бошқалар.

Таассуфки, бугун ёшларимизнинг аксарияти глобаллашув туфайли Европа ва хорижий маънавий-маданий оқимлар таъсирига кўпроқ иштиёқманд бўлиб, миллий маънавиятимизнинг ҳаётбахш, юксак ахлоқийликка асосланган тамойилларга ихлосмандлиги суст кечмоқда. Инсон қадр, масъулияти, ахлоқига беписандлик баъзи ёшларнинг кийиниши, феъл-атвори, юриш-туришида яққол кўзга ташланиб қолмоқда. Бизнинг назаримизда инсон қадрияти унинг ахлоқийликка йўналгани билан белгиланиши керак. Дарҳақиқат, бугун ахборот чунонам кўп ва тез кириб келаяптики уларни «ҳазм» қилиш учун теран тафаккур ва кенг дунёқараш талаб этилади. Айниқса интернет олами фарзандларимиз эътибори ва қизиқишини тортиб бораётган бугунги даврда айрим компьютер ўйинлари ҳақида ҳам шундай мисолларни кетириш мумкин. Мутахассислар маълумотларига кўра, интернет орқали тарқатиладиган компьютер ўйинларининг 49 фоизи сезиларли даражада зўравонлик ва ёвузлик кўринишига эга, 41 фоиз жангари (турли отишмалар ва портлашларга асосланган) ўйинларда эса ўйин

қахрамони ўз мақсадига етишиш учун шундай зўравонлик ва ёвузлик содир этади. 17 фоиз ўйинларда ана шу зўравонлик ва ёвузликнинг ўзи бош мақсад ҳисобланади. Турли жанговар, менталитетимизга мос бўлмаган, баъзан қахрамонлик ваҳшийликка ўтиб кетадиган бу каби ўйинлар фарзандларимиз ахлоқий-эстетик тарбиясига тўғри таъсир кўрсата олади дея олмаймиз. Бир қарашда улар оддий ўйиндек кўрингани билан зўравонлик ғоялари, ёвузлик кайфиятини уйғотиши жуда кўп салбий оқибатларга олиб келгани хусусида ҳаётий мисоллар кўплаб топилади.

Интернет сайтларида ёшларга кучли таъсир этувчи ахборотларни қуйидагича таснифлаш мумкин.

Биринчи тоифадаги ахборотлар сирасига ёт, бузғунчи ғоялар (диний экстремизм ва террорчилик ғоялари, миллатчилик, ирқчилик, садизм кабилар)ни киритиш мумкин.

Иккинчи тоифадаги ахборотлар эса ғарб ҳаёт тарзига хос, ўзбек менталитетига зид одатлар ва кўникмаларни тарғиб этади. Бу айниқса, ғарб ёшларининг кийиниши, одатларини тарғиб қилувчи мақолалар, клиплар, фильмларда яққол намоён бўлади.

Учинчи тоифага эса порнографик ахборотларни киритиш мумкин.

Тўртинчи тоифага эса ҳали текширилмаган, ўз исботига эга бўлмаган турли хужумкор ахборотларни киритиш мумкин.

Интернет сайтларидан тарқатилаётган бу каби ёт ғоялар ва ахборотларни ёшлар томонидан қабул қилинаётганлиги ва унинг оқибатлари жаҳондаги барча мамлакатлари халқини ҳам ташвишга солмоқда.

Ёшларда интернетдан оқилона фойдаланиш кўникмасини шакллантириш, уларнинг мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлаш, глобал тармоқда миллий ахборот ресурсларни кўпайтириш, ёш web-ихтирочиларни моддий ва маънавий қўллаб қувватлаш, бу борада сайтлар томонидан турли кўрик-танловлар ўтказиш, ёшларни рағбатлантириш кабилар мазкур муаммонинг самарали ечими бўла олади. Хулоса қилиб айтганда, ахборот асри даврида ёшларга ёпирилиб келаётган «хавф туғдирувчи ва ноҳолис» ахборотлардан сақланишга ўргатиш, сара маълумотларни топиб фойдаланишлари, хусусан, носоғлом ахборотлардан ҳимоялана олишлари, коммуникация воситаларидан тўғри фойдалана билишлари учун билим ва тажриба керак бўлади. Дарҳақиқат, ахборот маконида таҳдидлар бор экан, Миллий ахборот маконимизга чегара қўйиб бўлмайди. Шундай экан, ёшларга соғлом ахборот муҳитини яратиш, улар маънавий оламининг дахлсизлигини асраш асосий вазифаларимиздан биридир. Бу эса ўз навбатида, ёшларнинг келажакдаги фуқаролик позициясининг янада мустаҳкамланишига, жаҳонда юз бераётган воқеа-ҳодисаларни холис баҳолаб, тўғри қарор қабул қила олишига асос бўла олади ва халқаро стандартларни чуқур ўзлаштирган замонавий етук кадр бўлиши учун хизмат қилади.

Адабиётлар

1. Мухина С. А., Соловьева А.А. Нетрадиционные педагогические технологии в обучении. Ростов на Дону: Феникс, 2004. - 379 с.

2. Қуронов М. Болам бахтли бўлсин, десангиз (Ота-оналар учун тавсия). – Т.:“Маънавият”, 2013. – 115 б.

3. Ярочкин В.И. “Информационная безопасность” М.2003. . – 245- с.

AYOLGA E'TIBOR - MILLATGA E'TIBOR

Avazova Charos Alisher
Navoiy nomidagi ToshDO'TAU talabasi
Mavlonova Sitorabonu GulDU talabasi

Annotatsiya: Maqolada mustaqillik yillari yurtimizda xotin-qizlarning haq-huquqlarini ta'minlash, ularning oilada, siyosatda, jamiyatda tutgan o'rnini oshirish, tadbirkorlik salohiyatini, shuningdek, ijtimoiy faolliklarini oshirish maqsadida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar, imkoniyat va imtiyozlar ochib berilgan.

Kalit so'zlar: gender tengligi, qo'mita, baxtli oila, tibbiy xizmat, unvon, xotin-qizlar huquqlari.

Mamlakatimizda xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga so'zsiz rioya etilishini ta'minlash, mehnat huquqini kafolatlash va ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash borasida keng ko'lami ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasining vazifalari qayta ko'rib chiqildi, tuman (shahar) xotin-qizlar qo'mitalari tuzilmasida xotin-qizlar bilan ishlash va oilalarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini mustahkamlash bo'yicha mutaxassis lavozimi joriy etildi, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazi va uning hududiy bo'linmalari, Xotin-qizlarni va oilani qo'llab-quvvatlash jamoat fondi tashkil etildi, shuningdek, "Mo'tabar ayol" ko'krak nishoni ta'xis etildi, Zulfiya nomidagi Davlat mukofoti laureatlarini qo'llab-quvvatlashning yangi tizimi yaratildi.

Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov: "Ayol go'zal bo'lsa- olam go'zal, ayol baxtli bo'lsa oila, butun jamiyat baxtli bo'ladi" degan ezgu g'oyalari asosida Muhtaram yurtboshimiz Shavkat Miromonovich yana bir muhim hujjat- onalik va bolalikni muhofaza qilish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlarini ishlab chiqdilar va amaliyotga kiritdilar. Natijada ayollar va bolalarga tibbiy xizmat ko'rsatish sifati yanada yaxshilandi, ularga xizmat ko'rsatadigan davolash-profilaktika tashkilotlarining moddiy texnik bazasi va kadrlar tarkibi mustahkamlandi. Endilikda erkak va ayollar huquqlari tengligining buzilishi bilan bog'liq ishlarning sudlarda ko'rib chiqilishida ayollarga advokatlar tomonidan ko'rsatiladigan yuridik xizmat uchun haq ularning xohishiga ko'ra davlat hisobidan qoplanishi amaliy tasdig'ini topdi.

O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazi, "Tadbirkor ayol" O'zbekiston ishbilarmon ayollar assotsiatsiyasi, Savdo-sanoat palatasi hamda Iqtisodiyot va sanoat vazirligining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar xotin-qizlar qo'mitalari ko'magida nodavlat notijorat tashkilot maqomiga ega bo'lgan xotin-qizlar tadbirkorlik markazlari tashkil etildi. Bu masala, avvalo, xotin-qizlarning hayotiy manfaatlariga bog'liqligi bilan ustuvor vazifalardan biriga aylandi. Sobiq sho'ro davrida bu haqida ko'p gapirilsada, amalda yurtimiz ayollari qanday og'ir mehnat, mashaqqatli turmushga duchor etilgani hech kimga sir emas.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda xotin-qizlarning hayotdagi o'rni va nufuzini oshirish, qonuniy manfaatlarini ta'minlash, qobiliyat va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, xotin-qizlarning gender tengligini himoya qilish, jamiyatimizning teng huquqli va faol a'zosiga aylantirish yo'lida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, norasmiy faoliyat yuritayotgan hunarmand ayollarga ro'yxatdan o'tish, "Hunarmand" uyushmasiga a'zo bo'lish orqali soliqlar va boshqa turdagi imtiyozlardan foydalanishda hamda imtiyozli kredit olishda amaliy yordam ko'rsatilmoqda.

Ayni paytda xotin-qizlarning siyosiy va huquqiy saviyasi, ijtimoiy faolligi davlat va jamiyatning barcha bo'g'inlarida, hayotimizning turli sohalarida ko'rishimiz - bu albatta Muhtaram yurtboshimizning olib borayotgan odilona siyosatlari natijasidir. Buni viloyatimiz Sirdaryo misolida qaraydigan bo'lsak, bugungi kunda Oliy Majlis tarkibida, xalq deputatlari viloyat, shahar va tuman kengashlarida, partiya tashkilotlarida yuzlab opa-singillarimiz faoliyat yuritmoqdalar. Ayni paytda viloyat xotin-qizlarining 18 mingga yaqini ta'lim, 10mingdan ziyodi tibbiyot va 10 ming nafardan ortig'i kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohalarida mehnat qilayotganlarini alohida ta'kidlash o'rinlidir!

Bu yil kam ta'minlangan, ijtimoiy himoyaga muhtoj ayollar va ularning farzandlari uchun 800 o'rinli byudjetda joy ajratilishi Muhtaram Prezidentimizning qizlarga va ayollarga ko'rsatyotgan e'tiborlarining yaqqol namunasidir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasiga binoan(2020-yil 26-yanvar) bu yil qizlarimiz oliy ta’limda o‘qishlari uchun alohida davlat grantlari ham ajratildi. Xotin-qizlar qo‘mitasi ushbu grantlar asosida o‘qitishga nomzodlarni tanlash va saralash ishlarini o‘tkazdilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoyev “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz”. Toshkent “O‘zbekiston” 2017
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 2020-yil 26-yanvar
3. Prezident Sh.Mirziyoyevning 2019-yil 17-martdagi Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar to‘g‘risidagi qarorlari

САМАРҚАНД АҲОЛИСИНИНГ АНЪАНАВИЙ ҲАЛҚ КИЙИМЛАРИДАГИ ЭТНИК КЎРИНИШЛАР

Ялғашев Бунёд Махмудович
Ўзбекистон Миллий университети
мустақил тадқиқотчиси
Телефон: +998946263766
yalgashev1994@mail.ru

Аннотация: Мазкур мақолада ўзбек миллий кийимлари тавсифи очиб берилган. Шунингдек, Самарқанд вилояти аҳолисининг анъанавий ва маросим кийимларига, уларнинг бугунги кундаги аҳамиятига тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: “қирмизи бахмал”, маросим кийимлари, “кулота”, “пўпак”, тўқувчилик.

Ўзбекистоннинг анъанавий либослари тарихи узоқ ўтмиш ва ўрта асрларда мамлакатимизга кириб келиб жойлашган халқларнинг этник тарихи билан чамбарчас боғлиқ. Этник келиб чиқиши, иқлим, дин таъсирида юзага келган ахлоқ меъёрлари, одоб-ахлоқ қоидалари, ижтимоий шароит, савдо ва маданий алоқалар Ўрта осийё, шунингдек ўзбек халқи миллий кийимларининг шаклланишида муҳим ўрин тутган.

Ўзбек миллий кийимлари халқимиз тарихи билан узвий боғлиқдир. У моддий – маънавий ёдгорликлар ичида халқларнинг миллий ўзига ҳослигини ҳамда этник белгиларини акс эттиради. Миллий кийимларда, бирон-бир миллат тарихига бориб тақаладиган анъаналар, ижтимоий муносабатлар, маърифий, дин ва эстетик шаклларнинг айрим унсурлари ифодаланади. Унда халқимизнинг диди, гўзаллик тўғрисидаги идеаллари, хўжалик юритишнинг ўзига ҳос жиҳатлари ҳамда оилавий турмушнинг баъзи томонлари ҳам кўзга яққол ташланади.

Ўзбек халқининг кийимлари хилма-хил ва жозибалидир. Улар – эркаклар, аёллар ва болалар кийимларидан иборат бўлиб, инсон умрининг фасларига қараб ҳам ажратилган: ёшлар, ўрта ёшлилар, кексалар учун. Шунингдек, ҳудудлар бўйича ҳам ўзига ҳосликни ташкил этади.

Хусусан, Самарқанд аҳолиси миллий кийимлари Ўзбекистоннинг бошқа минтақалари кийимларидан серҳашамлиги, ноёб зардўзи кашталари ва жозибадор матолари билан ажралиб туради.

Самарқанд қадимдан тўқувчилик марказларидан бири бўлиб келган. Тарихшунос Наршахийнинг сўзларига кўра, X асрда юқори сифатли Самарқанд матолари Сурия, Миср, Хуросон ва Византия бозорларида талаб юқори бўлган.[1] XV - XVI асрларда Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг сўзларига кўра, Самарқанд қимматбаҳо матонинг маҳсус тури – “қирмизи бахмал” билан ҳам машҳур бўлган.[2] Бу мато туридан асосан сарой аёнлари, аслзодалар ва маҳаллий бойлар ўзлари учун либослар тайёрлашда фойдаланишган.

Самарқанд аҳолиси миллий кийимларининг композицияси асосан икки этник халқ: ўзбек ва тожикларнинг биргаликдаги ҳаёти ва маданиятлардаги ўзаро таъсири натижасида ташкил топган.[3] Чунончи, Самарқанд ўзбеклари ўзларининг анъанавий кийимларини тантана ва маросим кийимлардан фарқли жиҳатларини ажратганлар. Асосий фарқли томони, маросим кийимларида, маросим мақсадининг ҳос хусусиятлари матонинг ранги, тузулиши ва ташқи кўринишида намоён бўлган.

Кийимларда ишлатиладиган матонинг ранги маросимларнинг шакли ва мазмунига қараб танланган. Ранг, айниқса тўй маросим либосларда алоҳида аҳамият касб этган. Тўй либосларида тозалик, поклик, эзгулик рамзи сифатида оқ рангдан фойдаланилган бўлса, чақолоқ бешиқларини безашда асосан қизил рангли мато туридан фойдаланилган. Айнан бешиқлар учун қизил ранг танланишининг сабаби, қизил ранг ёвуз руҳлар ва кўз тегишидан ҳимоя сифатида қаралган. Мотам маросимларида эса, кўк, қора ва оқ рангдаги кийимларни кийишган.

Қадимдан инсонлар ўзларининг турмуш ҳаётидаги турли хил урф-одат ва маросимларга атаб алоҳида маҳсус кийимлардан фойдаланишган. Хусусан, Самарқанд вилояти аҳолиси бир қанча маросим кийимларидан фойдаланиб келишган. Булардан “кулота” ва “пўпак” маросим кийимларидир. Бу икки маросим бир-бирига боғлиқ бўлиб, оилада чақолоқ туғилганда

ёш она ва катта она(буви)лар томонидан биргаликда амалга оширилган.

Кулота маросим кийими – қадимдан ёши катта аёлларнинг набирали бўлганларида кийган маҳсус бош кийимидир. Кулота ёши улуғ инсон бўлганлик белгиси бўлиб, унда сочларни ён томонга иккита қилиб ташлаб юрилган. Ўзбек удумларини тадқиқ этган филолог олим Махмуд Саттор кулота бош кийимини шундай таърифлайди: “Кулота шакл жихатдан чўмичга ўхшайди. “Доира” қисми бошга кийилади. “Дафта” қисмидан иккита қилиб соч ўтказилади”. [4]

Пўпак маросим кийими – қадимги даврда ёш келинлар биринчи фарзандни кўрганларида, сочларни қирқ кокил қилиб, унга пўпак тақишни одат қилишган. Пўпак елкадан белгача бўлган узунликда бўлиб, остки қисми олтин, кумуш, мис тангалар билан безатилган. Бу икки маросим кийими оилавий – маиший маросимларни нишонлашда кенг фойдаланилган. Ҳозирги вақтда эса бу маросим кийимларидан Самарқанд вилоятининг айрим қишлоқ моллари фойдаланиб келади.

Хулоса қилиб, шуни айтиш мумкинки, халқ турмушининг ҳар қандай соҳаси каби ўзбек миллий кийимлари тарихини ўрганиш зарур. Жумладан, Самарқанд халқининг анъанавий кийимларида этник ўзига ҳослик мавжуд. Аҳолининг миллий кийимларида урф-одатлар, ижтимоий муносабатлар, мафқуранинг баъзи бир элементлари, диний эътиқод, нафосат ва эстетик нормалар ўз аксини топган. Миллий кийимлар моддий ва маънавий ёдгорликлар ичида халқнинг миллий ўзига ҳослигини акс эттирувчи ва этник белгиларни кўрсатувчи мезондир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Наршахи. История Бухары. (тарж. Н.Лыкошина). Ташкент, 1897.
2. З.М.Бобур. Бобурнома. [Нашрга тайёрловчи П.Шамсиев; Муҳаррир А.Ўктам]-Т.: Юлдузча, 1989. –Б 46.
3. Бинафша Нодир. Конец XIX века - традиционная одежда самаркандских женщин XX века. <http://uzor.uz/narodnie-ramesla/nachionalnaya-odejda/tradicionniy-libos-samarkandskih-zhenshin-konca-hih-hh-v/>
4. Махмуд Саттор. Ўзбек удумлари. – Т. Чўлпон номидаги нашриёт-матбаа ижод уйи, 2009. – Б 132.
5. Ўзбек миллий кийимлари XIX – XX асрлар / Маъсул муҳаррир П.Ҳабибуллаев. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижод уйи, 2006. – Б 97-137.

TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН

"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 18-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ

(2-қисм)

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.07.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000